

DE NORDISKE JURISTMØDER

DE NORDISKE JURISTMØDER I 150 ÅR

Variationer over et nordisk tema

DITLEV TAMM

Søndag den 22. August 1872 Kl 10 Sovm. saaledes
de Velhagene i et fjerde nordisk. Jiviskueat: Salta.
Kvisejalen og Kristiansborg Blok.

For Indbyrdes Nyege adhaest forstjefte Nat.
Lusum. Nædet og opfordret Næstmannen til at
nolpe nu Sovmand, fortil Indbyrden forstjefte Simantoni.
videre Kvisege.

Effekt Selskabet ~~adhaest~~ forstjefte
Mr. Sølberg, indtag Simantoni Kvisege Sovmand.
Næst, og opfordret Selskabet til at nolpe til Næst.
undt Jiviskueat: Natoniindst Adhaest og Næst
faest til Næst den Jiviskueat: Næst, for-
stjefte Næst og forstjefte Næst, forstjefte Selskabet
gege ~~adhaest~~ ^{helliget} ~~adhaest~~.

forstjefte Næstmannen indtag Næst Næst.
maest og Næstligst: Næst, og Næst: den
Næst Næst Næst Næst Næst Næst Næst Næst

Variationer over et nordisk tema

DE NORDISKE JURISTMØDER I 150 ÅR

Variationer over et nordisk tema

DITLEV TAMM

DE NORDISKE JURISTMØDER, 2024

Ditlev Tamm
De Nordiske Juristmøder i 150 år
Variationer over et nordisk tema
© Ditlev Tamm og De Nordiske Juristmøder, 2024
Forord ved den danske afdeling af De Nordiske Juristmøder

Udgivet af De Nordiske Juristmøder i forbindelse med
Det 43. Nordiske Juristmøde i København, August 2024

Redaktion: Ulf Houe. Korrektur: Gitte Winneche
Layout: Eckardt ApS, 21221281.dk. Tryk: Tarm Bogtryk

ISBN 978-87-992602-2-5

Printed in Denmark 2024

Forsidefoto: Det 23. Nordiske Juristmøde i København, 1963
foto: Den danske lokalstyrelses arkiv
For/eftersats: Udsnit af protokollen fra det første juristmøde, 1872

Redaktionen har forsøgt at lokalisere alle licenstagere i forbindelse med illustrationerne brugt i denne bog. Skulle der være enkelte tilfælde, hvor dette ikke er lykkedes, vil licenshaverne blive kompenseret, såfremt de kontakter De Nordiske Juristmøder.

7	Forord, Den danske lokalstyrelse
9	Forord, Ditlev Tamm
13	I — BEGYNDELSEN
13	Invitationen
17	Eric Sparre og andre “Founding Fathers”
25	Sparres brev af 19. marts 1872
27	“The Founding Fathers”
29	København 1872
36	De første år
41	Hvad statuer kan fortælle
45	II — AKTØRERNE
45	Organisationen
53	”Den nordiske jurist”
63	Ildsjælene
66	Den Nordiske Juristpris
67	Sproget
73	III — KRONOLOGIEN
73	Mødernes kronologi
76	Mellemløbet
82	Efterkrigstiden
91	Juristmøderne i 100 år
94	Fjerde runde
106	Efter årtusindeskiftet
115	IV — SAMARBEJDET
115	Hvad talte de om?
120	Om nordisk samarbejde
126	Helsinkiaftalen af 1962
129	Juristmøderne og nordisk retligt samarbejde
139	En nordisk union?
141	Fremtiden?
146	Personregister

Forord

150 år er lang tid, men De Nordiske Juristmøder lever i bedste velgående.

I de 150 år, der er gået, siden det første juristmøde fandt sted i København, har Norden, Europa og Verden ændret sig på snart sagt alle planer. De nordiske juristmøder kan fremstå som en juridisk dinosaur, der ikke forandrer sig over tid, men det er en misforståelse.

Ditlev Tamms jubilæumsbog viser, at juristmøderne har taget form af skiftende tider, men der er fortsat en kerne, der er uforanderlig, nemlig nysgerrigheden efter at lære fra nordiske kolleger.

De nordiske lande har en fælles samfundstradition, og trods de juridiske forskelle er vi alle pragmatiske. Vi møder retsudviklingen med støtte i en lang og væsentlig retstradition, der vægter hensynet til borgerne, erhvervslivet, civilsamfundet og demokratiet højt. Fælles for os er, at vi er frie og rige. Det er ikke et tilfælde. Og vores retstradition har en del af æren for vores gode samfund.

På den danske lokalstyrelses vegne vil jeg gerne takke professor emeritus, dr.jur. et phil. Ditlev Tamm for den engagerede indsats for at fortælle juristmødernes historie, så vi kan lære af fortiden og forme fremtiden.

Velkommen til Det 43. Nordiske Juristmøde.

Jonas Christoffersen

Formand for den danske lokalstyrelse

Advokat, dr.jur.

Forord

Interessen for Norden, de nordiske lande og “det nordiske” er i de seneste år steget til nærmest uanede højder. Det strækker sig fra gastronomi og TV-serier over arkitektur og design, livsstil og “hygge” til indretningen af en velfærdsmodel, der giver samfundet stabilitet og social sikkerhed, og som placerer de nordiske lande højest oppe på listen, når det gælder befolkningens oplevelse af “lykke”. De nordiske lande er simpelthen blevet modelsamfund. Man taler om “the New Nordic”. Det er måske i højere grad noget nyt for vores omverden end for os, der bor her og ved, at de nordiske lande er velfungerende, men også, at den nordiske samfundsmodel skal passes og plejes og holdes under kritisk opsyn.

Samtidig er det nordiske samarbejde, som er en afgørende del af historien, og som rækker langt tilbage i tiden, så småt gledet i baggrunden. Vi hører i dag mindre om den tillid til staten, der er så vigtig for forståelsen af vores samfundsmodel, om konsensusdemokratiet og accept af afvigende synspunkter, eller om netop den nordiske retskultur med vores praktiske tilgang til retlige spørgsmål uden for megen abstraktion og den meget høje grad af retssikkerhed, som vi tilstræber og konstant diskuterer. Disse fælles værdier og erfaringer fra et mangeårigt samarbejde på et væsentligt livsområde hører med til “det nordiske” og danner bagtæppe for denne bog.

Denne bog handler om en særlig del af det, vi kalder “det nordiske”, nemlig De Nordiske Juristmøder og deres historie og rolle som en – i hvert fald i juristernes øjne – tidlig og meget vigtig del af det nordiske samarbejde. De Nordiske Juristmøder, som nu i mere end 150 år har samlet jurister til en fællesnordisk drøftelse af juridiske emner, er i dag en del af den langt større og mangeartede sammenhæng, som vi kender som nordisk samarbejde, men dengang det begyndte, i 1872, var det noget nyt og

banebrydende. Det nordiske samarbejde har siden 1800-årene fundet mange nye veje. En hel del er endt blindt, andre er blevet opgivet, mens nogle som netop juristmøderne har en lang historie bag sig og er der endnu. Juristmødernes grundlæggelse i 1872 er simpelthen en af milepælene i det nordiske samarbejde ved siden af skandinavismen i 1800-årene, Nordisk Råd i 1952, Helsingiaftalen (Helsingforsaftalen) fra 1962, Nordisk Ministerråd i 1971 og det styrkede forsvarssamarbejde, især efter at Finland og Sverige er kommet med i NATO i 2023-24.

Et godt spørgsmål i dag er imidlertid, hvor juristmøderne nu befinder sig i historien om “det nordiske”. Har de en fremtid? Er de ved at miste deres betydning og er blevet et nostalgisk forum for dengang, der var noget, som hed nordisk retligt samarbejde? Og måske vigtigst af alt: Har møderne en særlig nordisk “ånd”, der sikrer deres beståen?

Juristmøderne er nemlig trods alderen stadig en levende institution. De udgør en pionerindsats i samarbejdet og er en af dets succeshistorier. Et første nordisk juristmøde afholdtes i København i 1872, og herefter er der regelmæssigt (med enkelte længere intervaller) blevet afholdt møder hvert tredje år rundt omkring i de nordiske hovedstæder efter en ret fast model. Juristmøderne er en institution, som er kendt af de fleste nordiske jurister om end besøgt af færre, men den indtager en anerkendt plads i historien om, hvad der er lov og ret i Norden, hvad vi er fælles om, og hvordan vi er nået dertil, hvor vi er nu, og så er det altså en af veteranerne i det nordiske samarbejde.

I anledning af hundredåret for juristmøderne i 1972 skrev højesteretsdommer Henrik Tamm på opfordring fra mødernes styrelse en bog om deres grundlæggelse og historie frem til da med en redegørelse også for de på hvert møde behandlede emner.¹ Det er nu 50 år siden, og faktisk blev hundredåret i 1972 skelsættende, da der blev sat spørgsmålstejn ved bærekraften af det

¹ Henrik Tamm: *De nordiske Juristmøder 1872-1972*. Nordisk Retssamvirke gennem 100 År, København 1972 (i det flg. Tamm 1972).

nordiske samarbejde på det retlige område. Den her foreliggende bog tager tråden op fra dengang og fortæller om årene derefter. Det er imidlertid ikke et andet bind af samme fortælling og ikke blot en fortsættelse om de efterfølgende 50 år. Tiden er gået, og borte er ikke blot mange af juristmødernes bærende skikkelser, men ofte også mindet om dem. Det er i stedet en ny og kortere fremstilling af mødernes historie skrevet for læsere i dag, som er interesserede i juristsamarbejdets rødder og dets bærende kræfter. Der vil derfor også blive kastet blikke tilbage på juristmødernes første mange år, som vi i dag kan betragte med endnu større distance. For at komme videre frem er det undertiden en god ide at se tilbage. Bogen er i øvrigt ikke skrevet som en hyldest til juristmøderne, men som et nogenlunde nøgternt forsøg på at fastholde det væsentlige i deres historie. Men derfor kan der alligevel være god grund til allerede her at fremhæve juristmøderne som igangsættende for vigtige dele af det nordiske samarbejde og en forløber for et senere mere omfattende respektfuldt samarbejde mellem suveræne stater. Det giver juristmøderne en helt særlig historisk betydning.

I 2022 var det 150 år siden, at det første møde blev afholdt i den fortsatte række af møder mellem nordiske jurister. Egentlig skulle 150-årsjubilæet være fejret da, men covid-19-epidemien skabte uorden i møderækken, og “jubilæumsmødet” blev derfor forlagt til København, hvor det 43. møde i rækken afholdes i 2024.

Initiativet til denne bog er taget af Styrelsen for De Nordiske Juristmøder, som jeg hermed takker for opgaven. Det siger sig selv, at det at komprimere en lang historie og nærmest uendelige mængder af snak om jura til denne ret korte fremstilling kræver nogle valg. For mig har den mere overordnede fortælling om mødernes betydning for nordisk retligt samarbejde og deres forankring i en på sin vis smuk, undertiden let romantiseret forestilling om nordisk fællesskab været den bærende. Det giver sig på møderne udslag i en konstant dialog med fortiden. Mange detaljer fra for deres tid vigtige diskussioner om enkelte juridiske emner må udelades. Der vil være mange fortællinger om juristmøderne. Dette er min. Det er ikke nødvendigvis fortællingen.

Af hensyn til læseligheden har jeg valgt at gengive danske citater i moderne retskrivning, men ikke vovet at røre ved norske og svenske tekster, der er gengivet efter formuleringen i de trykte beretninger fra forhandlingerne. Enkelte gange har en referent benyttet et andet nordisk sprog end talerens. Det er også blevet respekteret.

En række personer har bistået under tilblivelsen af bogen. Professor Pia Letto-Vanamo, medlem af den finske lokalstyrelse, har fra første færd været med til at planlægge fremstillingen og givet gode råd, cand.mag. Thomas Storgaard har bidraget med indsamling af materiale, fhv. teaterdirektør Michael Christiansen, fhv. højesteretspræsident Børge Dahl, professor em. Inge Lorange Backer, tidl. formand for den norske lokalstyrelse, professor Johan Strang, Helsinki, lektor Rasmus Grønved Nielsen, medlem af den danske lokalstyrelse, og andre har læst manuskriptet og fremført værdifulde kommentarer. Tak.

København og Helsinki, maj 2024

Ditlev Tamm

I

Begyndelsen

INVITATIONEN ——— Invitationen til det første nordiske juristmøde i København 1872 er mødernes dåbsattest, og den fortjener at blive husket og citeret for sit klare budskab om nordisk retsopfattelse og betydningen af nordisk samarbejde. Det er den også flittigt blevet på senere juristmøder, der næsten rituelt har henvist til grundlæggelsesdokumentets tanker. Indbydelsen til mødet udsendtes i foråret 1872. Det er simpelthen en fin tekst, oprindelig forfattet på svensk, der stadig er værd at læse for sine gode formuleringer, sine store ambitioner for nordisk ret og sine smukke betragtninger om tidens behov og betydningen af nordisk fællesskab – og alligevel fremført i en nøgtern form.

De tanker, som kom til udtryk i 1872, havde i de 20-30 år, der gik forud for juristmøderne, samlet skandinavistisk sindede studenter fra nordiske universiteter til møder, hvor der med begejstring taltes om alt det, som kunne danne grundlag for et nordisk fællesskab og et forenet Norden.² Nogle havde en egentlig nordisk union som målsætning, andre blot et mere intensivt samarbejde og flere møder, men fælles var en tro på, at der var en særlig samhørighed mellem de nordiske lande, og at en styrkelse af dette fællesskab

² Om de politiske bestræbelser på at skabe en nordisk union i 1800-tallet, se senest Rasmus Glenthøj og Morten N. Ottosen: *Union eller undergang: Kampen for et forenet Skandinavien* (2021), i kortere form som artikel af Rasmus Glenthøj: "Skandinavisme var både romantik og realpolitik" i *Nordisk Tidsskrift for vetenskap, konst och industri* 2022, nr. 3, s. 329-340.

var den vej, man burde gå. I 1872 havde man et mere realistisk syn på mulighederne for nordisk samarbejde end i 1840'erne. De, der havde været med dengang, fik nu en ny chance som ældre og for fleres vedkommende særdeles indflydelsesrige jurister rundtomkring i Norden.

Det blev ikke til noget med en nordisk politisk union. Det danske nederlag i krigen i 1864 mellem Danmark på den ene side og Preussen og Østrig på den anden (som såkaldte eksekutorer for Det Tyske Forbund) blev et nationalt traume og betød et – har det vist sig – definitivt farvel til tanken om et politisk samlet Norden. Samtidig blev det en invitation til at finde andre måder at samarbejde på. I tiden op til krigen i 1864 havde der været et uskønt diplomatisk forløb, hvor løfter fra den svenske kong Karl XV og uklare diplomatiske meldinger havde skabt en forventning om svensk bistand i en krig, som landet ikke var i stand til at honorere. Realiteten var, at Sverige – ligesom Danmark – militært slet ikke var rustet til en krig mod Preussen og Østrig og den tyske krigsmaskine. Danmark endte med at kæmpe alene mod Preussen og Østrig og måtte ved fredsslutningen efter nederlaget afstå de to hertugdømmer Slesvig og Holsten (og hertugdømmet Lauenborg) og samtidig stå tilbage med en skuffelse over, at tankerne om et skandinavisk fællesskab, når det kom til stykket, viste sig at være en illusion.

Juristmøderne blev med deres intentioner om at etablere et fællesskab på det retlige område på mange måder en fortsættelse af skandinavismen med andre midler. Den nordiske retorik, som endnu anvendes ved møderne, er i virkeligheden en moderne afspejling af 1800-årenes skandinavistiske drømme, sådan som de kunne udmøntes i virkelighedens verden. Teksten lyder således:

Den tilnærmelse i kommerciel og industriel henseende, som, foranlediget eller befordret ved de forbedrede kommunikationsmidler, i den senere tid har fundet sted mellem de skandinaviske folk, fremkalder en stedse stigende trang til et almindeligere og mere udbredt kendskab til de enkelte landes retsinstitutioner, et kendskab som fortrinsvis

er ønskeligt for de mænd, der helliger retsvidenskaben deres virksomhed som lærere, dommere eller sagførere. Alle vigtige reformer i lovgivningen kalder på belysning af den retsvidenskabelige diskussion. Efter at nye straffelove er indførte, har også spørgsmålet om forandringer i strafferetsplejen i ethvert af de tre riger været bragt på bane, og under forhandlingerne om grundsætningerne for denne er betragtningen ledet hen på spørgsmålet om domstolens organisation i det hele og om civilprocessens ordning, spørgsmål, som allerede i længere tid har sysselsat videnskaben og lovgivningsmagten i andre lande, navnlig Tyskland. Handelsretten, denne i nyere tider så stærkt udviklede gren af retsvidenskaben, hvis internationale natur fremgår af selve navnet, tildrager sig også i de tre skandinaviske lande en stigende opmærksomhed og kræver nye former, der ikke heller lader privatretten i øvrigt aldeles uberørt. Den væsentlige overensstemmelse i retsanskuelserne over hele det skandinaviske Norden, det fælles oprindelige grundlag, af hvilke retsinstitutionerne er fremspirede og med mindre betydelige afvigelser have udviklet sig, tyder hen på, at løsningen af disse spørgsmål i de enkelte lande hovedsagelig bør ske i ensartet retning.

Efter denne lovprisning af den fællesnordiske arv følger så den egentlige opfordring til retligt samarbejde:

Sammenkomster og mulig en herved dannet forening af Skandinaviens jurister efter forbilledet af de i den senere tid i England og Tyskland opståede institutioner af denne art ("Society for the Promotion of Social Science", de tyske "Juristentage"), hvilke ubestridelig har bidraget meget til lovgivningens udvikling i en heldig retning i de nævnte lande, ville uden tvivl både give lejlighed til personligt bekendtskab og meningsudveksling mellem fagmændene og fremme en almindeligere godkendelse af det blandt forretningsmænd nærede ønske om, at lovgivningen i de enkelte lande må blive

så ensartet, som det med behørigt hensyn til de nationale og stedlige ejendommeligheder og de derved nødvendiggjorte forskelligheder lader sig gøre, ligesom sådanne sammenkomster ved at fremkalde en mere alsidig granskning af retsinstitutionerne ville bidrage væsentlig til at udfinde og muligvis borttrydde hindringerne for en sådan udvikling af lovgivningen i de enkelte lande.

Rationalet bag møderne var således klart. Tre nationer kan udrette mere end en, når der skal tages stilling til de juridiske udfordringer, som en hastig udvikling inden for handel, industri og transportforhold stillede juraen over for. Antallet af nordiske jurister var begrænset, og akademiske jurister var der slet ikke dengang mange af ved de få nordiske juridiske fakulteter. Det var derfor i den grad en god ide at slå sig sammen om at løse opgaverne, især når nu man lignede hinanden og havde delvis fælles retlige rødder. Samtidig ville man sikre, at mødedeltagerne kom fra flere sektorer i den juridiske verden, altså såvel universitetsjurister som dommere og advokater, så man hverken blev for teoretisk eller for praktisk i synet på retten og dens udvikling. Og også forbilledet var klart angivet, det var først og fremmest de tyske juristmøder, som samlede jurister fra de mange tyske stater, der nu var forenede i Det Tyske Kejserrige.

Nordisk ret stod over for særlige udfordringer i slutningen af 1800-årene. I Danmark var man især opmærksom på manglerne ved retsplejen og ulemperne ved den udbredte skriftlige retspleje. Når det gjaldt privatretten, byggede retten i alle de nordiske lande på ældre lovbøger, der kun i begrænset omfang indeholdt mere detaljerede eller tidssvarende bestemmelser, og resultatet var, at store dele af privatretten ikke byggede på lov, men på almindelige retsprincipper. Det var ikke svært at se, at dansk og norsk ret lå ret tæt på hinanden, og at retten her på mange måder afveg fra, hvad man mødte i Sverige (og i Finland, der havde bevaret svensk ret efter den russiske erobring i 1809). Forskelle mellem regler og opfattelser af dem i henholdsvis dansk-norsk og svensk-finsk ret blev ofte fremhævet på møderne. De var ikke uden videre en

hindring for samarbejdet. Om noget var det en yderligere kvalitet ved debatterne, at man kunne stille forskellige opfattelser op mod hinanden.

Norden var – og er – retligt set delt i en vestnordisk gruppe, hvor grundlaget var Danske Lov af 1683 og Norske Lov af 1687, og en østnordisk i Sverige og Finland, der byggede på Sveriges Rikes Lag af 1734. En opdatering af lovgivningen i de nordiske lande bød sig i den grad til. Et andet argument for at gøre det i fællesskab var, som det fremhæves i invitationen, at langt tilbage i tiden havde de nordiske lande kendt til ensartede retsprincipper, som var nedfældet i middelalderens lovbøger, og at der stadig eksisterede en sådan fælles retsopfattelse. Det viste sig at være nogenlunde korrekt, selv om en hel del var indrettet på forskellig måde i de enkelte lande, og det krævede en vis brobyggervirksomhed, når dansk-norske og svenske og finske jurister skulle tale sammen om jura.

Det første møde fandt sted i København, hvor der samme år – 1872 – afholdtes en stor industrikongres kendt som “Den Nordiske Industri- og Kunstudstilling”. Udstillingen blev afholdt af Industriforeningen i København. Det var den hidtil største af sin art i Danmark og første gang, at de dengang tre nordiske lande (Danmark, Norge og Sverige) var repræsenterede på en fællesnordisk udstilling, der ved denne lejlighed samlede alle former for industri fra landmænd og deres redskaber til store virksomheder. Industrien var fremskridtet, og nu kobledes Nordens jurister sig altså netop på fremskridtet. Af de industridrivende lærte man også at inddele sig i sektioner med hvert sit speciale og i tidens ånd også netop at overskride grænser og se fremad og præsentere eller drøfte noget af det nye, som juraen stod over for.

ERIC SPARRE OG ANDRE “FOUNDING FATHERS” — På juristmødet i Oslo i 1984 reflekterede en af mødernes mangeårige faste støtter, den norske professor (senere høyesterettsjustitiarius) Carsten Smith, i sin åbningstale over egenskaberne hos de personer, som stiftede juristmøderne i 1872. Med et citat fra en af Norges store digtere udtrykte han sin beundring for disse “Founding Fathers”:

De nordiske juristmøter ble skapt av menn som Olaf Bull engang i sitt store dikt om “De hundrede år” karakteriserte slik:

De hadde i seg to gedigne krefter,
til arvelodd for slekten som kom efter:
Sin dømmekraft i all politisk juss –
sin drømmekraft mot fjerne vardebluss!

Et av de mål de drømte mot, var en stor grad av nordisk rettsenhet. De nordiske juristmøter var et redskap i arbeidet mot dette vardebluss.³

Måske gik det ikke umiddelbart op for alle nordiske deltagere i mødet, at der med digtet sigtedes til skaberne af det moderne Norge i 1800-tallet, at *vardebluss* er et vagtblus, som lyser op i natten, og at Carsten Smiths valg af netop den norske digter Olaf Bulls (1883-1933) historisk-lyriske epos fra 1928 om norsk kulturliv i 1800-tallet fra Wergeland til Bjørnson langt fra var tilfældigt. Digtet handler om dem, som skabte det selvstændige Norge som en nation i 1800-årene. De stærke ord om “dømmekraft” i al politisk jura og om “drømmekraft mod fjerne vardebluss”⁴ peger mod en spænding mellem jura og politik – mellem realiteter og visioner – som er et grundtema, når der tales om lov og ret og rettens udvikling. Og så opstiller brugen af digtet også en parallel mellem etableringen af juristmøderne – der ikke blot skal være et løst debatforum, men have en klar målsætning om at arbejde i fællesskab – og den norske “nation-building” i årene efter opløsningen af unionen med Danmark i 1814. Det er store ord fra en nordmand.

På dansk benyttes ordet tidsånd – en oversættelse af tysk *Zeitgeist* – for at sammenfatte en tids intellektuelle og kulturelle

3 De Nordiske Juristmøder – forhandlinger (i det flg. NJM) 1984, bd. 2, s. 33.

4 De er senere benyttet af Carsten Smith som titel på hans selvbiografiske glimt (på netsiden *Juridika*).

strømninger. Jeg kan selv godt lide ordet, fordi det indfanger – uden at være alt for præcist – en tids stemning og peger på, hvad vi i dag med et ikke særlig nordisk ord ville kalde dens *trend*. Vi kan også tale om en strøm eller strømninger, eller lidt mere bombastisk på svensk om at “uophörligt akta på den ström som mäktigt, oemotståndligt genombruser tiden, som bör mildras, tämjas, kanaliseras.”⁵ Med en sådan kraft talte nemlig netop på den svenske rigsdag i 1868 den mand, som er det nærmeste, vi kommer en ophavsmand til det, som blev til De Nordiske Juristmøder. Ordene om tidens strøm kom fra en, der forstod betydningen af det, som vi på dansk gengiver med tidsånden. Det var en svensk jurist og rigsdagsmand med rødder i gammel svensk adel, og dermed en person, som havde den rette overbevisende fremtoning og således gode muligheder for at gøre sig gældende i det svenske 1800-tals standssamfund.

Grev Eric Sparre (1816-1886) er nok det nærmeste, vi kan komme den åndelige ophavsmand til ideen om at afholde nordiske juristmøder. Sparre var som politiker både berømmet og kontroversiel for sine skarpe meninger og synspunkter, der strakte sig fra næringsfrihed og jernbanedrift over landbrugets vel til bekymring for, om fængselsstraf var for mild en straf, og til et oprigtigt ønske om for samfundets skyld at fastholde dødsstraffen. Ofte værd at lytte til, men også en mand, hvis meninger fremkaldte både bifald og modsigelse. Han var i Sverige kendt for, foruden at være en habil politiker, sit gode forhold til kong Karl XV, der var svensk og norsk konge 1859-1872, og som en forbilledligt dygtig landshövding (på dansk amtmand) i det gamle Älvsborg len i Västra Götaland fra 1858 og frem til sin død ved en vognulykke i 1886. I Sverige regerede Karl XV, men på residensen i Vänersborg regerede landshövding Eric Sparre over Älvsborgs len, sagde man.

Vi må forestille os, at det er her i lenets regeringsby, Vänersborg, i landshövdingens residens, en statelig bygning fra 1750'erne med

5 FK (Den Svenske Riksdags Förstekammer) Protokol 1868, bd. 3, s. 388, se *Svensk biografisk leksikon*, art.: “Erik Sparre”.

senere udvidelser, at ideen i foråret 1872 tog form om at styrke både nordisk samarbejde og ikke mindst nordisk ret ved at samle fremtrædende nordiske jurister til et møde i København. Det var fire år efter, at Sparre havde talt om den strøm, som mægtigt og uimodståeligt gennembruser tiden. En sådan strøm var netop den skandinaviske tanke, som Sparre i sin bekymring for ikke mindst Tysklands stigende indflydelse gerne ville trække frem, fastholde og fremme yderligere. Netop denne del af tidsånden, at man måtte stå sammen i Norden for ikke at blive væltet omkuld af det mægtige samlede kejserrige Tyskland, der i januar året før var blevet proklameret af Preussens jernkansler Otto von Bismarck i Versailles' spejlsal, blev et vigtigt element i juristmødernes tilblivelseshistorie.

Sparre var selv jurist, han kendte fra sin ungdom i 1840'erne til de nordiske studentermøder, og hans ide om nu at samle Nordens jurister til et møde blev grebet af andre. Sparre indviede som de første uden for Sverige to danske jurister, A.F. Krieger og J. Nellesmann, i sagen. I et brev den 19. marts 1872 fra Stockholm skrev Sparre til den danske jurist og politiker A.F. Krieger⁶ og nævnte en række fremtrædende svenske jurister, som sammen med ham ville komme til København samme sommer og der gerne møde danske og norske jurister til en drøftelse af juridiske emner. Om Krieger ville bære mødet med sin tilstedeværelse? Krieger var gammel studentpolitiker, og han var straks med på tanken. Krieger og mange af de ledende jurister i Norden i 1872 kendte hinanden fra dengang, man mødtes som studenter, der var begejstrede for den nordiske tanke, som også Sparre var optændt af dengang. Krieger havde været den danske "vært" ved

6 A.F. Krieger (1817-1893) var en fremtrædende dansk jurist og især politiker i 1800-årene. Han var i årene 1845-55 juridisk professor ved Københavns Universitet, senere departementschef i ministeriet for Slesvig, senere finansminister, højesteretsdommer, i 1870-72 finansminister og i 1872-74 justitsminister. Medlem af landstinget 1863-1890. Hertil Troels G. Jørgensen: "Om A.F. Krieger som skandinav", i *Nordisk Tidsskrift for vetenskap, konst och industri* 1957, s. 129 ff.

banketten for de nordiske studenter ved det nordiske studentermøde i København 1845 og havde især kontakter i Norge. Mange var som han skuffede over, at krigen i 1864 i alvorens stund havde afsløret afmagten bag de mange smukke ord. Og Krieger havde som uheldig dansk forhandler ved den mislykkede fredskonference i London under krigen i 1864 sine egne dårlige erfaringer og skuffelser med hensyn til stormagternes pålidelighed og preussisk brutalitet.

En anden dansk jurist, som blev inddraget af Sparre fra starten, var den noget yngre danske professor J. Nellesmann⁷, der allerede var kendt som en skarp jurist, der kunne skabe system i den mildest talt uoverskuelige danske procesret, og som var glødende tilhænger af en procesreform. Ligesom Krieger var han et eksempel på tidens "professorpolitikere", men rigtigt med i dansk politik kom han først nogle år efter som justitsminister.

I Sverige havde Sparre fået en række fremstående jurister, hvoraf flere også var aktive politikere, med på tanken om at genoplive det nordiske fællesskab ved at holde et nordisk juristmøde i København i sommeren 1872. Blandt dem var fremtrædende jurister og politikere som justitiestatsminister (i realiteten regeringens leder) A.G. Adlercreutz⁸, karrierekometen Louis de Geer (1818-1896), der som 37-årig udnævntes til præsident i Göta Hovrätt, senere blev justitiestatsminister og siden 1870 var præsident i Svea Hovrätt, og desuden to andre statsråder, to justitieråder samt to juridiske professorer. Sverige var fra starten stærkt repræsenteret på højt

7 J. Nellesmann (1831-1906) var siden 1859 juridisk professor ved Københavns Universitet og især en fremtrædende processualist. Fra 1875 til 1896 var han Danmarks længst siddende justitsminister og en kontroversiel person som følge af sin uforbeholdne opbakning til de såkaldte provisoriske love udstedt af regeringen uden om Folketinget.

8 Axel Gustav Adlercreutz (1821-1880) var en anden betydelig repræsentant for den svenske adel i 1800-tallets svenske jura og politik. Han blev i 1868 præsident for Göta Hovrätt og i 1870(-1874) udpeget som justitiestatsminister og dermed regeringsleder under Karl XV. Han havde været medlem af den gamle stænderrigsdag og var imod den svenske rigsdagsreform. Han var parlamentsmedlem fra 1877-1880.

Den svenske jurist og politiker, landshövding
grev Eric Josias Sparre (1816-1886)
var initiativtageren til De Nordiske Juristmøder.
Foto: järnvagsmuseet.se

Det var Sparres kontakt med den danske jurist og politiker
A.F. Kriger (1819-1893), som gjorde det muligt at realisere
planen om et nordisk juristmøde i København i 1872.
Foto: Det Kongelige Bibliotek, København.

juridisk og politisk niveau med adskillige dommere og med flere nuancer i holdningerne. De Geer havde således som ledende politiker profileret sig i 1864 som en skeptiker, når det gjaldt militær hjælp til Danmark.

Det lykkedes også at få fortalere for ideen i Norge, bl.a. centrale skikkelser som juristen, politiker, historiker og økonom, professor T.H. Aschehoug⁹, der var en af Norges fremtrædende "professorpolitikere", professor Frederik Stang¹⁰ og den norske høyesterettsjustitiarius P.C. Lasson (1798-1873), der er kendt som den norske grundlovsprøvelses fader. De var alle med på tanken om et nordisk juristsamarbejde, selv om man i Norge i de år ellers var noget skeptisk over for bombastiske initiativer fra især svensk side, som kunne true norsk selvfølelse i den påtvungne union mellem de to lande. Unionen var skrøbelig, og der var allerede stærke kræfter i Norge for selvstændighed eller i hvert fald en større balance i unionen.

Men i juristsamarbejdet var de tre nordiske lande netop tænkt som ligeværdige. Tanken blev til virkelighed, og i dag endnu 152 år efter det første møde samles nordiske jurister inden for rammer og under former, der kan ledes tilbage til og i høj grad stadig ligner det første juristmøde, som afholdtes i København i 1872. Det er en pudsigt tanke, at oprindelsen til møderne i virkeligheden hænger nøje sammen med, at en driftig svensk junkertype som grev Sparre mente, at mere nordisk samarbejde kunne bidrage til at bevare den svensk-norske union og styrke svensk nationalisme i 1800-

9 T.H. Aschehoug (1822-1909) var en kendt juridisk professor og tillige professor i økonomi. Han skrev en stor fremstilling af Norges offentlige ret. Han var tillige medlem af Stortinget.

10 Frederik Stang (1808-1884) var en imponerende skikkelse, der som 16-årig havde påbegyndt det juridiske studium og blev færdig som 20-årig. Som 22-årig blev han i 1830 ansat ved Det Kongelige Frederiks Universitet, og tre år efter udgav han sine forelæsninger om Norges forfatning. I 1834 blev han høyesterettsadvokat. Han blev statsråd (minister) i 1861 og i 1873 statsminister og dermed leder af den norske regering med sæde i Christiania.

tallet over for et både kulturelt og militært stærkere og stærkere Tyskland. Det var faktisk rigtig godt set, så derfor – dødsstraf eller ej – er der god grund til at mindes den gamle amtmand med taknemmelighed for hans initiativ. Og måske også for hans formulering af betydningen af oprigtigt engagement, når en sag skal præsenteres. Det mindede norske Carsten Smith også om på juristmødet i Oslo i 1984, hvor han talte om, hvordan juristmøderne videreførte:

... et grunnsyn fra juristmøtenes åndelige stamfar, initiativtageren til det første nordiske juristmøde, den svenske landshövding E.J. Sparre, med hans krav om varme i argumentasjonen. "Har jeg urett, skal jeg tie, men tale kaldt og lugnt i spørsmål, som ligger meg på hjertet, det kan jeg ei."¹¹

Man mindedes Sparre endnu på det 31. nordiske juristmøde i Helsinki i 1987, hvor mødets præsident Curt Olsson konstaterede: "Det var från Sverige, närmare bestämt från en enskild svensk, landshövdingen greve Eric Sparre, att initiativet till de nordiska juristmötena utgick."¹² Så må vi tage med, at den danske højesteretssagfører O. Liebe i sin velkomsttale som leder af den danske lokalstyrelse ved mødet i København i 1928 omtalte juristmødernes fader, grev Sparre, som "landshövding Grev Sponneck fra Sverige".¹³

SPARRES BREV AF 19. MARTS 1872 ——— Ideen om et nordisk juristmøde fandt som sagt sit første udtryk i et brev af 19. marts 1872 fra den svenske jurist og politiker Eric Sparre til den danske jurist og politiker A.F. Krieger. Brevet var en opfordring til, at Krieger selv og andre danske og også norske jurister deltog sammen

11 NJM 1984, l.c.

12 NJM 1987, bd. 2, s. 32.

13 NJM 1928, s. 33.

med svenske jurister i et møde i København i sommeren 1872 for at drøfte juridiske emner af fælles interesse. Brevet findes i dag i Rigsarkivet (Se "Brevskriverliste til C.1.a" i RA-arkivregistraturen over A.F. Kriegers privatarkiv¹⁴):

Deres Excellens,

Utan tvifvel har blandt mængden af besøgende, fallit ur Deres Excellens' minne en främling, som derimot i stadigt minne bevarer den godhet och välvilje, hvarmed han under sine besök på olika tider hädrades. Denne godhet gifver honom mod att vördnadsfullt öfversända twenne lagförslag i hvilkas utarbetande han deltaget, och som för närvarande bero på Regeringens pröfning; samt att underställa Eders Excellens' pröff en fråga, som för den skandinaviska rättens utbildning, synes mig af vigt.

Den samma fråga, Domstols-organisationen och Civilprocessen, som sysselsätta Danmarks jurister, liksom Tysklands, granskas jämväl inom Svenska representationen. Frågan är sedan precist och sakligt angifven, sedan dess under mitt besök af Deres Excellens sielf framställades, i den Utkast Professor Nellesmann haft godheten tillsända mig. Det är en stor reform, hvartill den allmänna meningen måste förberedas.

Sveriges mest framstående jurister, Berg och Bergström, den förre Statsråd, den andre Civilie-minister, de Geer, f.d. Justitiestatsminister, Quensel, Carleson, Naumann och Olivecrona, ledamöter af Konungens Högsta Domstol, Nordström, Riksantikvarie, Rydin och Hamilton, Juris professores, väl kännande det vetande och de insigter, som pryda Danmarks rättslärdas, önska ett sammanträde och meningsutbyte med dem och Noriges i Köpenhamn denne sommer. Indbjudningen är sedan underskrifven, enligt

14 <https://arkivalieronline.rigsarkivet.dk/da/billedviser?epid=17287577#213261,40424531> (tilgået 18-06-2024).

hosliggenda Concept, och finnes hos mig, men det har syntes oss icke nog grunnlaga, att öfversända den, innan vi känder om Deres Excellens gillar saken, och Danmarks rättslärdas vilja deltaga.

Nuvarande Justitie-Statsminister *Adlercreutz*, som också lifligt intresserar sig för saken har tvekat, tillsvidare, genom påtänkande att af hans navn, sammanträdet kunde få en politisk färg och har därför drögt, åtminstone till dess sig visat, om Eders Excellens behager deltaga.

Jag har i saken tillskrifvit Prof. Nellesmann som torde rådföra sig med Deres Excellens.

Med vördnad och högaktning har jag den äran framhärda

Deres Excellens'
Ærbödiga tjenare
Eric Sparre

Stockholm d. 19. mars

“THE FOUNDING FATHERS” ——— Bag indbydelsen til det første juristmøde stod i alt 46 jurister fra de nordiske lande, som tilsammen repræsenterede bredden i den juridiske profession. Blandt indbyderne var professorer, dommere og advokater og enkelte fremtrædende jurister fra embedsverdenen, mange havde politiske erfaringer eller var stadig aktive eller kommende politikere på højt niveau:

DANMARK (15):

Generalprokurør Tage Algreen-Ussing (1797-1872)

Højesteretsadvokat G.E. Brock (1816-1878)

Overretsjustitiarius, fhv. justitsminister A.L. Casse (1803-1886)

Højesteretsdommer V.L. Finsen (1823-1892)

Professor C. Goos (1835-1917)

Kirke- og undervisningsminister C.C. Hall (1812-1888)

Justitsminister C.S. Klein (1824-1900)
 Fhv. justitsminister, nu finansminister A.F. Krieger (1817-1893)
 Højesteretsadvokat C. Liebe (1820-1900)
 Højesteretsjustitiarius C.F.L. Mourier (1800-1880)
 Højesteretsadvokat Sophus Scavenius Nellemann (1833-1915)
 Professor J. Nellemann (1831-1906)
 Professor, generalauditør, fhv. justitsminister A.W. Scheel (1799-1879)
 Højesteretsdommer W.J.A. Ussing (1818-1887)
 Professor Andreas Aagesen (1826-1879)

NORGE (13)

Højesteretsassessor C.W. Andresen (1811-1886)
 Professor T.H. Aschehoug (1822-1909)
 Professor L.M.B. Aubert (1838-1896)
 Stiftsoverrettsdommer Ole Andreas Bachke (1830-1890)
 Højesteretsadvokat Johannes Bergh (1837-1906)
 Statsråd J.C. Falsen (1817-1879)
 Regeringsadvokat H.C.H. Grønn (1829-1902)
 Højesteretsassessor G.F. Hallager (1816-1876)
 Højesteretsjustitiarius P.C. Lasson (1798-1873)
 Højesteretsassessor A.W. Manthey (1807-1885)
 Højesteretsadvokat Christian Homann Schweigaard (1838-1899)
 Højesteretsadvokat Emil Stang (1834-1912)
 Statsråd Frederik Stang (1808-1884)

SVERIGE (18)

Justitiestatsminister A.G. Adlercreutz (1821-1880)
 Universitetsadjunkt Ludvig Annerstedt (1836-1904)
 Statsråd C.J. Berg (1819-1905)
 Statsråd P.A. Bergström (1823-1893)
 Justitieråd Eduard Carleson (1820-1884)
 Häradshövding Richard Carlén (1821-1873)
 Præsident i Svea Hovrätt Louis de Geer (1818-1896)
 Hovrättsråd ved Göta Hovrätt Herman von Gegerfelt (1817-1886)
 Professor ved Lunds Universitet Gustaf Hamilton (1831-1913)
 Tilf. præsident i Göta Hovrätt Johan Åke Lemchen (1808-1896)

Præsident i Skånes Hovrätt Thomas Munck af Rosenschöld (1813-1893)
 Professor ved Uppsala Universitet H.L. Rydin (1822-1904)
 Justitieråd Christian Naumann (1810-1888)
 Rigsarkivarie J.J. Nordström (1801-1874)
 Justitieråd Knut Olivecrona (1817-1905)
 Grev E.J. Sparre (1816-1886)
 Häradshövding C.E. Stenberg (1803-1880)
 Häradshövding J.L. von Sydow (1836-1893)
 Justitieråd J.A.C. Quensel (1809-1890)
 Hovrättsfiskal Fabian Wrede (1839-1888)

KØBENHAVN 1872 ——— Det begyndte altså i København i 1872 med 397 deltagere (231 fra Danmark, 113 fra Sverige, 50 fra Norge og 3 fra Finland). De nordiske lande, der var med ved det første møde, var altså Danmark, Norge og Sverige. Norge var i union med Sverige, men havde egen forfatning og egen ret og retlige institutioner og var en selvstændig nation i unionen. Finland, som siden 1809 og indtil 1917 var et russisk storfyrstendømme, havde bevaret svensk ret og en juridisk uddannelse i Helsinki. I 1863 indkaldtes den finske landdag, men Finlands status som selvstændig nation blev først siden 1917 en sådan realitet, at der kunne udgå en officiel indbydelse til finske jurister om deltagelse. Islandske jurister var som regel uddannet i København. Island havde fået en forfatningslov i 1874, men fik først i 1911 et eget universitet og fra 1918 autonomi i forhold til Danmark. Først siden 1919 gik der særskilt indbydelse ud til finske og islandske jurister om deltagelse i juristmøderne.

Juristmøderne kan ikke prale af at være helt banebrydende som eksempel på nordisk samarbejde, men det kommer tæt på. Naturvidenskaben havde, naturligvis, været tidligere ude med nordisk samarbejde – allerede siden 1839. Men i hvert fald har ideen om sådanne møder vist sig at være så langtidsholdbar, at de nu har bestået i mere end 150 år. Umiddelbart efter det første nordiske juristmøde etableredes i 1873 en nordisk møntunion, som efterhånden brød sammen – især efter opløsningen af den svensk-norske union i 1905, og da man under Første Verdenskrig

beslattede at gå bort fra guldets som grundlag for pengeværdien. Unionsopløsningen rystede da også de nordiske juristmøder, men de overlevede bruddet.

Organiseringen af internationale konferencer hørte til sjældenhederne, så de dengang tre nordiske lande var et godt sted at begynde. Og ledte man efter en model for netop juristmøder, så var der især inspiration at hente i de tyske juristmøder, som havde været godt i gang siden 1860, og som stadig i dag afholdes hvert andet år under navnet *Deutsche Juristentage*. Det forestillede man sig også i starten som tidsinterval for de nordiske møder, men det endte med at blive hvert tredje år. De tyske møder er inddelt i sektioner for civilret, arbejds- og socialret, strafferet, offentlig ret, erhvervsret og domstolsvæsen. En helt så skarp sektionsopdeling kendes ikke fra de nordiske møder, men emnerne falder typisk inden for netop disse kategorier. Det andet forbillede for juristmøderne, som nævnes i indbydelsen fra 1872, er den engelske *The National Association for the Promotion of Social Science* (NAPSS), som var en almennyttig forening stiftet i 1857 med henblik på drøftelse af aktuelle spørgsmål om særligt sundhedsvæsen, industri, reformer af strafferet og fængselsvæsen og kvinders uddannelse. Formålet var altså langt bredere end juristmødernes, og foreningen formentlig kun nævnt, for at det ikke skulle se ud, som om man støttede sig alene til et tysk eksempel. Den engelske forening holdt årlige møder, men havde en kortere levetid og ophørte i 1886.

I 1872 var det kun få jurister uden for universiteterne, som havde interesse for, endstige indgående kendskab til, anden fremmed ret end måske lidt af den romerret, som i århundreder havde været grundlaget for det juridiske studium, og som endnu var en del af juristernes pensum. En universitetskarriere i Norden i 1800-årene forudsatte studier i udlandet og som regel også fortsat inspiration derfra, især netop fra retsvidenskabens mekka, Tyskland. Langt de fleste jurister trivedes dog godt med den nationale ret, og den behøvede man ikke rejse til udlandet for at høre om. Et nordisk samarbejde om juraen var et frisk pust, der kunne bryde den nationale isolation, og sådan blev det ved indtil et godt stykke op i det 20. århundrede, hvor det nordiske juridiske samarbejde

omsider fik stærk konkurrence fra mere internationale fora. Det hører derfor med til forståelsen af mødernes betydning, at de engang stort set var de eneste fora uden for eget land, hvor jurister mødte andre jurister. Flere generationer af jurister frem til et godt stykke efter Anden Verdenskrig var opdraget med først og fremmest Norden som deres juridiske horisont. Det har i dag ændret sig med nordiske juristers deltagelse i internationale netværk. Den særlige nordiske ånd, der prægede de "gamle" juristmøder, er formentlig ved at forsvinde og blive erstattet af en mere pragmatisk holdning til retligt samarbejde, som dog ikke udelukker en interesse for netop at diskutere i et nordisk forum. Der bliver stadig talt smukt om nordisk samarbejde på møderne, men konteksten er nu en anden, og i deltagerkredsen dominerer i dag generelt domstolsjurister. Det gjorde de i 1872 især blandt de svenske deltagere, som overvejende var dommere, mens der blandt de danske og norske jurister på mødet dengang var mange advokater foruden dommere, professorer og enkelte andre.

Protokollen fra det første stiftende juristmøde er stadig bevaret. Den blev fundet i 1948 blandt efterladte papirer hos en efterkommer af J. Nellemann, der som juridisk professor havde været med til at støtte ideen om afholdelse af nordiske juristmøder og som nævnt var en af de fremtrædende nordiske jurister, som i 1872 sammenkaldte kolleger fra hele Norden til det første fælles møde i København for at drøfte juridiske emner af almen interesse. Medvirkende til, at initiativet slog så godt an, var naturligvis ikke mindst angsten for det ekspanderende Tyskland, især den ledende stat Preussen, som netop i krigen i 1864, igen i 1866 og senest i Den Fransk-Tyske Krig i 1870-71 havde vist sin styrke og nu havde stillet sig i spidsen for et fællestysk kejserrige. Og havde man selv besøgt tyske universiteter, så vidste man også, at der var mange jurister i Tyskland, og at en ikke helt lille del af dem var eminent flittige og gode til at tænke juridisk og få offentlighedens bevågenhed. Nordiske besøgende mødte dog samtidig i Tyskland en teoretisk og spekulativ form for retsvidenskab, som let kunne virke verdensfjern, og som med sine mange abstraktioner ikke umiddelbart fremstod som et ideal for den nordiske jurist, der

godt kan lide mere enkle og praktiske løsninger. Det, som vi lidt vagt kalder for pragmatisme i modsætning til konstruktivisme eller begrebsjurisprudens. Men, som vi skal se, så lurede inspirationen fra Tyskland længe bag flere af diskussionerne på de nordiske møder, og det blev ikke mindst tydeligt, da man dernede i 1896 med virkning fra år 1900 indførte den endnu gældende civillovbog, BGB eller *Bürgerliches Gesetzbuch*. I Tyskland formåede man det, som de nordiske lande kun kunne drømme om, nemlig at oprette en fælles stat og udarbejde en fælles lovbog.

Møderne havde fra begyndelsen ambitioner om at give juraen en plads i den nordiske bevidsthed som et sidestykke til viden- skab, kunst og ikke mindst industrien, der var tidens mantra. Fra kunstens område fremhæves ofte traditionerne fra den danske digter Øhlenschlägers digterkroning i Lund i 1829, de senere premierer på Ibsens skuespil og udgivelsen af norske litterære hovedværker i København og svenske Strindbergs og andres talrige visitter i den danske hovedstad. J. Nellemann udtrykte det i sin indledningstale på mødet i 1872 således:

Vi håber, at det lys, som vil udgå fra dem, og den iver, som vil fremkaldes ved dem, må komme retsudviklingen i de nordiske lande til gode, således at vi ved forenede bestræbelser må blive i stand til at hævde en hæderlig plads også på retslivets område, ligesom vi gør det på videnskabens, kunstens og industriens.¹⁵

Om det helt er lykkedes at nå netop det mål, kan diskuteres, men forsøget er i hvert fald gjort, og mødernes retorik i årene, der fulgte, viser, at ambitionen ikke blev glemt.

Emnerækken på mødet i 1872 blev indledt af professor J. Nellemann, som også indledte forhandlingerne om det første tema: “En tidssvarende reform af den danske civile procesmåde forudsætter som nødvendig betingelse overgang fra skriftlighed til mundt-

¹⁵ NJM 1872, s. 2.

lighed.” Emnet var af interesse for alle nordiske lande, hvor man stadig i udbredt grad anvendte skriftlig proces, men det var særlig aktuelt i Danmark, hvor grundloven af 1849 havde fordret indførelse af mundtlighed i processen. Det tog dog sin tid, førend man i 1919 kom så langt med en ny dansk retsplejelov.¹⁶ Mundtlighed og skriftlighed i processen hører til blandt de emner, der går igen på møderne med års mellemrum, og blev taget op igen i 1984 på mødet i Oslo. Dengang konstaterede Carsten Smith:

Den nordiske retten er preget av en gradvis fornyelse, men med solide røtter i rettstradisjonen. Det avspeiler seg i emnevalget ved de nordiske juristmøtene. Noen emner er evig grønne. Det første emne på det første møte i 1872 gjaldt overgang fra skriftlighet til muntlighet i prosessen. På vårt møte finner man på ny en vurdering av skriftlige prosessformer mot muntlige former.¹⁷

Blandt de øvrige emner, som forhandlede i 1872, var som nævnt en ny fælles veksellov, og det emne blev første eksempel på, at møderne gav et umiddelbart resultat i form af lovgivning i de nordiske lande. Man drøftede også “den immobiliäre sakrätt” – det var grev Sparres eget emne – ophavsret, formueforholdet mellem ægtefæller, og om advokatprofessionen skulle være fri eller bundet til kvalifikationer. Yderligere procesretlige emner handlede om bevis, og hertil kom som strafferetlige emner tyveri og legemlig straf.

På mødets sidste dag, lørdag den 24. august, overværede den danske kong Christian IX og kronprins Frederik (senere VIII) den del af forhandlingerne, som handlede om et af tidens mest aktuelle emner, nemlig om der som en almindelig regel skulle

¹⁶ Hertil Henrik Tamm i “Ideer og personer bag retsplejereformen” i red. O.A. Borum og Axel Graff: *Retsplejeloven gennem 50 år* (1969), s. 9ff., og senest afhandling i T. Baumbach m.fl.: *Retsplejeloven 100 år* (2019).

¹⁷ NJM 1984, s. 36.

gives mulighed for at oprette ægtepagter, der sikrede kvinder råderet over egen formue og dermed gav hende samme stilling som myndig, som ugifte kvinder havde. Overskriften over emnet var bredt formuleret: "Om formueforholdet mellem ægtefæller", men referenten, den norske professor Aschehoug præciserede selv om det forslag til lov, han havde udarbejdet:

Jeg mener, at man i de skandinaviske lande ikke har nogensomhelst føje til at forandre selve grundlaget for anordningen af det formueretlige forhold mellem ægtefæller. jeg tror, at den regel, at ægteskabet, hvor intet andet er aftalt, stifter fuldstændig formuefællesskab mellem ægtefællerne, er den, som i de 99 af 100 tilfælde er den naturligste og rigtigste.¹⁸

Det nye i forslaget var muligheden for gennem ægtepagt at sikre en gift kvindes råderet over egen formue eller det, som hun erhvervede ved egen næring. Om dette forslag sagde Aschehoug selv, at det "ingenlunde går ud på nogen indgribende reform. Hvad er det, der foreslås af mig? Det er, at der kan stiftes ægtepagt mellem ægtefæller, og det endog en ægtepagt, som går ud på en fuldstændig udelukkelse af formuefællesskabet ..."

En af talerne var grev Sparre, der indledte med at betone det i sig selv påfaldende i, at det var en forsamling af udelukkende mænd, som nu diskuterede kvinders rettigheder:

Vi skola nämligen stifta en lag för qvinnan, och då vi icke velat gifva henne tillträde till våra församlingar, döma vi ju om en annans rätt, och detta fordrar att vi gå till väga med mycken grannlagenhet. Att likväl damerna med stor uppmärksamhet följa denna fråga, har jag märkt bland annat vid vår riksdag, och jag sjelf har fått emottaga åtskilliga pikar från deras sida derföre att jag ej velat gå dem nog långt till mötes. Medgifvom ock, att qvinnan har rätt att fordra en förändring.

¹⁸ NJM 1872, s. 152.

Tidens anda är ju sådan, att man lemnar qvinnan allt mer och mer utrymme för sin verksamhet; jag har i dagens Köpenhamnstidningar sett en annons om en skola för damer i alla möjliga handverksfack och, om jag äfven tänkte, att det kanske vore bättre att uppfostra dem till goda husmödrar, så måste jag dock äfven uti detta erkänna ett bevis på det faktum, att qvinnans verksamhet allt mer usträcket. Hon blir således oftare i tillfälle att förtjena penningar före äktenskapet, och då kan hon med skäl anse det hårdt, att hon, som lång tid sjelf förvaltats sin egendom, blott derföre att hon vill gifta sig, skall blifva omyndig ...¹⁹

Sparre støttede som de øvrige talere opretholdelsen af formuefællesskabet mellem ægtefæller og kunne tilslutte sig, at man arbejdede videre med muligheden for ægtepagter, og det blev da også kursen i fremtidens nordiske ægteskabslovgivning.

Det sociale samvær mellem mødedeltagerne har siden det første møde spillet en stor rolle. I tilknytning til mødet afholdtes således en festmiddag med indledningstale af den danske justitsminister C.S. Klein, og til lejligheden havde en af skandinavismens veteraner, digteren og redaktøren Carl Ploug, som endnu for mange af deltagerne stod som indbegrebet af skandinavismens ånd, skrevet en sang om Nordens "trende Dværg", hvis lov var blevet trampet ned, men nu skulle erstattes af nye normer. Sangen er med sit forskruede sprog og sin nærmest komiske romantisering af fortiden ret hård kost for en jurist i dag, men den blev efter referater af festen dengang at dømme modtaget med bifald. Der blev holdt adskillige andre taler, som priste det gode initiativ.

Redaktøren af den københavnske avis "Dagbladet" var formentlig ikke langt fra realiteterne, både når han fremhævede, at juristmøderne egentlig var en fortsættelse af studentermøderne nogle årtier før, men nu med voksne deltagere, og også når han nævnte, at mødets arrangører – og de var jo alle mænd i fremtrædende

¹⁹ NJM 1872, s. 185.

stillinger i hjemlandet – havde kors og bånd og stjerner på og dermed altså stod som repræsentanter for både juriststandens og samfundets elite.

Juristmøderne er nok åbne for deltagelse af alle jurister, men rammen er og bliver ganske højtidelig.

DE FØRSTE ÅR ——— Der var i 1872 enighed om, at mødet i København var gået rigtig godt. A.F. Krieger noterede i sin dagbog den 24. august: “Lørdag. Juristmødet slutter. Det gik over forventning.”²⁰ Det var allerede ved afslutningen af mødet aftalt, at man skulle ses igen to år efter i Stockholm. Det blev dog til tre år. De følgende møder afholdtes i Stockholm i 1875 og derefter i det daværende Christiania i 1878. Det første møde i 1872 kom på en måde, som arrangørerne næppe havde forestillet sig, til at danne præcedens for senere møder. Man kan nærmest betragte juristmødernes historie som netop et tema med variationer. Skabelonen fra 1872 kom ikke blot til at præge de umiddelbart følgende møder, men den har holdt sig helt op i nutiden: en åbningsceremoni, en række sektioner med drøftelse af på forhånd aftalte emner og en afsluttende debat. Og omkring dette et socialt program.

Mødernes fra starten af ret elitære præg understregedes i Stockholm af, at den svensk-norske kong Oscar II kom til stede ved åbningen, og at mødet med 526 deltagere afholdtes i Riddarhuset, som er den svenske adels palæ i byen og helt frem til 1866 sæde for adelen som stand på den svenske rigsdag. I mødet deltog også jurister fra Finland, som endnu (indtil 1917) var et autonomt storhertugdømme under Rusland. Deltagerne i mødet blev af den svenske kong Oscar II – formentlig foranlediget af grev Eric Sparre – inviteret til souper på Drottningholms slot. Et sådant besøg hos kongen var mere, end danskerne havde kunnet byde på. Juristmøderne og nordisk samarbejde hørte ikke til den danske kong Christian IX's interesser.

²⁰ Andreas Frederik Kriegers *Dagbøger 1848-1880*, bd. 5 (1923), s. 246.

Det tredje juristmøde og det første møde i Norge afholdtes i 1878 i Christiania med 442 deltagere. Ved mødet 106 år senere i Oslo 1984 sagde norske professor Carsten Smith om dette første møde i Norge:

Betydningen av møtene har nok endret seg noe over tid, liksom juristenes stilling i samfunnet er blitt en annen. Da møtet første gang ble holdt i Norge, ble forhandlingene ledet av landets statsminister. Denne gang må vi slå noe av på kravene på dette punkt. Den første tid samlet møtene en ren vrimmel av fremstående nordiske politikere. Det var den tids Nordisk Råd. Og veien fra møtedebatt til politisk handling var den gang vesentlig kortere.²¹

Carsten Smith refererede her til, at den norske jurist og daværende statsminister Frederik Stang, en af juristmødernes norske “Founding Fathers”, var mødets formand. Mødet blev indledt af statsråd Falsen, der kunne pege på, at de tidligere møder allerede havde givet resultater nemlig i form af det fælles udkast til en veksellov. Yderligere var man godt i gang med en samlet fremstilling af retten i de nordiske lande, som særlig A.F. Krieger havde engageret sig i, og som gik under navnet en *Nordisk Rets-Encyclopædie*.²² På dette møde begyndte også de drøftelser mellem bl.a. den norske professor Francis Hagerup og den danske professor J.H. Deuntzer, som førte til grundlæggelsen i 1888 af det fællesnordiske *Tidsskrift for Rettsvitenskap*.²³

²¹ NJM 1984, l.c.

²² Det drejer sig om *Nordisk Retsencyklopædi* i fem bind, der udkom i årene 1878-1899 under redaktion af A.F. Krieger, T.H. Aschehoug og K.J. Berg. Værket var en samlet, sammenlignende fremstilling af dansk, norsk og svensk privatret, strafferet, proces- og forvaltningsret og statsret (men ikke af handels- og søretten) med henblik på hovedgrundsætningerne i den dagældende nordiske ret og med henvisning til den vigtigste litteratur.

²³ Om dette tidsskrift senest Mads Bryde Andersen: “Det juridiske tidsskrift” i *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 2013, vol. 126, s. 684-710.

Antallet af emner på de enkelte møder var dengang betydeligt mindre end på juristmøderne i dag, og emnerne behandledes oprindeligt i plenumsessioner for alle mødets deltagere. Der var i Christiania fire emner. Et yderligere led i de danske bestræbelser på at gennemføre grundlovens krav til en ny proces var således professor C. Goos' sektion om lægdommere i strafferetsplejen. Hertil kom drøftelser af et søretligt emne, nemlig konnossementer, samt sektioner om naboforhold og særlige handelsdomstole.

Ved festmiddagen blev grev Sparre igen hyldet som initiativtageren til juristmøderne. Professor Aschehoug, der havde skrevet den grundlæggende fremstilling af norsk og dansk forfatningshistorie, fremhævede ved den lejlighed, at efter unionsopløsningen mellem Danmark og Norge i 1814 var møderne med til atter at knytte bånd mellem danske og norske jurister og til et samvirke med svenske jurister. Og igen var der en indbydelse, nu til kongeslottet i Christiania, fra den opmærksomme svensk-norske kong Oscar II. Her kunne statsminister Stang i en tale slå fast, at rammerne var lagt for juristmøderne for fremtiden. Møderne og den form, de så hurtigt havde fundet, var allerede nu tradition.

Efter at hver af de dengang tre hovedstæder havde været vært for et i deltagernes øjne vellykket nordisk juristmøde, var maskinen sat på skinner og kunne køre selv. Der afholdtes i de følgende år frem til 1902 ti møder i de tre byer på skift. Møderne fandt sted hvert tredje år bortset fra møderne i 1890 og 1896, som afholdtes med seks års mellemrum.

Mødet i København i 1902 indledtes af et af dansk juras koryfæer, den nu 67-årige danske professor og tidligere minister C. Goos (1835-1917), med et tilbageblik på de tidligere møder. Goos, der især er kendt for sine værker om strafferet og almindelig retslære, var selv en del af juristmødernes historie, som han fremhævede, da han valgtes til mødets præsident:

Den adkomst, som jeg kan have til at indtage denne stilling, turde vel nærmest være den, at jeg blandt deltagerne er den, der sidder inde med den ældste tradition fra disse juristmøder. Som ung mand deltog jeg i Juristmødet i 1872 efter påvirkning

og ønske fra Andreas Frederik Krieger. Jeg har senere deltaget – med en enkelt undtagelse – i alle juristmøderne og sidder derfor nogenlunde inde med disse møders tradition ...²⁴

Mødet i 1902 stod i deltagernes bevidsthed som indledningen til en ny møderække i et nyt århundrede, som man havde store forhåbninger til, ikke mindst fordi man forventede store tekniske fremskridt. Fremskridtene kom, men meget andet i det århundrede skulle gå anderledes end forventet. Det vidste Goos naturligvis ikke, da han med reference til juristmødernes grundlæggere og intentioner med stolthed kunne fastslå:

Den omstændighed, at vi således nu kunne begynde en ny række, som vi håber bliver fortsat, vidner godt om, at de mænd, der fra første færd udkastede tanken til disse møder og bragte dem i gang, havde et rigtigt syn på, hvad disse møder kunne være til gavn for. Det er naturligvis fristende ved en sådan lejlighed, hvor vi begynder en ny æra, udvortes set, at kaste et blik tilbage på disse møders historie. Det ville dog føre mig for vidt. Jeg skal derfor indskrænke mig til at minde om, hvad de mænd, der i 1872 undfangede tanken og satte den i værk, tilsigtede. Disse mænd var jo, som det vil være i deltagernes erindring, for Danmarks vedkommende gehejme-etatsråd Krieger, for Sveriges vedkommende landshøvding, grev Sparre og noget efter præsident Berg,²⁵ og for Norges vedkommende professor Aschehoug. Deres tanke var, at der var trang til at gøre Nordens jurister nærmere bekendt med hinanden, således at der på grundlag deraf kunne udvikle sig en udveksling af tanker, særlig på de områder, hvor vore livsforhold var ensartede, og hvor retsforholdene derfor også burde være prægede af den samme ensartethed, og derved lægge grunden til og give impulsen til, at lovgivningen i de forskellige nordiske

²⁴ NJM 1902, s. 3.

²⁵ Carl Johan Berg (1819-1905), statsråd og 1880-1889 præsident i Svea Hovrätt.

lande kunne udvikle sig så vidt muligt på samme måde og i den samme form, og derved give Nordens indsats i fælles europæisk rets civilisationsarbejde en værdi, som det under andre omstændigheder ikke kunne få. Denne tanke, tør vi vel nok sige, er realiseret i de forløbne 30 år. ... Men udviklingen står ikke stille. Nu er spørgsmålet: Kunne vi, der nu skulle begynde mødernes nye æra, når vi fortsætter, vente at opnå tilsvarende resultater?²⁶

Det kunne man i høj grad. Men måske på en anden måde end forventet. Kort efter kom juristmøderne ind i et dødvande, mens lovsamarbejdet blomstrede op. Det skal vi straks høre om.

Blandt emnerne i 1902 fandt man socialt vigtige spørgsmål om beskyttelse af leverandører, håndværkere og arbejdere mod tab ved byggeforetagender og arbejderes ulykkesforsikring. Goos nævnte da også i sin indledning, at en del af emnerne for forhandling overskred snævre faggrænser. Det gjaldt dog ikke det juridisk set formentlig mest interessante emne: "Hvilke grundsætninger bør være afgørende for spørgsmålet om ejendomsovergangen ved køb og salg af individuelt bestemte løsøre genstande, og hvorvidt egner dette forhold sig til positiv lovordning?"

Referenten var den danske professor, dr.jur. Carl Torp, kendt som både ejendomsretsjurist og som en dristig moderne kriminalist med nye tanker. Han slog fra begyndelsen en alvorlig tone an:

Det er ikke uden stor betænkelighed, at jeg er gået til at forelægge spørgsmålet om løsøreoverdragelse for juristmødet. Det er et emne af en overordentlig vidtrækkende betydning, netop derfor er det stærkt omdebatteret, og erfaringen viser, at man overordentlig let kommer ind på rent teoretiske undersøgelser af temmelig fundamental karakter, som i og for sig slet ikke egner sig til drøftelse på et møde som dette ... Kernen i de forslag, som jeg har tilladt mig at fremsætte, er jo

²⁶ NJM 1902, s. 2

det, at spørgsmålet om ejendomsoverdragelse formentlig bør opløses i sine elementer, at det med andre ord ikke bør stilles således: Hvad kræves til en ejendomsoverdragelse? men at det må lyde således: Hvad kræves der for, at en køber nyder fuld retsbeskyttelse overfor overdragerens kreditorer, og hvad kræves der for, at en køber er beskyttet i sammenstød med andre erhververe af samme ting?²⁷

Torp udviklede her en teori om ejendomsrettens overgang ikke som et spørgsmål om et bestemt kriterium (f.eks. *traditio*), men som forskelligt i forskellige relationer. Den er blevet en vigtig del af dansk ejendomsret og med til at gøre dansk ret på dette område til noget særligt, som det ikke altid er helt let at forklare udenlandske jurister eller for den sags skyld andre nordiske jurister, hvilket også fremgår af debatten i tilknytning til Torps indlæg. Torps synspunkt, som bl.a. afveg fra et svensk forslag til bestemmelser om køb, gav anledning til en livlig debat.

HVAD STATUER KAN FORTÆLLE ——— Statuerejsning og ikke mindst fjernelse fra det offentlige rum af mindesmærker af personer, som man ikke længere bryder sig om, er blevet en del af den dagsaktuelle debat og vidner om et ændret syn på fortiden. Dagens debat er fremkaldt af såkaldte woke værdier, men en diskussion af, hvem der er værdig til at blive mindet, er ikke noget nyt. Et eksempel frembyder netop monumentet over den store danske jurist Anders Sandøe Ørsted (1778-1860), som sidder fordybet i juridiske tanker på en stol iført romersk toga, der i tilknytning til juristmødet i 1902 indviedes den 27. august i Ørstedsparken i København. Modellen var oprindeligt udført af billedhuggeren H.V. Bissen i 1838, men der skulle et langt senere nordisk juristmøde til, førend projektet kunne realiseres af sønnen Vilhelm Bissen, og statuen støbes og stilles op.

²⁷ NJM 1902, s. 137.

I forbindelse med det 10. Nordiske Juristmøde i København 1902 rejstes i Ørstedsparken et monument over den store dansk-norske jurist Anders Sandøe Ørsted (1778-1860). Ørsted sidder i en eftertænksom position iført romersk toga og kan endnu kan ses på stedet som et synligt minde om juristmødet. Ørsted havde selv ingen tilknytning til juristmøderne, men i en anden del af parken står monumentet over hans berømte bror H.C. Ørsted, der var en af deltagerne i det nordiske naturforsker møde i 1847.

Fotos: Thomas Storgaard

Ørsted var sin tids juridiske koryfæ og levede, dengang man talte om en dansk-norsk retsvidenskab. Han hørte til generationen før initiativtagerne til juristmøderne, der naturligvis havde kendt ham, læst hans værker og lært af ham og anerkendte hans store juridiske begavelse. Mindre begejstring blandt datidens yngre jurister havde det vakt, at han i sine senere år ikke var en tilhænger af de liberale strømninger, som havde præget studentergenerationen i 1840'erne, og hverken gik ind for skandinavisme eller en liberal grundlov. Ørsted blev med rette anset som en politisk reaktionær, der satte bevarelsen af den dansk-slesvig-holstenske helstat over folkestemningen. Der havde derfor længe været modvilje mod at opstille et monument over ham, og det var hidtil ikke lykkedes at indsamle det fornødne beløb. Nu formåede man endelig i forbindelse med juristmødet i 1902 at få danske og norske jurister til at finansiere et monument over den store repræsentant for dansk-norsk retsvidenskab. Det er et vidnesbyrd om juristmødernes generøsitet, at man ville rejse et monument over en af dem, som i sin tankegang stod skandinavismen og ideen om et fælles Norden fjernt, selv om han altså på den anden side med sin juridiske tankekraft og flid havde betydet meget for dansk og norsk jura. Dette monument – både over den store jurist og juristmødet i 1902 – kan stadig ses i Ørstedsparken i København.

Lytter man til retorikken på juristmøderne, kan det omvendt være vanskeligt at harmonere de smukke ord om fællesskab med rejningen i juni 1896 på *Stortorget* i Malmø af en rytterstatue af den svenske landsknægtskonge Karl X Gustav. For svenskerne var han den, der rundede landet af med erobringer mod syd. I Danmark kendes han derimod især som den konge, der i 1658 efter sit dristige togt over isen på Storebælt overraskede danskerne og fik gennemført den fredsslutning i Roskilde, hvor de gamle danske kernelande Skåne, Halland og Blekinge blev afstået til og indlemmet i Sverige efter en hårdhændet forsvenskingsproces. Det var bl.a. historikeren Martin Weibull, som havde taget initiativet til en indsamling til monumentet. Allerede i datiden vakte det en vis undren, at der i skånelandene var et ønske om at hylde den svenske konge, som end ikke havde sat sine ben i Malmø, og en og anden

kunne have den mistanke, at kongen fra svensk side blev set som landsdelens befrier. I hvert fald betød statuen en klar markering af et "hertil og ikke længere" i forhold til tanker om nordisk union og samarbejde. Man måtte gerne tale om en forbrødring, men der var grænser. Statuen af Karl Gustav blev snart efter fulgt op af tilsvarende monumenter over svenske erobrerkonger eller hærførere fra den tid, da man endnu i Danmark håbede på en generobring af Skåne, således Karl XI i Karlskrona i 1897 og Magnus Stenbock i Helsingborg i 1901. Så kunne danskerne tænke over det på den anden side af Øresund.

II Aktørerne

ORGANISATIONEN ——— Organisationen af juristmøderne er ikke mere indviklet end et samvirke mellem fem lokale foreninger eller lokalstyrelser, ét i hvert af de nordiske lande, og en fælles nordisk styrelse. Juristmøderne er en forening og dermed et eksempel på betydningen af foreningsdannelse over grænserne. Juristmøderne blev stiftet af mennesker, der havde lært hinanden at kende i en nordisk sammenhæng – studentermøderne – og som lagde vægt på nordiske netværk på en uformel venskabelig basis, og i hvert fald for mødernes organisatorer er det nok, som finske Anja Tulenheimo-Takki sagde på mødet i Helsinki i 2002: "Våra möten har dessutom rentav drag av en vänkrets eller släktkrets."²⁸

Medlemmerne af juristmøderne mødes regelmæssigt, som regel hvert tredje år, i en nordisk hovedstad for at drøfte juridiske emner af fælles interesse. Møderne planlægges ved, at der indsamles forslag fra de lokale styrelser. Forslagene drøftes, og emnerne fastlægges på et delegeretmøde med repræsentanter for de fem lokalstyrelser, og på det grundlag udarbejder vedkommende lokalstyrelse et program for det kommende juristmøde. På juristmøderne diskuteres nu som dengang hovedsagelig i sektioner på grundlag af et på forhånd forberedt oplæg fra en eller flere såkaldte referenter, og der afsluttes med en debat i plenum. Som finske Curt Olsson udtrykte det i 1987:

²⁸ NJM 2002, s. 23 ff.

Många av dem som deltagit i tidigare juristmöten finner också en särskild trevnad i dessa mötens ritualer. Det sägs ju, att 'Ein lieber Weg wird nie zu lang, gern geht man gewohnte Strassen'.²⁹

Den udpegede referent, som anses for ekspert inden for emnet, skal i sit oplæg kaldet referat præsentere en række teser, og en såkaldt korreferent, der også er udpeget på forhånd, skal anfægte disse teser, så en diskussion under ledelse af en debatleder kan komme i gang. Denne rollefordeling blev klart udtrykt under mødet i 1978 af et medlem af den danske lokalstyrelse, landsretssagfører Aage Spang-Hanssen:

Jeg skulle indlede med at sige, nu, hvor vi både i går og i dag har fået disse klare oversigter over reglerne, at den gode korreferent per definition burde indtage et andet standpunkt end referenten. Grundtanken i tilrettelæggelsen af De Nordiske Juristmøder er jo den, at referenten og korreferenten møder med hver sit standpunkt, og at den følgende debat udspiller sig mellem disse to standpunkter.³⁰

Referaterne er som regel overkommelig læsning, ca. 20 tryksider. Det vakte da også en vis panik i den norske styrelse, da professor Bernhard Gomard i 1984 havde indsendt et referat om hensigtserklæringer på 110 sider, men det blev trykt i sin helhed.³¹

De enkelte lokalstyrelser sørger hver især for deres egen finansiering. Et væsentligt økonomisk bidrag til møderne kommer dog fra det i Sverige administrerede fond oprettet af den svenske hovrættensnotarie Gunnar Swenson til støtte i forbindelse med udgifterne til afholdelse af de nordiske juristmøder. Meddelelsen

²⁹ NJM 1987, s. 34.

³⁰ Under en debat om integritetsbeskyttelse i massemedierne, se NJM 1978, s. 252.

³¹ Se den endelige version, ca. 80 s. i NJM 1984, bd. 1, s. 245-313, og jf. notits i den norske styrelsesprotokol den 6. februar 1984.

om fondets oprettelse kom på mødet i Helsinki i 1925, der var det første møde i Finland.

På sin vis er juristmøderne ikke en særlig opsigtvækkende eller umiddelbart iøjnefaldende organisation. Jurister og deres møder har nu engang ikke offentlighedens bevågenhed i samme grad som kunst og kultur, sport, politik eller kongehuse, så det kræver en ekstra indsats at gøre sig bemærket. Juristmøderne lever da også i dagligdagen et stille liv uden særlig opmærksomhed bortset fra de tre dage hvert tredje år, hvor møderne afholdes. Men så bliver de også markeret. Deltagerne i det 40. juristmøde i Oslo i 2014 vil sent glemme de vajende bannere med juristmødets logo langs Karl Johan.

Afholdelsen af juristmøderne er et ganske tungt apparat med højtidelige åbninger og ret faste regler for diskussionens form, men de fortsætter altså nu på mere end 150. år og samler stadig en stor kreds af ældre og yngre jurister. En deltager i et af de første juristmøder ville formentlig hurtigt føle sig hjemme på et af nutidens juristmøder, som med en bemærkelsesværdig traditionsbevidsthed er fortsat under former, som kan føres tilbage til ånden fra det første møde. Åbningsceremonien med rosende taler, helst overværet af landets statsoverhoved, har ikke ændret sig meget. Heller ikke forberedelsesarbejdet før møderne eller mødernes form adskiller sig nævneværdigt fra dengang. Antallet af sektioner og dermed emner, som behandles, er dog blevet betydeligt udvidet i de senere år. Plenarmødernes antal er indskrænket, og flere sektioner holder nu møde samtidig.

En jurist fra dengang ville formentlig glæde sig over juraens udvikling siden da, men også forundres over nogle af de emner, man i dag kan finde på at diskutere. Verden har ændret sig i de sidste 150 år og nok en del mere end juristmøderne, der på så mange måder har holdt fast i den oprindelige form. Af samme grund dukker det også regelmæssigt op som diskussionstema i de lokale styrelser, om det nu også kan blive ved lige på den måde. Såvel det såkaldte nordiske lov- og andet retssamarbejde, hvor møderne engang var en *primus motor*, som juristmøderne og deres form står i dag til diskussion. Men uanset hvilken skepsis man kan have, så bevæger begge institutioner sig dog stadig fremad.

Vajende faner med juristmødernes logo på Karl Johan markerede vejen for deltagerne juristmødet i Oslo 2014, som fandt sted på Det Juridiske Fakultet i de gamle universitetsbygninger th. i billedet.

Foto: Dereks Travels

Rundt om den faglige ramme hører det sig også til med et selskabeligt program. Det indebærer modtagelser hos autoriteter i den hovedstad, hvor mødet holdes, som regel på Rådhuset, så vidt muligt en middag i små grupper med lokale værter og en afsluttende banket for alle deltagere med musik, dans, evt. ledsagere og afholdelse af gensidigt rosende taler med fremhævelse af mødernes fortsatte betydning og værternes generøsitet. Men grundlæggende er møderne naturligvis arbejds møder med velforberedte deltagere, som den danske professor Carl Torp formodede, da han indledte sine banebrydende overvejelser over ejendomsrettens overgang i København i 1902:

Mine herrer! De Nordiske Juristmøder adskiller sig som bekendt fra de fleste andre kongresser derved, at deltagerne her i alt væsentligt kun samles for den alvorlige dels, for forhandlingernes skyld, medens for så alvorlige folk som juristerne forlystelser og sligt kun spiller en ringe rolle. Jeg mener derfor, at jeg er berettiget til at gå ud fra, at D'Hrr. alle har gjort sig bekendt med de trykte forhandlingsgrundlag, og at jeg således kan spare både Dem og mig for en gentagelse af, hvad jeg der har udviklet ...³²

Så var det sagt, måske med en snert af ironi, der går tabt i referatet, men stemningen var slået fast til diskussionen om et af ejendomsrettens centrale spørgsmål.

Juristmødernes fælles styrelse udgøres af de fem lokalstyrelser. Rigtigt i spil kommer de enkelte lokalstyrelser hvert 15. år, når det pågældende land står for tur som mødearrangør. Denne rytme afspejles tydeligt i de enkelte lokalstyrelsers arkiver. Man mødes indimellem og drøfter forslag, men når tiden nærmer sig til at stå for et møde, stiger aktivitetsniveauet dramatisk. Der skal skaffes flere penge, lejes lokaler, laves fagligt program og ledsagerprogram, drøftes åbningshøjtidelighed og inviteres en

³² NJM 1902, s. 137.

kongelig eller en præsident, planlægges afslutningsbanket, findes værter til lokale middage og meget andet. Der er nok at se til, og det er hidtil lykkedes hver gang. Juristmøderne kan rose sig af en upåklagelig infrastruktur. Måske er nordiske jurister på kongres i udlandet lette at tilfredsstille, men de meningstilkendegivelser om organisation af møderne, som indhentes af lokalstyrelserne, viser ret entydigt, at deltagerne i juristmøderne både fagligt og i øvrigt får det, der i dag hedder "en god oplevelse".

De lokale styrelser i hvert enkelt nordisk land vælges på medlemsmøder i tilknytning til juristmøderne. Lokalstyrelserne indstiller medlemmer til styrelsen. I Norge bygger lokalstyrelsens indstilling siden 1984 på en indstilling fra en særlig valgkomité, og også i Sverige foretages indstillinger af en valgkomité. Lokalstyrelserne består for tiden af som regel 10 medlemmer, og styrelserne er sammensat på en sådan måde, at medlemmerne repræsenterer flere sider af den juridiske profession. Styrelserne er ikke akademisk dominerede. I den norske komité var i en årrække den norske højesteret stærkt repræsenteret. Andre steder var det større advokatkontorer, som stod for styrelsens organisatoriske arbejde.³³ Samtidig ses en tendens flere steder til en svigtende interesse for møderne blandt advokater. I dag er der især interesse blandt nordiske dommere, der nu engang er juridiske generalister, for at deltage i møderne og bistå med organisationen.

I 1976 rejste den svenske styrelse over for de øvrige lokalstyrelser spørgsmål om ændring og opstramning af møderne. Som svar fremhævede den danske styrelse, at kunsten var at finde en passende fællesnævner for de mange og til dels indbyrdes modstridende interesser:

³³ I Danmark har det i en lang periode været advokatfirmaet Charles Shaw (senere Hjejle Gersted Møgensen og nu Bruun & Hjejle), der stod for administrationen af den danske del af juristmøderne. I dag er det kontoret Offersen:Christoffersen. Også i andre nordiske lande kan der som lignende faste støtter af mødernes organisation peges på en række fremtrædende advokatkontorer.

Møderne er ikke videnskabelige kongresser, men de er lige så lidt politiske møder. De skal helst være tilrettelagt således, at de har interesse for alle kategorier af jurister: teoretikere og praktikere, unge og gamle, embedsmænd og advokater, højt begavede jurister og jurister af jævner tilsnit.³⁴

Typisk dansk fremhævedes det i svaret, at tilrettelæggelsen ikke måtte præges af “for store ambitioner, hverken i den ene eller i den anden retning”. Med den korrekte tilrettelæggelse kunne der skabes en fælles holdning til retsudviklingens problemer blandt de nordiske jurister. Det handlede om at fastholde et “åndeligt fællesskab” på tværs af landegrænserne, og det var det, som gav møderne deres særlige værdi.³⁵

I 2003 afgav en arbejdsgruppe med repræsentanter for de enkelte lokalstyrelser en rapport på svensk kaldet *Översyn av de nordiska juristmötenas arbetsformer mv.* Arbejdsgruppen betonedede mødernes betydning for den generelle juristrolle og betydningen af en god og varieret sammensætning af emner med gennemgående temaer. Særligt fremhævedes debatlederens betydning for afviklingen af de enkelte sessioner, ønsket om varierede mødeformer og flere yngre deltagere, men i øvrigt havde arbejdsgruppen ikke radikale ændringsforslag.

Debatten i plenum og i de enkelte sessioner med udveksling af nordiske erfaringer og synspunkter er juristmødernes omdrejningspunkt. Formålet med debatten på møderne er, at der skal udveksles synspunkter deltagerne imellem, og det forudsætter, at der er tilstrækkelig mange, som tager ordet og har noget på hjerte. I en sådan sammenhæng kan det være dræbende med et langt indlæg fra en diskussionsdeltager, som er forberedt hjemmefra uden klar reference til resten af diskussionen, hvilket især tidligere i juristmødernes historie var et ikke ukendt fænomen. På mødet

34 Svar på brev fra den svenske lokalstyrelse af 26. marts 1976.

35 Brev af 9. nov. 1976.

i København i 1978 formulerede den danske departementschef Niels Madsen problemet således:

Debatten skal helst udvikle sig under mødets forløb og må nødigt blive præget af for mange og lange indlæg, som er udarbejdet hjemmefra, og som i debattens løb måske viser sig at ligge noget uden for debatten.³⁶

Gang på gang drøftes i lokalstyrelserne netop mødernes afvikling og de retningslinjer, der må gælde for debatten, og hvordan man undgår oplæsning eller genfortælling af et langt og mere eller mindre velforberedt indlæg. På mødet i Oslo i 1922 berettede den norske professor Fr. Stang om sine erfaringer fra juristmøderne, at “mit hovedindtryk fra dem var dette, at en liten kreds av mænd, som på forhånd var anmodet om at forberede sig og udtale sig, hadde ordet, og at den øvrige del av forsamlingen fik liten anledning til at komme til orde.”³⁷

Debatformen og ønsket om livlig debat, som så mange som muligt deltager i, har været en stadig udfordring for juristmøderne. En måde at stimulere deltagelsen har været diskussioner af emner i mindre grupper, og man er også ophørt med at referere debatten. Noget tyder heldigvis på, at nye generationer af mødedeltagere har en bedre forståelse for det meningsfulde i korte og koncise indlæg, mens en del af de mere pompøse deltagere i tidligere møder betragtede det som en grundrettighed at kunne beslaglægge andres opmærksomhed med sine synspunkter uden taletidsbegrænsning.

”DEN NORDISKE JURIST” ——— Det begyndte altså i 1872, og med få variationer er modellen for møderne stadig den samme. Et antal jurister og – tidligere som regel og i dag undertiden – ledsagere,

36 NJM 1978, s. 34.

37 NJM 1922, s. 10.

som med mellemrum samles til en kongres i et nordisk land for at drøfte faglige emner af fælles interesse, og som derefter skilles igen. For en ikke helt ringe del af deltagerne er der dog tale om mere end blot at mødes. Møderne er sammenkomster, som man ser frem til og husker bagefter. Og det er vigtigt her igen at understrege, at møderne ikke er for specialister i bestemte juridiske discipliner. De er tværtimod almene, dækker en række forskellige juridiske temaer og står åbne for alle slags jurister, og det er en væsentlig del af deres berettigelse og væsen. Her mødes advokater, dommere, universitetsjurister og i dag også jurister fra den offentlige administration eller den private sektor. Faste elementer i taler på juristmøderne var længe de enkelte landes forskellighed, som regel udtrykt i opstemte vendinger om Finlands mange søer, Norges fjelde, Sveriges storhed, Islands vulkaner og det smilende, flade og grønne Danmark med København som “den gladeste af Nordens glade byer, hvor man altid føler sig så dejlig fri.”³⁸ Alt sammen båret frem af fremtrædende nordiske jurister, der kendte hinanden og dyrkede det nordiske fællesskab, og som godt kunne lide at rose hinanden.

Indbydelsen til det første juristmøde i 1872 rettede sig udtrykkeligt og fortrinsvis til “de mænd, der helliger retsvidenskaben deres virksomhed som lærere, dommere eller sagførere.” Hovedparten af datidens nordiske jurister var netop sagførere eller advokater, dommere var der også en del af, mens antallet af universitetslærere var begrænset til nogle få ved hvert af de nordiske universiteter, i København, i Lund og i Uppsala³⁹ og i datidens Christiania (Oslo). Alle disse tre juristgrupper var repræsenteret blandt dem, der tog initiativet til det første møde. I Danmark og Norge var de akademiske jurister de førende, mens gruppen af dommere på højt niveau

38 Således Snævarr, NJM 1978, s. 32.

39 Et juridisk fakultet i Stockholm oprettedes først i 1907 som et modstykke til de to traditionelle universiteter i mindre provinsbyer. En af fortalene for et hovedstadsuniversitet var i øvrigt juristmødernes fader, grev Eric Sparre, som allerede i 1850'erne talte varmt på rigsdagen om fordelene ved et universitet i storstadsmiljøet.

vejede tungt blandt de svenske stiftere. I den første generation af deltagere var der en del, hvis nordiske bevidsthed var blevet vakt i studentertiden. For dem skabte deltagelsen en særlig identitet som nordisk jurist⁴⁰, og netop en sådan bevidsthed om betydningen af “det nordiske” er som sagt stadig en drivkraft blandt deltagerne i juristmøderne.

Der er mange måder at anskue juristmøderne på, men når man først bliver grebet af stemningen, så hører man med. Et godt eksempel på mødernes særlige tiltrækningskraft for den nordisk sindede er norske Carsten Smith, som i 1984 ved åbningen af det 30. juristmøde i Oslo sammenfattede mødernes betydning for ham på denne måde:

Også andre har det kan hende som meg, at de store nordiske juristmøter er landemerker i deres livsseilas. Man tenker på en begivenhet og finner, at det der var visst etter hundreårsmøtet i Helsinki i 1972, men før sagamøtet i Island i 1975. Jeg håper vårt møte her i Oslo skal kunne lyse opp i tidsregningen for 1980-årene.⁴¹

Sådan. Næppe alle deltagere har det som Carsten Smith, men De Nordiske Juristmøder er simpelthen for nogle jurister faste orienteringspunkter i tilværelsen, det, som franskmændene kalder “lieux de mémoire”⁴², og dermed minder, som er faste referencepunkter i et juridisk livsforløb. De Nordiske Juristmøder er andet og mere end mennesker, der kommer sammen. De Nordiske Juristmøder er for

40 Se til begrebet “nordisk” og dets mange betydninger i forskellige sammenhænge, se Johan Strang, Jani Marjanen and Mary Hilson: “A Rhetorical Perspective on Nordicness: From Creating Unity to Exporting Models” i samme (red.): *Contesting Nordicness: From Scandinavianism to the Nordic Brand*, De Gruyter Oldenbourg 2021.

41 NJM 1984, bd. 2, s. 37.

42 Dette udtryk blev formet af den franske historiker Pierre Nora og betegner steder, genstande eller begivenheder af særlig betydning for en bestemt nation eller gruppes erindring.

mange ligefrem blevet en kronologisk ledetråd i det professionelle liv. De har en særlig ånd og for deltagerne en særegen betydning, som også er en væsentlig del af den drivkraft, som får et nogenlunde stabilt antal nordiske jurister til fortsat at møde op.

Deltagerantallet på møderne er langt fra vokset proportionalt med antallet af jurister i de nordiske lande. I de første møder i 1800-årenes slutning deltog ca. 4-500 jurister, og det var mange dengang. I dag er man oppe på omkring eller undertiden noget over et tusinde, altså en fordobling eller lidt mere. Men medlemmerne af juriststanden i Norden er mangedoblet. I princippet kunne man være mange flere på møderne, som man kender det fra store internationale kongresser. Bliver deltagerantallet for stort, forsvinder på den anden side den intime stemning og følelse af samhørighed, som er en del af mødernes charme. Det er derfor på sin vis heldigt, og måske ikke helt tilfældigt, at antallet tilsyneladende nu som regel regulerer sig selv uden behov for en begrænsning til 1.200, som man i 1960'erne mente måtte være maksimum. Før mødet i Oslo i 1954 foretog de enkelte styrelser en begrænsning af deltagerantallet, i Norge ved lodtrækning om pladserne. Lodtrækningen gjaldt dog kun afslutningsbanketten, mens alle tilmeldte kunne deltage i møderne. Fordelingen af deltagere på lande afspejler som regel mødets geografiske placering. Der er ofte markant flere deltagere fra værtslandet, og ellers er Sverige naturligt nok efter indbyggerantal som regel repræsenteret af flest jurister, mens der er nogenlunde lige mange danske og norske og lidt færre finner og endnu færre islændinge. Det er en fordeling, som har været nogenlunde konstant.

Antallet af deltagere var i 1969: 661, i 1972: 793, i 1975: 796, i 1978: 1.021, i 1981: 1.113, i 1984: 983, i 1987: 1.132, i 1990: 887, i 1993: 1.080, i 1996: 1.146, i 1999: 998, i 2002: 1.019, i 2005: 886, i 2008: 914, i 2011: 955, i 2014: 897, i 2017: 865 og i 2022: 835. Typisk tegner Sverige sig for 30-40 % af deltagerne og Danmark og Norge hver for omkring 20%, Finland 10-15% og Island ca. 5%. Bemærkelsesværdig var den store norske interesse for mødet i København 2008 med deltagelse af 273 nordmænd eller knap en tredjedel af deltagerne.

Mens deltagerantallet har været nogenlunde konstant i de sidste 50 år, er antallet af ledsagere faldet markant fra 4-500 i

årene fra 1969 til hen mod slutningen af 1980'erne til omkring 50 i de sidste ti år.⁴³ Denne nedgang er formentlig især et udtryk for en generel ændring af kongreskultur og langt flere selvstændigt arbejdende ægtefæller eller samboer. Det lød dog som en sjov forklaring, da danske Kristian Mogensen i 1996 om det allerede da stærkt faldende antal ledsagere sagde:

Ganske vist er der denne gang lidt færre ledsagere end ved nogle af de største juristmøder; det skyldes ikke, at der er færre par, end der før har været, men det skyldes den glædelige kendsgerning, at en hel del af vore medlemmer har giftet sig med hinanden, så nogle af de ægtefæller, der i gamle dage ville have været ledsagere, nu er egentlige deltagere.⁴⁴

Endnu ved mødet i 2024 foreligger et ledsagerprogram, men det er mit gæt, at det nok bliver sidste gang.

Ved mødet i 2017 beregnedes en aldersfordeling af deltagerne, hvor aldersgrupperne 35-46 og 50-64 år var de største, mens der dog også var en andel af yngre jurister under 34 år på ca. 36 %. Juristmøderne bestræber sig da også for at få yngre deltagere med og stiller stipendier i udsigt til yngre deltagere. Selv om der på juristmøderne ses mange grå hår, er der altså også en interesse blandt yngre jurister. Udfordringen er at fastholde dem som deltagere, også når de kommer over stipendiealderen. Særlig markant i de senere år har i øvrigt som antydnet været andelen af domstolsjurister, der er den største samlede professionsgruppe, som i kraft af sin beskæftigelse med et bredt felt af juridiske emner trives godt med at lytte til mødernes mange forskellige emner.

Et slående fænomen, når det gælder deltagerne i juristmødernes første hundrede år, er den absolutte dominans af mandlige jurister. Invitationen i 1872 henvendte sig udtrykkeligt til "mænd" – der var da heller ingen kvindelige jurister dengang – og nutidige

⁴³ En deltagerstatistik for årene 1969-2002 findes i NJM 2002 som bilag 2.

⁴⁴ NJM 1996, bd. 1, s. 26.

læsere af jubilæumsbogen fra 1972 kan ikke undgå at bemærke, at kvinder hverken er nævnt eller afbildet i den ellers rigt illustrerede bog, når bortses fra et enkelt billede af en ekskursion, hvor deltageres ledsagere, som dengang konsekvent var kvinder, deltog. Juristmødernes historie langt op i tiden er en historie om mænd, der taler og ikke mindst ofte roser hinanden i ganske lange baner for juridisk skarpsindighed og organisationstalent.

Først ret sent i mødernes historie er der blevet plads til kvinder blandt debattørerne på møderne og i organisationens ledelse. Langt op i tiden var der så få, at det ligefrem blev fremhævet ved mødernes åbning. Og i den norske styrelses protokol den 25. august 1983 kan vi læse:

I tilknytning til sammenstillingen over de forskellige lands møteledere, referenter og korreferenter ble det reagert over den betydelige mannlige overvekt, særlig hos de andre nordiske land.

Den formentlig første kvindelige deltager i møderne omtaltes ved åbningen af mødet i Oslo 1984 af Carsten Smith som en "av våre kvinnelige pionerer i faglig sammenheng, advokat Ingrid Norlander⁴⁵, som begynte i Oslo-møtet 1934, og som siden den gang har deltatt i alle juristmøtene i våre fem nordiske land."

Herfra er der et spand af år, inden vi finder den første kvindelige referent, den svenske advokat Sigrid Beckman⁴⁶ i Oslo 1954. På det følgende juristmøde i Helsinki i 1957 er den finske advokat Helvi Sipilä⁴⁷ referent og også om et familieretligt emne. Derfra skal vi

45 Ingrid Norlander (1907-1993) var advokat i Stockholm.

46 Sigrid Beckman (1899-1989) drev egen advokatvirksomhed i Stockholm i 1930-1978.

47 Helvi Sipilä (1915-2009) var en af pionererne blandt finske kvindelige jurister som advokat i Helsinki, formand for organisationen af kvindelige jurister, engageret i en række kvindeorganisationer og i årene 1972-80 i New York leder af FN's *Center for Social Development and Humanitarian Affairs*. I 1982 var hun som den første kvinde opstillet som præsidentkandidat efter Urho Kekkonen.

På det 21. juristmøde i Helsinki i 1957 var den finske advokat Helvi Sipilä (1915-2009) referent og introducerede det familieretlige emne: *Bör lagstiftningen om äktenskapsskillnad reformeras?* fra talerstolen i festsalen på Helsingfors Universitet. Hun var den anden kvindelige referent i mødernes historie og samtidig en af pionererne blandt finske kvindelige jurister.

Foto: Den finske lokalstyrelses arkiv

frem til den finske kriminolog, professor Inkeri Anttila, der talte ved mødet i Helsinki i hundredåret 1972. Samme år optræder også i den finske lokalstyrelse en kvinde, justitierådman (byretsdommer) Olga Bremer⁴⁸, der i 2002 – sammen med Helvi Sipilä – erindredes som en af dem, der “hörde till banbrytargenerationen av kvinnliga jurister”.⁴⁹

Ved mødet i 1972 var i den norske lokalstyrelse optaget en kvinde, højesterettsdommer Elisabeth Schweigaard Selmer, og i 1975 indvalgte to. Ved samme møde i 1975 tager hele fem kvindelige jurister ordet i det ellers rent maskuline talekor, og i 1978 var man kommet så langt, at man på mødet i København diskuterede, om ligestilling mellem kønnene bør fremmes ved lovgivning. Balancen var forbedret i 1984, hvor der blandt referenterne var fire kvinder ud af et samlet antal på 19. Den norske højesterettsadvokat (og justitsminister 1989-90) Else Bugge Fougner var i Oslo i 1999 den første kvinde, der åbnede et juristmøde, og det betonedes hun selv:

Helt til slutt, som første kvinne – etter en sammenhengende rekke av 34 tidligere mannlige formenn – er det meg, ja, jeg må si, en sann og oppriktig glede å erklære Det 35. nordiske juristmøte for åpnet.⁵⁰

Ved mødet i Oslo i 2014 var der paritet mellem mandlige og kvindelige mødedeltagere, mens fordelingen af referenter stadig i Finland i 2017 var skæv med ca. dobbelt så mange mandlige som kvindelige referenter. Til gengæld synes der på det kommende møde i København at være balance, således at der er nogenlunde lige mange kvindelige og mandlige referenter og korreferenter og endda blandt deltagerne et flertal af kvinder. Værd at bemærke i jubilæumsåret.

48 Olga Bremer (1909-2001) var byretsdommer i Helsinki.

49 NJM 2002, s. 26.

50 NJM 1999, s. 21.

Fordelingen ser (30. april 2024) således ud:

	Danmark	Sverige	Norge	Finland	Island	I alt (alle lande)
I alt tilmeldte	247	392	166	66	46	917
Heraf kvinder	107	238	81	34	25	485
Heraf mænd	140	154	85	32	21	432
Fordeling						
Domstole	42	252	51	26	8	379
Stat, styrelser etc.	82	103	66	9	27	287
Advokat	61	6	5	9	4	85
Universiteter etc.	41	15	23	13	3	95
Andet	21	16	21	9	4	71
I alt fordeling	247	392	166	66	46	917

I 2020 var mødernes lokalstyrelser sammensat således, at den finske lokalstyrelse havde en overvægt af kvinder med syv mod tre mænd, og samme fordeling fandt man i Island. I Danmark og Norge var der en overvægt af mænd med seks mænd og fire kvinder begge steder, mens den svenske lokalstyrelse scorede lavest på et ligestillingsparameter med blot tre kvinder mod syv mænd. I 2024 er der et flertal på seks kvinder mod fire mænd i den islandske lokalstyrelse, paritet 5-5 mellem mænd og kvinder i den svenske lokalstyrelse, og i Danmark og Finland og Norge er der seks mænd og fire kvinder. Kvindeandelen i de lokale styrelser halter således – bortset fra i Island – fortsat i flere af de nordiske lande bagefter i forhold til andelen af kvindelige jurister, men kvindelige jurister er da i hvert fald nu blevet en væsentlig del af juristmødernes historie.

Juristmødernes almene karakter både i henseende til de emner, der behandles, og til deltagerne er flere gange blevet fremhævet.

Der skal være mange og varierede emner, og deltagerkredsen skal repræsentere et bredt udsnit af jurister i forskellige brancher. Det var noget, som ikke mindst en af de danske drivende kræfter bag møderne, højesteretssagfører Bernt Hjejle, lagde vægt på: Møderne skulle bevare et alment præg, og unge jurister skulle inddrages i arbejdet. Det var netop efter opfordring fra Hjejle, at jeg selv som ung jurist deltog i møderne i 1972 og 1975.

At møderne havde deres styrke i mangfoldigheden af emner, talte også formanden for den danske lokalstyrelse, professor Mads Bryde Andersen, om på mødet i København i 2008. Han omtalte juristmøderne som muligheden for at "begive sig ud i en helikopterrejse ud over forskellige dele af retssystemet, som man måske ikke har berøring med til daglig ... Det er noget helt særligt ved det juridiske fagområde, at den enkelte meningsfuldt kan deltage i diskussioner på retsområder, der måske ikke hører til den daglige hjemmebane ..." ⁵¹

Trods de gode intentioner er det dog alligevel sådan, at juristmøderne og deres nordiske orientering ikke appellerer til alle jurister. De jurister, der kommer, er dem, der har en særlig interesse for det nordiske samarbejde og de andre nordiske lande, som ikke nødvendigvis deles af alle jurister. Der er ikke tvivl om, at møderne i høj grad er et forum for nordisk interesserede jurister og med til at styrke de deltagende nordiske juristers bevidsthed om at leve i retssamfund, hvor en fortsat nordisk dialog om både grundlæggende retsprincipper og om lovgivningens detaljer kan være med til at skabe fremskridt. Nordiske jurister ligner hinanden ved at have en stor tillid til, at god jura er med til at skabe et godt samfund, og dermed kan de nordiske lande lære af hinanden. Det handler om fælles værdier, tænkemåde og idealer og en fælles interesse for at høre, hvordan man gør i de andre nordiske lande. Der er i dag mange andre fora for juridiske drøftelser i større internationale sammenhænge, som lægger beslag på opmærksomheden. Verden er stor, og mange er i dag

⁵¹ NJM 2008, s. 21.

mere interesserede i det øvrige Europa eller USA end i det mere nære Norden.

ILDSJÆLENE — Den danske professor Goos henviste i sin indledningstale til juristmødet i København i 1902 til et vigtigt stabiliserende element i mødernes struktur. Der var i alle nordiske lande jurister, der var bærere af den nordiske tanke, som deltog trofast i alle eller de fleste møder, og som for manges vedkommende tog del i organisationen og var med til at fastholde det, som Goos kalder "disse møders tradition". En bærende kraft bag juristmøderne har været, hvad vi kan kalde en række nordiske ildsjæle, hvis hjerte har banket for det nordiske samarbejde og for diskussionerne med andre nordiske jurister på juristmøderne. Det gjaldt i den grad de oprindelige initiativtagere – Sparre, Krieger, Aschehoug m.fl., veteranerne fra 1872 med deres erfaringer fra de nordiske studentermøder – men det gjaldt også for de følgende generationer af nordiske jurister. I 1948 opregnede den daværende formand for den danske lokalstyrelse, højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen, en del af dem, som man dengang anså for de ledende. For Danmark var det professorerne Julius Lassen, Viggo Bentzon og Henry Ussing, der alle deltog i møderne og ydede vigtige bidrag til den fællesnordiske lovgivning i de første årtier af det 20. århundrede. For Finland pegede han på professor Lauri Gederberg. For Norge professor Fredrik Stang, højesteretsdommer P.I. Paulsen og professor Ragnar Knoph. For Sveriges vedkommende var det højesteretsdommer og senere præsident for Svea Hovrätt Hjalmar Westring, hans efterfølger som retspræsident Erik Marks von Würtemberg, Tore Almén, som forfattede den store kommentar til købeloven, og den svenske politiker, professor og præsident for Svea Hovrätt, senere riksmarskalk Birger Ekeberg. ⁵²

En af juristmødernes danske organisatoriske veteraner, hvis indsats ofte fremhæves, var advokat Niels Olesen (1881-1956), der

⁵² NJM 1948, bilag 10.

Det 23. Nordiske Juristmøde afholdtes i København i 1963. Åbningsmødet fandt sted den 22. august i Tivolis Koncertsal. Her ankommer kong Frederik IX til mødet i mørkt jakkesæt ledsaget af mødets præsident, højesteretssagfører Bernt Hjejle, til lejligheden passende iklædt grå jaquet, den engelske morning coat, der som den ultimative maskuline formiddagslegance også dengang i Danmark var et særsyn.

Foto: Den danske lokalstyrelses arkiv

som generalsekretær for De Nordiske Juristmøders danske styrelse stod for tilrettelæggelsen og gennemførelsen af Det 14. Nordiske Juristmøde i København i 1928 og igen det 18. møde i 1948. Fra samme kontor kom højesteretssagfører Bernt Hjejle (1901-1994), der med et vidtforgrenet nordisk netværk formentlig i en længere periode end nogen anden var den danske hovedfigur i De Nordiske Juristmøders arbejde. Han kom til at opleve det meste af et århundredes juristmøder, fra han som ung jurist var med i tilrettelæggelsen af juristmødet i København i 1928, til han som stadig aktiv deltog i møderne til og med Det 33. Nordiske Juristmøde i København i 1993.⁵³

På juristmødet i Helsinki 1987 kastede mødets formand, højesteretspræsident Curt Olsson, et blik langt tilbage i mødernes historie netop ved at henvise til Hjejle:

Jag tror att det äldsta juristmöte någon av de närvarande känner till av egen erfarenhet och inte blott av sanna sago är det som hölls i Köpenhamn 1928. Bland deltagarna befann sig då den unge Bernt Hjejle, sedermera højesteretssagfører och uppbyren ordförande för den danska lokalstyrelsen. Han är med oss också i dag. Jag riktar en alldeles speciell välkomsthälsning till Bernt Hjejle.⁵⁴

Det hører med til juristmødernes ånd at fremhæve trofaste deltagere og at mindes dem, der er gået bort siden sidste møde. Andre af juristmødernes bærende kræfter har i de senere år været den islandske professor og senere højesteretspræsident Ármann Snævarr,

53 Hjejle afløste i 1951 Niels Olesen som medlem af styrelsen, hvor han i de første år var kasserer og i de sidste 20 år indtil 1978 formand for den danske lokalstyrelse. Han blev valgt som præsident for mødet i København i 1978, men kunne på grund af sygdom ikke deltage. Hjejle afløstes som formand af landsretssagfører Kristian Mogensen fra det samme ansete advokatkontor, men han deltog stadig i møderne i 1990 og i 1993.

54 NJM 1987, bd. 2, s. 33.

den finske højesteretspræsident Curt Olsson, den norske professor Johs. Andenæs og professor, senere høyesterettsjustitiarius, dr.jur. Carsten Smith, samt svenske jurister som hovrättspresident Sten Rudholm eller professor Stig Strömholm. De findes stadig, ildsjælene. De er måske ikke længere helt så iøjnefaldende, som dengang internationalt samarbejde først og fremmest var nordisk samarbejde, og kun de færreste jurister havde et juridisk udsyn, der strakte sig ud over retten i de nordiske lande og andre nordiske jurister, men de er der og lægger eller har lagt en stor indsats i mødernes fortsættelse. Møderne holdes stadig i live af den nordiske ånd, men de lever også med den realitet, at ildsjælene er blevet mere afdæmpede, og at det altså kun er en betydeligt mindre del af dagens jurister i Norden, der anser netop de nordiske juristmøder som pejlemærker i deres livsrejse.

DEN NORDISKE JURISTPRIS ——— Til juristmødernes åbningsceremoni hører siden mødet i Stockholm i 1981 uddelingen af *Knut och Alice Wallenbergs Stiftelses pris för rättsvetenskapliga insatser*, som er en pris til en fremtrædende nordisk jurist som anerkendelse af et fremragende teoretisk eller praktisk forfatterskab. Det er lokalstyrelserne, som fremkommer med indstillinger til pris-komiteen, der består af bestyrelsen for det svenske *Institutet för Rättsvetenskaplig Forskning*.

Kun de indviede ved på forhånd, hvem den udpegede er, og den pågældende får det at vide med så kort varsel før mødet, at vedkommende ikke, som det kunne forventes, holder en forelæsning for at give mødets deltagere et indtryk af sig selv, og hvorfor man får prisen. Men det er måske også bedst sådan. Der uddeles i vor tids samfund mange priser, og på et tidspunkt måtte det også komme til juristerne, selv om der kan være vanskeligheder forbundet med at beskrive det, der skal til, for at vi har at gøre med en særlig fremtrædende jurist med nordisk gennemslagskraft. Det kan efter vedtægterne være en teoretisk indsats, men prisen kan også gives til en praktisk virkende jurist eller som en kombination af indsatser inden for begge felter. Den første pris-

modtager var en jurist med nordisk bredde, nemlig den norske professor Johs. Andenæs (1912-2003), der var almindelig kendt og anerkendt blandt nordiske kriminalister.⁵⁵

SPROGET ——— Af “en nordisk jurist” med interesse for juristmøderne fordres, at den pågældende er villig til at lytte til andre nordiske sprog og kan beherske trangen til at tale engelsk. Møderne forudsætter aktiv sprogforståelse, og endnu er simultantolkning ikke kommet på tale. Den sproglige barriere er ikke blevet mindsket med årene, og for nye generationer af nordiske jurister, som er vant til i internationale sammenhænge at arbejde på engelsk, og som ikke i skolen har stiftet bekendtskab med grundforskellene mellem de nordiske sprog og de sværere ord, er det ofte en udfordring at følge forhandlingerne. Det gælder både danske, norske og svenske jurister, men naturligvis i endnu højere grad jurister fra Finland og Island.

Udfordringen er samtidig den, at forskellen mellem sprogene er vokset betydeligt siden 1872, og at den indbyrdes forståelse er langt mindre end tidligere. En af mødernes attraktioner er imidlertid netop, at der tales på nordisk og kun på nordisk. Det er både mødernes styrke og en svaghed, der kan holde især yngre deltagere og deltagere, som ikke har dansk, norsk eller svensk som modersmål, borte. Enhver, der færdes i nordiske kredse og herunder har deltaget i et eller flere af juristmøderne, ved, at det ikke altid er så enkelt at blive forstået sprogligt. Det gælder ikke mindst de danske deltagere, hvis ofte slørede udtale af deres i sin rene form smukke modersmål vanskeliggør kommunikationen og gør talen vanskelig at opfange undertiden også for landsmænd. På mødet i København i 2008 mindede den danske lokalstyrelses formand, professor Mads Bryde Andersen, om den ærkedanske

55 Prisen er siden givet til Lars Erik Taxell i 1984, Bernhard Gomard i 1987, Bertil Bengtsson i 1990, Ármann Snævarr i 1993, Carsten Smith i 1996, Torgny Håstad i 1999, Jon Bing i 2002, Leif Sevón i 2002, Ole Lando i 2008, Thomas Wilhelmsson i 2011, Stig Strömholm i 2014, Mads Bryde Andersen i 2017 og Tone Sverdrup i 2022.

digter Benny Andersen, der kalder lyden af det sprog, som han selv digtede på, for “havregrød i kog”.

Skal kommunikationen lykkes, skal der tales “skandinavisk”, altså med brug af lidt syngen, betoning af vokaler og oversættelse af svære fagtermer eller andre ord, som ikke er umiddelbart forståelige på andre nordiske sprog, og frem for alt langsom og tydelig tale. Det er bare ikke altid let for alle at holde fast i, mens man taler. Hertil kommer, at to af deltagerlandenes sprog ikke er officielle sprog på juristmøder. Det gælder finsk og islandsk, mens der forudsættes en forståelse af skandinavisk både i dansk, norsk og svensk variant.

Árman Snævarr, ny islandsk højesteretspræsident, tog på mødet i København i 1978 spørgsmålet op om den indbyrdes nordiske sprogforståelse, der bliver mindre og mindre, og sagde bl.a.:

Hvis dette møde var blevet holdt i det 13. århundrede af nordiske lagmænd, så ville forhandlingerne være foregået på et sprog, som i sin tid ofte blev kaldt den danske tunge. Man ville formodentlig ikke have haft nogle større vanskeligheder for at forstå hinanden. Sprogfællesskabet er ikke det samme som for 700 år siden, men der er fællesskab på mange andre områder i Norden.⁵⁶

Og Snævarr havde jo ret. I middelalderens Norden, som man også henviste til i indbydelsen fra 1872, ville de, der beskæftigede sig med lov og ret, let have kunnet forstå hinanden. Der var ganske vist heller ikke så mange ord dengang eller vanskelige juridiske begreber at håndtere, men pointen er, at sprogene ikke i den grad som nu havde differentieret sig fra hinanden. Og for den elitære kreds af jurister, der i 1872 tog initiativ til møderne, var nordiske sprog ingen hindring for kommunikationen. Det er det som regel heller ikke for den kreds af i dag ældre jurister, som har

⁵⁶ NJM 1978, s. 31.

lært andre nordiske sprog i skolen. Nu om dage er det som sagt anderledes.

De nordiske sprog udvikler sig bort fra hinanden, engelsk vinder frem også i nordiske sammenhænge, og den indbyrdes sprogforståelse bliver stadig mindre blandt yngre. Det hjælper dog på det, hvis man regelmæssigt omgås nordiske kolleger eller som mange skåninge arbejder i København. Om den nordiske ånd og om sproget og konservatismen bag juristmødernes sprogpolitik sagde Islands præsident, Guðni Th. Jóhannesson, i sin velkomst-tale på juristmødet i 2022 i Island:

Vi i Norden har så meget til fælles, også selvom sprog ikke forener os lige så godt, som det gerne var tilfældet før i tiden. Tiderne skifter og menneskene med dem. Men vi har alligevel stadig en fælles arv på det historiske og kulturelle område, og vi har på de fleste områder et fælles syn på, hvilket samfund vi ønsker at bo i – et samfund, hvor folk får lige muligheder til at vise, hvad de kan, frit for fordomme og diskrimination, og samtidig vil vi hjælpe dem, som har hjælp behov, og forhindre, at rigdom er en forudsætning for, at folk har adgang til sundhedstjeneste, eller at unge kan uddanne sig, i jura, historie og andre fag, som de ønsker.⁵⁷

Og han kom særligt ind på sproget på juristmøderne:

Her i Norden vil mange af os også hellere være progressive, end vi vil holde fast i tidligere traditioner – måske med undtagelse af juristerne. Således har jeg ikke kendskab til mange andre nordiske konferencer her i Island, hvor der stadig holdes fast ved den gamle praksis at tale på ét af de skandinaviske sprog. I kender i sagens natur denne verden bedre end jeg, men er det måske sådan, at man i juristernes verden anser konservatisme for en dyd, at man i højere grad

⁵⁷ https://forseti.is/media/8348/20220818-norraena_logfraedingatingid_dan.pdf.

Ved åbningen af det 42. juristmøde i Reykjavik 2022 talte Islands præsident Guðni Th. Jóhannesson livligt om bl.a. om den vigende indbyrdes nordiske sprogforståelse.
Foto: Den islandske lokalstyrelses arkiv

ser skævt til ændringer? Og hører det måske med til historien, at love, praktiseringen og studiet af dem er en alvorens kunst og ingen spøg?⁵⁸

Præsidentens tone var venligt spøgende, men det er jo rigtigt, at kravet om at tale enten dansk, norsk eller svensk kan virke ekskluderende på andre end de “nordiske jurister”, der er de faste deltagere. Vi kan vende spørgsmålet om og spørge, om vi kunne forestille os, at nordiske jurister på juristmøderne skulle tale – ofte dårligt – engelsk sammen, at vi skulle oversætte vore juridiske begreber til engelsk, diskutere vores samfundsmodel og de regler, som den styres efter, på engelsk for slet ikke at tale om at høre vore navne gengivet med engelsk udtale. Engelsk kan være et velegnet sprog for specialister fra flere lande som middel til fælles drøftelser, selv om enhver, der kan tysk, ved, at det er lettere at finde de rigtige juridiske begreber på tysk end på engelsk.

Juristmøderne bygger på en anden filosofi. Den handler om netop de fællestræk mellem landene, som også finder udtryk i sproget. Det har været muligt at fastholde den tradition i 150 år, at møderne foregår på nordiske sprog og bygger på netop den følelse af samhørighed, der fremkommer ved, at vi kan tale med hinanden på et nordisk sprog. Falder den præmis bort, står nordisk samarbejde over for helt nye udfordringer. Og det er et godt spørgsmål, om juristmøderne med deres brede udbud af emner ville kunne finde en plads i verden, hvor nordiske jurister ikke som en selvfølge taler til hinanden på et nordisk sprog om nordisk lov og ret.

En af samarbejdets virkelige gevinster er, at man kan diskutere jura på tværs af det skel mellem dansk-norsk ret og svensk-finsk ret, der markeres af de gamle lovebøger. Men måske – ville nogle mene – kunne man overveje, om i hvert fald de, som ikke er så

⁵⁸ Se også netversion under den islandske lokalstyrelse (tilgået 14.4.2024).

gode til “skandinavisk”, kunne få lov til at tale engelsk.⁵⁹ Min personlige opfattelse er den, at møderne ville blive fattigere, hvis ikke nordiske sprog opretholdes som kommunikationsmiddel, og at en åbning af døren for engelsk let kan føre til, at engelsk tager over. Så er det bedre at holde fast og tale på og opfordre til at lære at forstå “skandinavisk”. Det kan sagtens lade sig gøre. Hvert år afholdes – oprindeligt på svensk initiativ – et nordisk processpil om menneskerettigheder blandt juridiske studerende. Sproget ved behandlingen af de fiktive retssager er dansk, svensk og norsk. Deltagelse er – ligesom juristmøderne – en rigtig god skole i at omgås kolleger og forstå og arbejde med juridiske spørgsmål på nordiske sprog.

59 Hertil Johan Strang: “En appell för det nordiska vardagssamarbetet”, i red. Nils Erik Forsgård: *30 röster om Norden*, Finlands svenska tankesmedja Magma, 2022, s. 273-279, med gode forslag til styrkelse af det nordiske samarbejde, bl.a. gennem en mindre restriktiv sprogpolitik.

III

Kronologien

MØDERNES KRONOLOGI ——— Livet leves forlæns, men forstås baglæns, siger man ofte i Danmark med et tillempet citat af nationalfilosoffen Søren Kierkegaard, og det gælder også juristmøderne. De falder – når vi ser tilbage på dem – i grupper, der kan afgrænses kronologisk. Mødernes første tredive år fra 1872 til 1902 kan betragtes som en enhed. Norges ensidige erklæring af landets selvstændighed i 1905 forvoldte sådanne traumer i den svenske lokalstyrelse, at møderne måtte afbrydes i en årrække for – igen på svensk initiativ – at blive genoptaget i 1919 og fortsætte indtil 1937 kort før udbruddet af Anden Verdenskrig. Så kom en afbrydelse under Anden Verdenskrig, indtil møderne begyndte igen i 1948. Mødet i 1972 i hundredåret for det første møde i 1872 gav anledning til en række refleksioner over mødernes form, der gør det naturligt at lade en ny gruppe af møder begynde i 1975.

Ikke helt tilfældigt begynder denne fjerde periode så nogenlunde samtidig med, at Danmark blev medlem af Det Europæiske Fællesskab og dermed indtrådte i et andet fællesskab, som var langt større og mere forpligtende for deltagerne end det nordiske samarbejde. Denne beslutning og i det hele taget diskussioner af Nordens forhold til det øvrige Europa og europæisk samarbejde kom også til at præge møderne i de kommende årtier. Og endnu et skel kan sættes ved årtusindeskiftet, der satte gang i nye refleksioner over betydningen af nordisk samarbejde i en foranderlig verden. Det var forberedt ved, at også Finland og Sverige i 1995 blev medlemmer af EU. Vi lever dermed nu i, hvad

vi kan kalde juristmødernes femte tidsalder, der begynder i år 2000.

De Nordiske Juristmøder er i sig selv blot en nu lang række af møder med deltagelse af nordiske jurister afholdt med regelmæssige mellemrum. Historien om en sådan serie af møder kan let blive en ikke særlig ophidsende opremsning af detaljer, der synes mindre vigtige i dag, og diskussionsindlæg om engang aktuelle emner, eller det kan blive historien om for længst glemte lærde og praktikere, der i tidens løb har sat deres præg på møderne. Derfor er dette ikke en bog om de emner, som i de forløbne år er blevet behandlet på juristmøderne. Det ville kræve en bog om så godt som alle slags jura og af et omfang som i Jorge Luis Borges' historie om kortmagerne, der endte med et kort af samme format som det land, der skulle kortlægges. For en systematisk opregning af emner kan henvises til jubilæumsbogen fra 1972 og for tiden indtil 1999 til Johan Bouchts udmærkede oversigt.⁶⁰ Juristmøderne er som sagt universelle i deres sigte, og de forsøger at følge med tiden og tage de emner op, som til enhver tid er aktuelle og egnede til nordiske drøftelser.

Forhandlingerne siden 1872 er i sig selv så omfattende og med en sådan rigdom af emner, at det ikke giver mening i en kort fremstilling som denne at forsøge at opregne eller referere dem. Men et indtryk af de emner, som blev debatteret, og af den form, man debatterede i, skal gives her ved nogle udvalgte episoder fra juristmødernes første mange år. Det er svært at komme uden om, at emner og personer er en væsentlig del af mødernes historie. De kan heldigvis uden større anstrengelse dokumenteres ved hjælp af de gamle beretninger fra møderne, som alle i dag er let tilgængelige i deres helhed i elektronisk form.⁶¹

60 Johan Boucht: "De nordiska juristmötena och rättgemenskapen i Norden", i: *Defensor legis* nr. 5 (1999), s. 748-775. Til mødet i København i 1948 udarbejdede formanden for den danske lokalstyrelse, højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen, oversigten: "De Nordiske Juristmøder", trykt som bilag 10 til beretningen for 1948. Her findes også en oversigt over emnerne på møderne i årene 1872-1948.

61 <https://jura.ku.dk/jurabog/pdf/nordiske-juristmoeder> (tilgået 14.4.2024).

Mødernes stiftere var for manges vedkommende også politisk engagerede, ikke mindst tidens "professorpolitikere", som forstod vigtigheden af, at det, som blev sagt i en parlamentarisk forsamling, kunne læses i Rigsdagstidende eller en tilsvarende publikation og dermed senere dokumenteres. "Verba volant, scripta manent" som de gamle sagde: Ordene forsvinder, men det skrevne forbliver. Det meste af det, der blev og bliver sagt på møderne, er skrevet ned og senere udgivet. Det drejer sig om tusindvis af sider, som fortæller en historie om, hvilke emner nordiske jurister i godt 150 år har syntes, at det var værd at diskutere. Siden mødet i 2017 udgives beretningerne dog ikke længere i trykt form, men må findes digitalt.

De enkelte møders egentlige individuelle betydning kan, igen som norske Carsten Smith udtrykte det i 1987, diskuteres, men det samlede indtryk er overbevisende:

Om betydningen av møtene vil det sikkert herske delte meninger. For mitt eget land vil jeg kunne si at enkelte debatter på de nordiske juristmøter har vært betydningsfulle skritt i rettsutviklingen. En slik drivkraft trenger vi.⁶²

Denne forfatter og sikkert mange med mig vil være enig i Carsten Smiths pointe, at nok så meget som de enkelte møders indhold er det juristmødernes eksistens som et mere eller mindre inspirerende nordisk debatforum, der er det afgørende. Denne bog skulle gerne være en hjælp til at forstå, hvad mødernes grundlæggende formål er, og hvorfor de fortsat kan samle så forholdsvis mange ellers travle nordiske jurister til diskussion. Til den, som måtte savne mere kritiske bemærkninger, skal straks her siges, at juristmøderne i sig selv netop ikke er et meget kritisk forum, hvor skarpe klinger krydses, men snarere et sted, hvor lejligheden til at sige noget pænt om nordisk ret og om hinanden nødtigt forsømmes. Debatformen er urban. Man kan ikke undgå at bemærke, at møderne i den

62 NJM 1987, bd. 2, s. 36.

grad er præget af en bevidsthed om nordisk rets høje niveau og en høflig respekt over for traditionen og hinanden. På den måde afspejler møderne nok juristers debatform i almindelighed. Det er ikke velset at klæde sin meddebattør af eller at påvise argumenters hulhed. Kun sjældent finder man i beretningerne derfor skarpe meningsudvekslinger, endsige radikale forslag til ændringer. Men de er der, og de vil blive omtalt. Man kan diskutere, om møderne i tilstrækkelig grad har taget virkelig kontroversielle emner op, som kunne give anledning til en ubehagelig debat. Det skete f.eks. på de tyske "Juristentage", som er et af forbillederne for de nordiske juristmøder, da den tyske jurist Karl Heinrich Ulrichs i 1867 på et møde i München stillede krav om afskaffelse af straf for homoseksualitet og blev mødt af en oprørt forsamling. Sådan gør man ikke på De Nordiske Juristmøder.

MELLEMKRIGSTIDEN ——— For deltagerne stod mødet i 1902 i København, tredive år efter det første møde, som indledning til en ny række af møder, efter at man nu havde været turen rundt et par gange. Det kom til at gå anderledes. Juristmødernes historie kender også til kriser. En af dem opstod omkring Norges erklæring af sin selvstændighed i 1905, der ikke af alle svenske og heller ikke af alle svenske jurister blev mødt med sympati. Set fra svensk side fungerede unionen godt, og som i så mange andre lignende anliggender havde man i ledende kredse dengang ikke altid sans for, at den mindre dominerende part i en union kunne have andre synspunkter end den dominerende. Utilfredsheden i Sverige med Norges ensidige ophævelse af unionen førte til, at man måtte sunde sig en tid og opgav at holde et nordisk møde med norsk deltagelse i 1905. Den svenske styrelse havde nedlagt sit mandat, så det var også fra Sverige, at initiativet måtte komme til at gå i gang igen. Møderne blev først genoptaget efter verdenskrigen i 1919. Det blev de så, på svensk initiativ, og det første møde i den nye række fandt sted i Stockholm.

Mens juristmøderne lå stille i 17 år fra 1902 til 1919, kom der til gengæld gang i det nordiske lovsamarbejde i en helt anden

målestok end tidligere. Den danske juridiske professor Julius Lassen holdt i 1899 på Københavns Universitet en festtale, hvor han slog til lyd for ikke blot en ny dansk lovbog, men på længere sigt også en nordisk civillovbog. Anledningen var, at der i Tyskland var blevet udarbejdet en sådan lovbog, *Bürgerliches Gesetzbuch* fra 1896, som trådte i kraft i år 1900. Spørgsmålet var nu, om man ikke skulle overveje i Norden at sætte et lignende projekt i gang, og det spørgsmål kom også op på juristmøderne. Det blev som sagt ved overvejelserne om lovbogen, men der var almindelig enighed om, at en række områder inden for privatreten kunne trænge til et eftersyn på nordisk basis.

Når dette arbejde ikke blev ved snakken, skyldtes det ikke mindst den svenske jurist Carl Lindhagen, som på den svenske rigsdag rejste spørgsmålet om fælles nordisk lovgivning på obligationsrettens område i forlængelse af de spredte resultater, som var opnået i årene efter 1872. I Danmark var højesteretssagfører Arthur Hindenburg, der hørte til kredsen omkring juristmøderne, i kontakt med Lindhagen, og det lykkedes trods den politiske krise også at få nordmændene med, selv om de som vanligt var let skeptiske, ikke mindst over for tanken om en samlet lovbog. Der blev udarbejdet en liste over egnede juridiske emner for samarbejde, og i de enkelte nordiske lande blev der nedsat kommissioner til i første omgang at se på lovgivningen om løsøre køb. Resultatet blev nordiske købelove i Sverige i 1905, i Danmark i 1906 og i Norge i 1907 (og i Island i 1922, men ikke i Finland). I 1909 gik man videre med nordiske lovkommissioner, som førte til vigtige love om aftaler og andre retshandler på formuerettens område i Sverige i 1915, i Norge i 1917 og i Danmark i 1918 og om kommission, handelsagentur og handelsrejsende, samt om køb på afbetaling. Samtidig nedsattes kommissioner for familieretslovgivning, som førte til love om ægteskabs indgåelse og opløsning, om ægteskabets retsvirkninger, om myndighed og værgemål og om adoption. Da man igen kom i gang med juristmøderne, var nordisk ret således godt på vej til at se noget anderledes ud end tidligere. Samarbejdet var intensiveret, meget var nået, og der herskede optimisme omkring en harmonisering af lovgivningen.

Da juristmøderne i 1919 blev genoptaget 14 år efter opløsningen af den svensk-norske union, var ikke blot det fælles lovarbejde i mellemtiden blevet kraftigt intensiveret, men nye selvstændige nordiske lande var kommet til. Finland var blevet selvstændigt i 1917. Og året efter, i 1918, havde Island opnået selvstændighed i et fortsat kongefællesskab med Danmark (indtil 1944) og deltog dermed i egen ret. Der var nu fem nordiske lande og ikke kun tre. En genoptagelse af møderne var blevet drøftet af en kreds af svenske jurister i Stockholm i 1916 under forsæde af Ivar Afzelius.⁶³ I beretningen fra juristmødet i Stockholm i 1919 er dette forløb fastholdt i det for juristmøderne typisk højtidelige sprog:

Budskapet att Finland förklarar sig självständigt och att dess självständighet också vunnit erkännande av andra stater, bland dem de tre nordiska konungarikena, har bland nordens jurister hälsats med odelad tilfredsställelse och med den varmaste sympati för det land, som nu efter sin sega kamp för rätten gör sitt inträde i de självständiga staternas krets ... Då nu de nordiska juristmötena efter ett långvarigt avbrott inom en nära framtid komma att återupptagas, är det därför en naturlig önskan hos alla dem, som hysa intresse för och vilja medverka till att resultatet av dessa möten måtte bli fruktbringande, att programmet för deras verksamhet må utvidgas så till vida, att även Finland kommer att officiellt taga del i det samarbete på rättslivets område, som i de nordiska juristmötena har ett organ.⁶⁴

Og om Islands deltagelse hed det:

63 Ivar Afzelius (1848-1921), der således blev juristmødernes redningsmand, var en fremtrædende svensk jurist, medlem af rigsdagen og en tid præsident for Svea Hovrätt.

64 Til dette og det flg. NJM 1919, s. VIII.

Sedan Islands suveränitet fastställts genom förbundslagen av den 30. november 1918, hade i skrivelse till juridiska fakulteten vid Reykjavíks universitet riktats en inbjudan jämväl till Islands jurister att såsom en självständig grupp deltaga i det elfte nordiska juristmötet, och hade fakulteten å de isländska juristernas vägnar mottagit inbjudningen samt meddelat, att dessa skulle låta sig representeras vid mötet ...

I 1925 afholdtes det første møde i Helsinki, nu hovedstad i et selvstændigt Finland. Denne omstændighed og den særlige betydning, som netop retten og kampen for den havde haft i Finlands historie i årene før 1917, blev fremhævet af den finske højesteretspræsident Julius Grotenfelt, der indledte mødet med at fortælle om, hvordan det selvstændige Finlands jurister havde gennemlevet "de seneste årtiondenas sega strid för rättsordningens och rättsprincipernes bevarande i vårt land emot tunga angrepp". Det var derfor en særlig glæde at byde velkommen til "målsmän för västerländsk rätt och rättsåskådning i Norden ... i vårt självständiga land".⁶⁵

Juristmødet i København i 1928 blev indledt af den danske højesteretssagfører Otto Liebe⁶⁶, som påpegede, at møder i København traditionelt gav anledning til, at det blev "fra denne pult, fra dette sted forkyndt, at nu begyndte en ny serie, en ny turnus. Lad mig have lov at blive i denne gamle, hævdundne tradition; lad mig have lov at sige, at dette er den 5. turnus, den 5. serie juristmøder, der nu begynder." Liebe pegede i øvrigt især på fremskridtene i nordisk lovsamarbejde i de forløbne år med bl.a. familieretlige lov og love om forsikringsaftaler.⁶⁷

Kun sjældent mærker vi på møderne optakten til en skarp ordveksling. Det er sket, når nogen er gået en andens idealer for nær. På mødet i Stockholm i 1931 behandledes parternes stilling

65 NJM 1925, s. 2.

66 Otto Liebe (1860-1929) var en fremtrædende dansk advokat og kendt for sin ikke helt heldige rolle som kortvarig leder af et forretningsministerium i 1920 under den såkaldte danske "påskekris".

67 NJM 1928, s. 2.

i retsplejen.⁶⁸ Den svenske jurist og mangeårige forkæmper for nordisk lovsamarbejde Carl Lindhagen deltog i mødet og hævdede som “mitt påstående att den rättegångsreform, som nu pågår i Europa, är till stor del en plutokratisk rättegångsreform och att den bör och förmodligen kommer att förr eller senare efterträdas av en demokratisk rättegångsreform.” Det gav anledning til en skarp replik fra den danske professor H. Munch-Petersen, hvis hjertebarn var den procesreform, der var gennemført i Danmark med retsplejeloven 1919 som udløber af reformer, der havde den østrigske proceslovbog som forbillede:

... når hr. Lindhagen ikke vil anerkende den internationale procesreform, den store europæiske procesreform, som har været forbilledet for reformen i alle lande, som en demokratisk reform, så forstår jeg ikke, hvad han mener. Den er udgået fra kontinentet, fra Østrig, og en af hovedmændene for den var den for sin tid mest yderliggående socialist Anton Menger. Han kæmpede for dens gennemførelse, netop ud fra den tanke, at den gamle procesordning med al dens langsomhed og alle dens kunster tjente til at spænde ben for retten, ganske særlig for menigmand, og derfor skulle man have en reform, som gennemførte retten jævnt og uden kunster, hurtigt og alligevel med sikkerhed. Det er det, den moderne procesreform kan, og det har vist sig i Østrig og overalt, også i Danmark, at den er et enormt fremskridt netop i socialistisk retning – jeg tager ikke ordet i politisk, men i almindelig samfundsmæssig betydning – og at den giver så mange gange større chance for at skaffe menigmand hans ret uden overflødig tidsspild. Det er derfor givet, at man kun kan betegne den moderne procesreform som en socialt betinget og helt igennem socialt præget reform.

I 1933 havde Den Internationale Domstol i Haag truffet afgørelse i en meget omtalt sag mellem Danmark og Norge om retten til

⁶⁸ NJM 1931, s. 39 og til det flg., l.c., s. 44.

Østgrønland. Domstolen havde på alle væsentlige punkter givet Danmark ret. Begge parter accepterede dommen, som viste, at konflikter mellem de nordiske lande kunne afgøres fredeligt og med retlige midler. Det kunne man godt have nævnt i åbningstalen ved mødet i Oslo i 1934, men det gjorde man ikke. I stedet benyttede den norske professor Fredrik Stang⁶⁹, en af Nordens dengang mest fremtrædende jurister, veteran fra det nordiske lovsamarbejde og forfatter til en kendt fremstilling af den norske formueret, lejligheden til at minde om, at mødet afholdtes i tohundredåret for den svenske *1734 års lag*, som fik en elokvent, men måske set med vore dages øjne let overdreven hyldest med på vejen:

... et av de betydningsfylleste og mest tiltalende lovarbeider rettshistorien kjenner fyller 200 år, 1734 års lag. I formen er den ennu gjeldende i de to lande. I virkeligheten er den selvfølgelig i sine vesentligste avsnitt blitt fornyet i århundredenes løp. Lovboken av 1734 har sin rot i ennu eldre lovarbeider, og de bunner igjen i kilder som er eldre enn de. Det er det germanske grunnlag svensk og finsk rett, likeså vel som dansk og norsk, bygger på, som trer frem gjennom lovboken. Og det trer frem i stortankens rikdom og i en fyndig og uttrykksfull sproglig drakt. Lovboken har satt sitt preg på hele den senere lovgivning i Sverige, har tvunget den inn i rene og verdige arkitektoniske former, og har bidradd til at en edel og klar sproglig form er blitt bevart. Når lovgivningens kunst også i våre dager står høit i Sverige, skyldes det sikkert ikke minst tradisjonene fra lovboken av 1734.⁷⁰

Så havde svensk ret og retstradition da heller ikke fået for lidt. Tilløbsstykket på mødet i Oslo var den svenske statsråd Karl

⁶⁹ Fredrik Stang (1867-1941) var barnebarn af den Frederik Stang, som var med til at grundlægge juristmøderne. Fredrik Stang var professor ved Universitetet i Oslo og forfatter til kendte fremstillinger af særlig formueretten.

⁷⁰ NJM 1934, s. 13.

Schlyters indledning til den aktuelle debat om den strafferetlige behandling af forsterfordrivelse. Drøftelserne handlede om de grunde, som kunne føre til abort, mens tanken om friere adgang til abort endnu lå langt ude i fremtiden. Til stede var bl.a. den norske justitsminister, og mødet blev refereret i stor opsætning i Aftenposten (24. august 1934).

På det følgende møde i Helsinki i 1937 blev der igen anledning til at mindes den svenske lov. Den svenske jurist Birger Ekeberg mindedes finske juristers standhaftighed i den russiske tid, lovens betydning i Runebergs nationalepos om "Fänrik Stål" og loven af 1734 som "beständig og oryggelig".⁷¹ Heldigvis huskede han dog at minde om, at der faktisk – og heldigvis, når det gjaldt lov og ret – var sket fremskridt siden 1734, selv om man i juristmødernes retorik ofte er mere tilbøjelig til at se tilbage og glemme, at fortiden ikke altid er et forbillede.

Inden mødet i Helsinki havde den finske styrelse spurgt de andre styrelser om muligheden for at tale finsk på mødet. Man var enedes om en tilføjelse til mødernes statutter, som tillod diskussionsindlæg på finsk (og senere også på islandsk) under forudsætning af, at lokalstyrelsen sørgede for oversættelse.

EFTERKRIGSTIDEN — Efter mødet i 1937 var næste gang planlagt til at finde sted i Island allerede i 1939. Der var indgået en overenskomst med den *Svenska Amerika Linien* om transport, og tanken var, at rejsen til Island kunne foretages samlet af omkring 800 deltagere med direkte skib fra Göteborg. Indbydelse til mødet udsendtes i januar 1939, men kort efter brændte skibet "Stockholm", som var udset til rejsen. Rederiet kunne ikke afse et andet skib samme år eller i 1940. Mødet udsattes derfor om end under norsk betænkelighed til 1941. I foråret 1939 var der endnu fred og ingen fare. Det ændrede sig efter udbruddet af krigen i september 1939 og yderligere efter det sovjetiske overfald på Finland tre måneder

⁷¹ Tamm 1972, s. 88 ff.

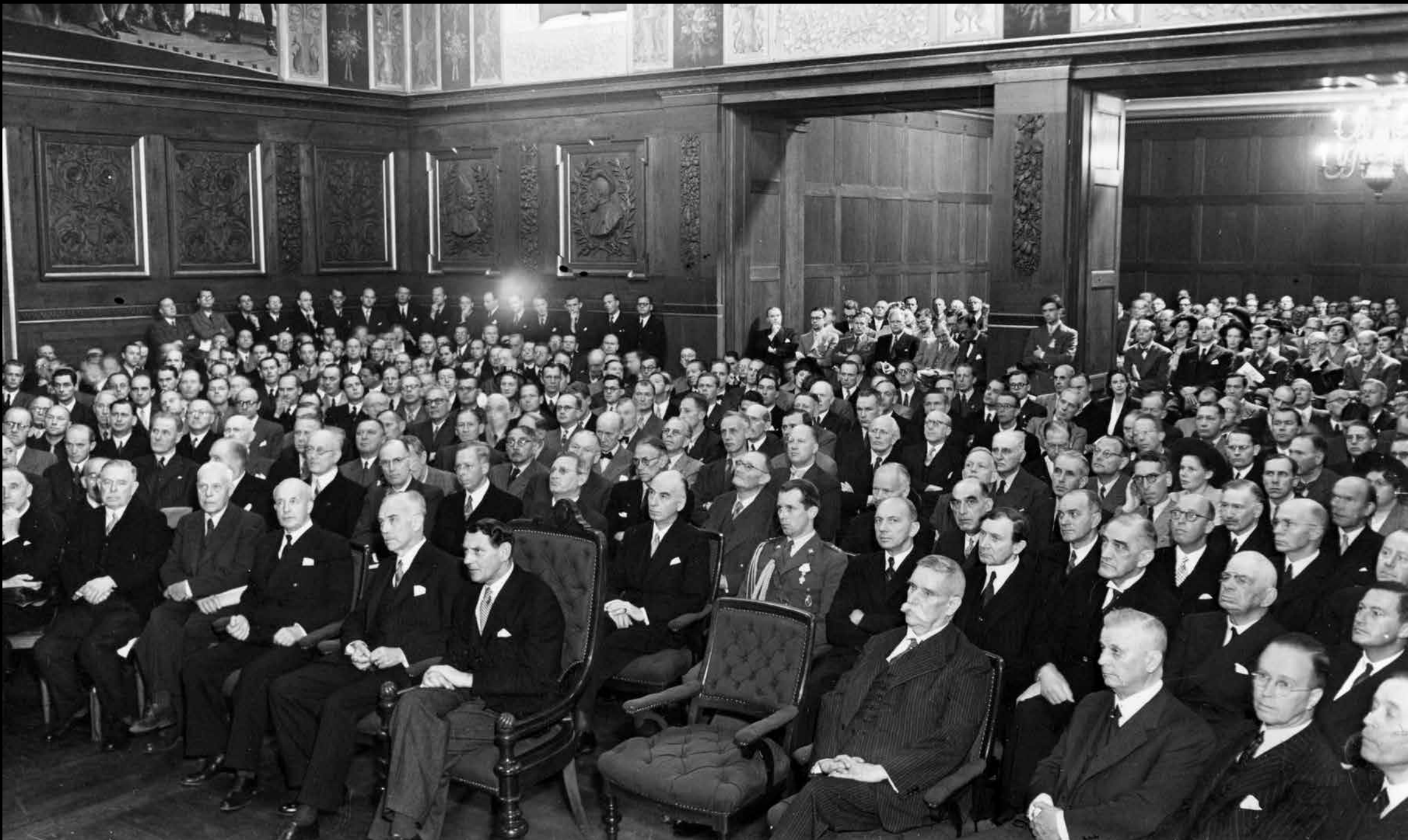
senere. Af den norske styrelsesprotokol fremgår, at man i lokalkomiteerne drøftede økonomisk hjælp til Finland, og den norske komité under ledelse af høyesterettsjustitiarius Paal Berg besluttede i marts 1940 at bevilge 5.000 kr. til Finland.

Det planlagte møde i Island måtte naturligvis aflyses efter udbruddet af Anden Verdenskrig i september 1939. Der blev nu sat et foreløbigt punktum for juristmøderne i den hidtidige skikkelse. I den norske styrelsesprotokol er der simpelthen et spring fra mødet den 12. marts 1940, indtil møderne blev genoptaget den 17. september 1945. En vis kontakt mellem nordiske jurister fortsatte dog ved udveksling af juridiske foredragsholdere fra et land til et andet, og en del danske jurister af jødisk herkomst måtte flygte til Sverige og havde der kontakt med svenske kolleger. Norge og Island var dog helt isolerede fra de tre andre nordiske lande.

Allerede i efteråret 1945 drøftede formændene for lokalstyrelserne i København en genoptagelse af møderne. Man var enedes om et norsk forslag om at se tiden an og vente til 1948. Det første møde efter krigen afholdtes derfor i 1948 i København, selv om det altså egentlig var Island, der stod for tur. Men de praktiske vanskeligheder med at komme til og organisere en så stor kongres i Island var på det tidspunkt for store. Igen var det svenskerne, som fik sat gang i juristmøderne. Beretningen fra mødet i København melder lakonisk:

Efter krigen blev tanken om at knytte den afbrudte forbindelse imellem Nordens jurister taget op fra svensk side. Den svenske styrelse indkaldte for to år siden til et forberedende møde i Stockholm; i dette møde deltog repræsentanter fra Finland, Norge og Danmark, medens Island var hindret i at deltage. Man var her klar over, at rejsen til Island måtte opgives, og det blev da besluttet, at det næste juristmøde skulde afholdes her i København.⁷²

⁷² NJM 1948, s. 22.

Åbningshøjtidelighed på Københavns Universitet torsdag den 26. august 1948 ved det 18. juristmøde i København i overværelse af den danske konge Frederik IX. Mødets præsident, højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen, er på talerstolen, og hans stol ved siden af kongen står derfor tom. På den anden side af kongen ses den svenske riksmarskalk, professor Birger Ekeberg og som den næste den norske højesteretsjustitiarius Paal Berg. På den anden side af den tomme stol ses den finske jutistieråd O.H. Granfeldt. I anden række som nr. 1, 2 og 3 fra højre ses den danske professor Stephan Hurwitz, den danske højesteretsassagfører C.B. Henriques og professor F. Vinding Kruse, som til mødet havde indgivet sit forslag til en nordisk lovbog.

Foto: Den danske lokalstyrelses arkiv

Mødet i København i 1948 blev indledningen til en ny række af møder i skyggen af krigen, som især i Norge og Finland havde haft et voldsomt forløb og indgribende betydning for landene og for de retlige forestillinger. I Danmark var man sluppet lettere, mens Sverige – heldigvis – i det store og hele havde kunnet bevare sin neutralitet, om end ikke uden omkostninger og indrømmelser. Det blev da også fremhævet af formanden for den danske lokalstyrelse, højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen, ved indledningen af mødet, at man havde været en del igennem, som havde rykket ved opfattelsen af lov og ret. Han citerede den norske forfatter Nordahl Grieg, der var blevet en art nordisk fællesnævner for stemningen under besættelsen:

Uden ret til at tænke frit, uden frihed til at værne om sandhed, ret og retfærdighed kan et folk ikke leve på menneskeværdig vis. Ingen har mere gribende udtrykt dette end Nordahl Grieg i sit lysende frihedsdigt, som han den 17. maj 1940 højt oppe fra Nord-Norge læste i radioen til sine landsmænd:

Der stiger en sang over landet,
seirende i sit sprog
skjønt hvisket med lukkede læber
under de fremmedes åg.
Det fødtes i oss en visshet, frihet og liv er ett,
så enkelt, så uundværlig som menneskets åndedret.⁷³

På mødet i Helsinki i 1987 mindedes indlederen, Curt Olsson, traditionen tro endnu en gang begyndelsen på den nye møderække i København i 1948 kort efter krigen, som nu efter knap fyrré år stadig ikke var glemt:

Ett viktigt juristmöte var det som hölls i Köpenhamn 1948. Krig och olyckor hade härjat Norden. Vi hade alla lidit och vi stod splittrade. Det var av stor vikt, att de nordiska juristerna snarast

73 NJM 1948, s. 23 f.

möjligt åter skulle få komma samman. Stor heder har de som såg till att detta skedde så tidigt som det skedde. Stor heder har också de danska juristerna som skickligt och vänligt hjälpte till med att återknyta banden mellan oss alla ...⁷⁴

På mødet i København i 1948 behandlede i øvrigt aktuelle emner som administrativ frihedsberøvelse inden for socialforsorgen, domsmotivering, vidnebevis, voldgift, retsstillingen for børn født uden for ægteskab og nedsættelse af erstatningskrav ved skadesforvoldelse uden for kontrakt.

Det selskabelige element som en del af juristmødernes attraktion understregedes i mange år af, at mange deltagere medbragte ledsagere, der som hovedregel var ægtefæller. Engang var juristmøderne et tilløbsstykke for ledsagere, som fik en chance for en udlandsrejse. Der havde i Nordens hovedstad København i 1948 meldt sig så mange deltagere med kvindelige ledsagere, at det var nødvendigt at fordele damer og herrer under festmiddagen på hver sin Tivoli-restaurant, Wivex og Nimb, indtil man efter middagen kunne forene de to grupper. Det skete ved, at damerne gik i procession til Wivex. Mændene kunne så indtil da holde deres skåltaler i fred, mens kvinderne forventedes at more sig med eget program sammensat af en særlig damekomité. Den var ikke gået i dag. Det praktiske arrangement vakte også dengang opsigt, og spørgsmålet om, hvorfor damerne var med, når de hverken deltog i møderne eller festede sammen med mændene, rejstes af digteren Ærbødigst, som fik et par vers ud om den historie, som hos ham mundede ud i den totale adskillelse:

Og efter banketten,
Si'er konen og manden
Formelt og juridisk farvel til hinanden.
På Palace Hotellet
Bor d'Hrr.,
Mens fruene sover på Angleterre.

74 NJM 1987, bd. 2, s. 33.

Til juristmøderne hører traditionelt et ledsagerprogram og på det 23. juristmøde i København 1963 også en fælles ekskursion. Her ses mødets deltagere og ledsagere foran Københavns Universitet.
Foto: Den danske lokalstyrelses arkiv

Så kunne man more sig over det. Erfaringerne fra København førte ikke til en formindsket interesse for ledsagerprogrammet. I tilslutning til mødet i København var endda som yderligere attraktion en mulighed for at følge en indbydelse fra Aarhus Sagførerforening og Juridisk Forening om et todages besøg i Aarhus efter mødet i København. Vi skal mere end et halvt århundrede frem i tiden, førend ledsagerne begynder at svigte, uanset at juristmøderne fortsat ufortrødent arrangerer et ledsagerprogram med egne udflugter og måltider som i gamle dage.

Efter mødet i København fulgte inden 100-året i Helsinki i 1972 endnu syv møder, således i Stockholm i 1951, Oslo i 1954, Helsinki i 1957, så Reykjavik i 1960 og derefter igen i København i 1963, Stockholm i 1966 og Oslo i 1969.

Mødet i Stockholm i 1951 indledtes af riksmarskalken Birger Ekeberg, der i fornem overensstemmelse med juristmødernes traditionelle retorik talte om, at: "... de fem nordiska flaggorna bära var sina färger, men deras enhetliga form visar deras frändskap; de bilda en naturlig och omisskännlig syskonring."⁷⁵ Og han mindede for dem, som måtte være i tvivl, om, at de "nordiska juristmötena ha allt sedan 1872 verkat som ett för hela Norden gemensamt parlament för dryftande av rätts och lagstiftningsfrågor av samfällt intresse." Højesteretsdommer Árni Tryggvason fra sagaøen Island forsømte i sin tak heller ikke at trække på historiens vingesus og minde om de gamle ting som mødesteder, hvor man løste juridiske problemer og festede: "De nordiska juristmötena är liksom tingen i gångna tider till för att lösa liknande uppgifter för Nordens jurister."⁷⁶

Det kan man nu nok diskutere, men det lød smukt som indledning til mødets drøftelser, der bød på helt nye emner som insemination og advokaters og lægers tavshedspligt.

75 NJM 1951, s. 14.

76 NJM 1951, s. 16.

I 1960 kom turen så omsider til Island. Mødets præsident, højesteretsdommer Árni Tryggvason, talte igen smukt om sagaøen og dens ret, og endnu en gang mindede han om ligheden mellem det gamle Alting og juristmøderne som debatforum. Foruden de dagsaktuelle juridiske emner blev der også budt på et foredrag om gammelislandsk ret af professor Ólafur Lárusson, der talte om sociallovgivningen i Island i det 12. århundrede. Også mødet i Island i 1960 blev erindret i 1987 af den finske højesteretspræsident Curt Olsson, der selv havde været med dengang:

Island skulle enligt planerna på 1930-talet anordna ett nordiskt juristmöte 1940. Därav blev som bekant intet. Det skulle dröja ända till 1960 innan Island för första gången stod värd för ett sådant möte. Jag vågar säga, att arrangörsprestationen vid detta möte, där Árni Tryg[g]vason var ordförande, sannolikt var den största under juristmötenas historia. Resurserna t.ex. i fråga om hotell var vid den tiden ännu små i Island. Det oaktat gick allt perfekt, våra isländska värdar med sina goda kontakter till olika makter bevekto tom. vädergudarna, och vi som deltog fick i ordets egentliga mening ett minne för livet.⁷⁷

JURISTMØDERNE I 100 ÅR ——— Juristmøderne fejrede sine første 100 år i Helsinki i 1972. Når det gælder formen, blev mødet ikke et reelt brud i rækken, men så meget var sket med synet på nordisk retligt fællesskab i 1960'erne, at det blev en anledning til overvejelser over mødernes fremtid og dermed indledningen til en så ny æra i juristmødernes historie, at vi kan sætte et forsigtigt skel her. 100 år er længe, og når noget har bestået i 100 år, er der god anledning til at tænke over, om og hvordan man når til den næste milepæl, og det gjorde man som allerede nævnt også så småt i lokalstyrelserne og i den fælles styrelse.

77 NJM 1987, l.c.

Det møde, der fandt sted i hundredåret for juristmødernes stiftelse i 1972 i Helsinki, blev derfor på flere måder et vendepunkt, uden at der var tale om et brud med traditionerne. Mødet afspejlede, at den selvfølghed, som var oparbejdet i synet på samarbejdet mellem de nordiske lande, ikke længere i samme omfang var til stede. Allerede de første indlæg på mødet i Helsinki i 1972 satte nemlig spørgsmålstejn ved den idylliske opfattelse af de nordiske lande som en enhed trods de let iagttagelige forskelle. Den svenske jurist og politiker Carl Lidbom, en fremtrædende socialdemokrat, tegnede et billede af et Norden, hvor landene i forhold til Europa gik i forskellige retninger, og et dynamisk Sverige, der var ved at forme sin egen fremtid. Man var i gang med at gennemføre nødvendige reformer, hvor man ikke ville vente på at høre, hvad man kunne mene i de øvrige nordiske lande, der var velkomne til at følge Sveriges eksempel i eget tempo:

Som de politiska och sociala förhållandena har utvecklats sig i Norden och som de nordiska länderna har ordnat sina inbördes relationer i stort och sina förbindelser med omvärlden har jag svårt att se att nordisk rättsenhet i den ambitiösa meningen av enhetliga lagar kan vara ett realistiskt mål att sträva mot.⁷⁸

Læst i dag virker Lidboms betragtninger som en ganske realistisk vurdering af situationen, men de faldt som en bombe midt i jubilæumsstemningen. Så var det sagt. Sverige først og så Norden. Meldingen var klar, og i de følgende år blev det en udfordring, at de nordiske lande på det retlige område begyndte at gå egne veje. Det handlede nu ikke længere bare om Norden, men om Europa. Fra 1973 var Danmark medlem af Det Europæiske Fællesskab (dengang EF, senere EU) og dermed kommet med i et stærkt forpligtende samarbejde, som mere og mere kom til at berøre dansk lovgivning, men hvor der også blev truffet beslutninger, som berørte landene

⁷⁸ NJM 1972, s. 59.

uden for fællesskabet. Senere – i 1995 – kom Sverige og Finland med i EU, mens Norge og Island fortsat står udenfor, og dermed understregedes yderligere forskellene i de nordiske landes internationale orientering. I praksis følger Norge dog nøje udviklingen i EU. Betydningen af, at nogle lande er med og andre ikke, må derfor ikke overdrives. Norge står uden for beslutningsprocesserne i EU, men er i høj grad “med”.

Den finske højesteretspræsident Curt Olsson kom femten år senere i sin indledningstale ved mødet i Helsinki i 1987 godt rundt og talte også om mødet i 1972 og de udfordringer, som det nordiske lovsamarbejde stod over for på det tidspunkt:

Vid det senaste juristmötet här i Finland för femton år sedan firades de nordiska juristmötenas 100-årsjubileum, och den samnordiska lagstiftningen och de samnordiska strävandena befann sig i centrum för våra diskussioner. Man kan väl säga, att jubileet inte inföll vid bästa tänkbara tidpunkt. De samnordiska strävandena, åtminstone på det rättsliga området, befann sig långt från högvattensmärket. Många faktorer medverkade härtill. En av dem var säkerligen bakslagen för de ekonomiska integrationsträvandena i Norden. En annan var kanske en ensidig strävan mot vidare internationella perspektiv, en strävan som då för många jurister var ny och som för somliga ledde till ett underskattande av det nordiska. Man kan väl också tala om den allmänna tidsandan.⁷⁹

Olssons vurdering i 1987 var langt mere optimistisk:

Dess bättre kan vi i dag konstatera, att trenden vänt och åter börjat peka i en för de samnordiska strävandena mera gynnsam riktning.⁸⁰

⁷⁹ NJM 1987, l.c.

⁸⁰ NJM 1987, l.c.

Men tilslutningen til EF/EU har ikke desto mindre for flertallet af de nordiske lande betydet medlemskab af et større fællesskab, og det har ikke kunnet undgå at præge intensiteten i og karakteren af det nordiske juridiske samarbejde. Det nordiske samarbejde har ikke længere den status, som det havde før 1972. Og også juristerne og deres forhold til omverdenen har forandret sig. Internationaliseringen fører til juristsamarbejde på kryds og tværs af Europa og over Atlanten eller til andre kontinenter. Ikke mindst på universiteterne er det tydeligt, at inspirationen i dag søges andre steder end i de øvrige nordiske lande, og harmoniseringsbestrebelse i dag handler om meget mere end bare nordisk ret.

Disse forskelle afspejles naturligvis i juristmødernes agenda. De, der slutter op om møderne, er da også bevidste om, at det ikke kan nytte alene at skue nostalgisk tilbage mod dengang, det nordiske samarbejde var i centrum, men at det gælder om at se frem og finde den rigtige plads for juristmøderne i en globaliseret verden. For indholdet af juristmøderne betød tilslutningen til EF, at der var forøget opmærksomhed omkring den europæiske fællesskabslovgivning og dens implementering, og netop orienteringer om og drøftelse af forholdet til fællesskabsretten blev tilbagevendende punkter på juristmøderne.

Hundredåret for juristmøderne i 1972 blev med andre ord mindre en fest end en naturlig anledning til at reflektere over mødernes form og indhold og over deres betydning og langtidsholdbarhed, samtidig med at man forberedte det næste møde i Reykjavik uden i den forbindelse at overveje revolutioner i mødeform eller indhold.

FJERDE RUNDE ——— I 1975 kunne Islands lokalstyrelse byde velkommen til Reykjavik og det nu tredje juristmøde i Island, som samtidig var det hidtil største møde i landet. Dette andet møde i den mødecyklus, som begynder i hundredåret 1972 og varer århundredet ud, var det 27. juristmøde i alt. Derefter fulgte møder i 1978 i København, 1981 i Stockholm, 1984 i Oslo, 1987 i Helsinki, igen i Reykjavik i 1990, København i 1993, Stockholm i 1996 og Oslo i 1999.

Mødernes opgave som en katalysator for brydningen mellem nyt og gammelt fik i 1978 i København et nærmest poetisk udtryk i den åbningstale, som blev holdt af det danske justitsministeriums magtfulde, men udadtil ellers som regel tilbageholdende departementschef Niels Madsen. Han fik bl.a. sagt om den tekniske udvikling, der kom til at præge mødernes emnekreds:

Overalt, hvor vi retter vort blik, ser vi, at ny teknisk og økonomisk udvikling og nye tanker om samfundets karakter udfordrer de bestående materielle og immaterielle værdier oftest på en måde, så en konfrontation er nærliggende. Også i vore nordiske samfund udfordrer nye tankers dynamik de hævdede samfundsnormer, og dette sammenstød afspejles i de emner, vi i de kommende dage skal drøfte. Sammenstødet mellem gammelt og nyt i hver generation er historiens evige problem og drivkraft. For os jurister, stående på den eksisterende lovs grund, er det opgaven at finde de løsninger på tidens problemer, der har retlig bærekraft, og som vi skal forme i vor tids lov. Vor opgave i retslivet er som den nordiske mytologis norners, som ved en persons fødsel vævede hans livsmønster, hvori det ene trådsystem, trenden, var hans fra slægten nedarvede egenskaber, og den anden tråd, slætten eller islætten, var hans skæbne, de vilkår, hvorunder han skulle leve, og de indvirkninger, omgivelserne medførte. På samme måde formes den ret, som skal danne grundlaget for samfundets liv. Ind i den lov, vi fødes med, og som er bestemt af de generationer, der ligger forud for os, skal vi væve nutidens tråde, således som disse dannes af vore kår og ideer. Derved skal vi skabe den lov, der regulerer nutiden ...⁸¹

Med nordisk mytologis norners som omdrejningspunkt er ordene et klassisk eksempel på den retorik, der karakteriserer juristmøderne, og som hører med til juristmødernes selvforståelse.

⁸¹ NJM 1978, s. 29 f.

Retten udvikler dig, der dukker nye udfordringer op, og dem skal juristerne finde en løsning på, der ikke er alt for revolutionær, men som både er i overensstemmelse med nedarvede principper og tager hensyn til nye omstændigheder. Det synes at være en udbredt opfattelse blandt jurister og en vigtig del af juristmødernes selvforståelse, at nordiske jurister er gode til at klare denne opgave. Også på mødet i København i 1978 talte den danske justitsminister Erling Jensen om "Individets retsbeskyttelse i det moderne samfund" og dermed om privatlivets fred og beskyttelsen af den enkelte. Han sagde bl.a. om lovgivningen om ny datateknik, der på det tidspunkt begyndte at trænge sig på som et emne for jurister:

Jeg tror imidlertid, at denne nye lovgivning må betragtes blot som et første spædt skridt på et vanskeligt og overordentligt kontroversielt område, og at det helt utvivlsomt vil vise sig nødvendigt at revidere denne lovgivning i lyset af de erfaringer, der indvindes, og af den fortsatte tekniske udvikling. Jeg vil med andre ord advare mod at tro, at vi med den gennemførte lovgivning her eller i andre lande skulle have løst disse problemer én gang for alle.⁸²

Det var der næppe heller mange, som havde regnet med. Den danske justitsminister sluttede af med at pege på behovet for en regulering af offentlige myndigheders sagsbehandling, hvor han både betonede, at Danmark kunne lære noget af sine tre nabo-lande, der havde en lovgivning på området, og at:

... man i vore dages nordiske samfund i et ikke ringe omfang må se netop retssikkerhed og effektivitet som komplementære begreber. Retssikkerhed på dette område betyder blandt andet offentlighed og åbenhed over for forvaltningens virksomhed, inddragelse af borgerne i beslutningsprocessen og rimelig information om baggrunden for de foreslåede eller de

82 Her og det flg, l.c., s. 35 ff.

gennemførte foranstaltninger. Forstået på denne måde mener jeg, at en moderne administration ikke kan fungere effektivt uden retssikkerhed.

Disse betragtninger er et godt eksempel på, at der trods bestræbelserne på at holde sig til det dagsaktuelle i tidens løb også er faldet bemærkninger på juristmøderne, der ikke er blevet mindre vedkommende i de efterfølgende år.

Det nordiske juristmøde i 1981 samlede mange deltagere i Stockholm og bød på et program med en del fornyelser, bl.a. en diskussion af ligestilling, som jo ikke hidtil havde været et emne, der havde optaget den overvejende mandlige forsamling af jurister. Men inden man kom så langt, havde den svenske professor Stig Strömholm i indledningsforedraget på mødets første dag kastet blikket ud over Norden og ikke uden patos mindet tilhørerne om juristernes lange historie og ansvar og talt om romerske jurister, juristroller, uddannelse, etik og om juristernes ansvar for lov og ret. Til slut henviste han til den romerske jurist Celsus' berømte ord om juraen som kunsten at gøre det gode og rette: "Den fasta kärnan i hans utbildning och gärning måste forbli *ars boni et aequi*."⁸³ Der var meget at genopfriske for den, der havde glemt sin retshistorie, men samtidig en ganske drøj påmindelse om, at jura er andet og mere end de emner, der drøftes på juristmøderne.

En række juridiske emner har vist sig som mere eller mindre faste gengangere på juristmøderne eller dukker op med hyppige mellemrum. Møderne kan ses som en sammenhængende kæde, hvor nogle emner tages op med faste mellemrum, mens andre fremtræder som mere tidsbundne. Emnekredsen på mødet i Stockholm i 1981 var bred med sektioner om aktuelle emner som offentligt ansattes ytringsfrihed og tavshedspligt, om arbejdsmiljø og patientrettigheder, stiftelser og fonde, om retsbevidsthed, om udlændinge og om medborgerprotest som juridisk problem. Det var for de flestes vedkommende emner, som de oprindelige initiativ-

83 NJM 1981, s. 30 ff.

tagere til møderne i 1872 næppe havde forestillet sig, at jurister skulle sidde og diskutere.

Den svenske jurist og fremtrædende socialdemokratiske politiker Carl Lidbom havde optrådt på mødet i 1972 og dengang sået tvivl om lovsamarbejdets fremtid. Han blev omdrejningspunkt for 1981-mødets ubetinget mest animerede drøftelser. I sit oplæg om "Frihet, rättssäkerhet och effektiv samhällsstyrning – ett dilemma för lagstiftaren"⁸⁴ lagde han ikke skjul på sit politiske ståsted – eller på sin til foragt grænsende, manglende anerkendelse af modsatrettede synspunkter. Det blev Lidboms sidste optræden på juristmøderne, inden denne flamboyante mand, kendt for sin interesse for god mad og drikke og for at kunne åbne en flaske champagne med en sabel, som belønning for sin politiske indsats blev ambassadør i Paris de næste 10 år. Det er ikke et karriereforløb, som havde været muligt i Danmark. Debatten, der stadig er værd at læse som et ret enestående eksempel i juristmødernes annaler på grænseoverskridende optræden, erindredes diplomatisk på det følgende møde i Oslo i 1984 af Carsten Smith som "skarp og levende".⁸⁵

I sin indledning til forhandlingerne på juristmødet i Oslo i 1984, som var det 30. møde, betonedede samme Carsten Smith som formand for den norske lokalstyrelse helt korrekt, at det faglige program siden 1872 var blevet stadig mere indholdsrigt. Det omfattede nu to plenarmøder, tre gruppediskussioner og femten sektionmøder. Blandt de mange emner kan fremhæves nye problemstillinger foranlediget af samfundsudviklingen som narkotikaforbrydelser, omgøelsesproblemer i skatteretten, moder- og datterselskaber, offerets stilling i straffeprocessen, international factoring, *letters of intent*, bestikkelse og retsvæsenet og massemedierne. Det var igen emner, som deltagere i mødet i 1872 næppe havde kunnet genkende, men de var så aktuelle, at det blev fremhævet i åbningstalen:

84 NJM 1981, bd. 1, s. 423 ff.

85 NJM 1984, l.c.

Arrangørerne har i det hele opdaget at aktualiteten har vært meget vel varetatt. De valgte emner har under forberedelsen gang stadig blitt stjålet i fagtidsskrifter og massemedia ...⁸⁶

Så kunne man vist heller ikke forvente at nå længere. Smith understregede også, at jurister godt kan lide at være der, hvor magten er, men at "juristen også er der hvor avmakt er," og han mindede om Stig Strömholms foredrag i Stockholm 1981, der citerede "den gamle formuleringen 'ars aequi et boni' – rettsinnets og det moralske høysinns kunst. Dette er kjernen i vår rettstenkning."

Professor Stig Strömholm sammenlignede i sin tale juristmøderne med landbrugets "växelbruk". Det var en ny måde at beskrive fordelene ved at holde møderne skiftevis i de nordiske lande:

Växlingen mellan värdländer i vår begränsade men likväl geografiskt, historiskt och kulturellt rikt varierade del av världen ger de återkommande juristmötena ett element av nyhet och spänning, bredd och rikedom, som aldrig skulle ha kunnat uppnås, om inte det nu 112-åriga samarbetet spånt över alla Nordens riksgränser ... vi är varandra tillräckligt olika för att våra möten skall ha långresans och de oväntade backrönens spänning och fönyelse.⁸⁷

Han fremhævede også med beundringsværdig tydelighed, at:

Den tid är förbi, då överläggningarna vid ett nordisk juristmöte kunde betraktas som nära nog officiella lagstiftningsförberedelser. Ett sådant inflytande besitter vi inte längre. De reella rättspolitiska avgörandena träffas annorstädes och i andra former. Frågan om det nordiska lagstiftningssamarbetets för- och nackdelar, om dess mål och rätta utformning har kommit att höra till i juristmötesretorikens

86 l.c.

87 Hertil og til det flg. NJM 1984, bd. 2, s. 37 f.

loci communes, och även om det väl kunde vara en lovvärd ambition att söka ur detta ämne frampressa en sista ren klar droppe sublimt eterisk *Spätlese*, skall jag avstå. Det torde vara tillåtet konstatera, att de krissignaler och den nödflogg som ofta hissades för ett tiotal år sedan nu inte längre smattrar i våra öron. Det praktiska nordiska samarbetet har ännu en gång bestått provet, låt vara till priset av vissa förändringar

Blandt emnerne på det 31. möde i Helsinki i 1987 var det nordiske lovsamarbejde, regelforenkling, højesteretsafgørelser som præjudikater, menneskerettigheder, farlige epidemier – dengang drejede det sig om HIV-smitte og AIDS. Der var også gruppediskussioner om skat og regelforenkling. Under mødets afsluttende debat om juristerne og grundloven konfronterede referenten professor Mikael Hidén tidens holdning til grundloven med et moderne dynamisk syn:

Juristernas faktiska attityd till grundlagen torde dock ofta vara att grundlagen inte gäller dem i deras vardagliga arbete utan att den gäller enbart riksdagen, regeringen, statsöverhuvudet. Grundlagen är dock en del av just den rättsordning, som juristerna borde upprätthålla. Om denna syn inte är utgångspunkt också i praktiken blir det lätt så, att även sådana grundlagsstadganden, som utomordentligt väl är tillämpliga i enskilda fall inte kommer att tillämpas.⁸⁸

Dommer Per Lorenzen bragte et pust fra det store Europa ind i debatten ved at fremhæve, hvordan forfatningsprincipper i andre lande også kunne få betydning i det indbyrdes forhold mellem borgerne:

⁸⁸ NJM 1987, bd. 2, s. 69-70.

I blandt andet tysk forfatningsret antages de tilsvarende rettigheder også – i hvert fald i et vist omfang – at gælde retsforholdet mellem private indbyrdes, den såkaldte “Drittwirkung”. Mens det vel er utænkeligt, at de nordiske grundlove ved fortolkning skulle kunne få tilsvarende rækkevidde, kan man ikke udelukke og bør man ikke udelukke, at reguleringen af private retsforhold f.eks. med hensyn til faglige organisationers eksklusion af medlemmer, partipolitisk støttevirksomhed osv. bør ske også med direkte henvisning til forfatningsretlige grundsætninger.⁸⁹

Som afslutning på debatten citerede Mikael Hidén en autoritet, som ikke tidligere var blevet trukket frem på juristmøderne, nemlig A.A. Milnes udødelige Peter Plys (på finsk og svensk Nalle Puh og norsk Ole Brumm – for nu at tage et godt eksempel på manglende fællesnordisk terminologi) som en trøst, når det gjaldt svære spørgsmål:

Men man behöver inte bli förtvivlad som den lille Nalle Puh när han en gång frågade sin vän haren varför alla goda svar fördärvas av alltför svåra frågor. Det väsentliga är att man inser hur viktig roll grundlagen spelar eller kan spela i samhället, vilka faktorer som påverkar grundlagens reella betydelse och vilka möjligheter och också förpliktelser juristerna har i detta sammanhang.⁹⁰

Ved mødet i 1990 i Island talte Ármann Snævarr i sin velkomst om de store ændringer i Verden herunder udviklingen i Østeuropa, murens fald og Tysklands genforening, som jo engang havde været den trussel, som førte de nordiske riger sammen, og fremførte et – ved vi i dag – forfængeligt håb om varig fred:

⁸⁹ NJM 1987, bd. 2, 680.

⁹⁰ NJM 1987, bd. 2, s. 703.

Tysklands genforening og supermagternes samarbejde og deres glædelige erklæringer om at den kolde krig tilhører historien. Hvem skulle have forudset denne udvikling under de smukke dage i Helsingfors i 1987?⁹¹

Og igen blev der slået på det særligt nordiske, som det gjaldt om at fastholde, samtidig med at rettens betydning i det europæiske fællesskab blev fremhævet:

I vore overvejelser om deltagelse i en eventuel omfattende europæisk lovharmonisering må vi aldrig glemme vor identitet, den særprægede nordiske ret, retsfølelse, retsidealer og bl.a. vore bestræbelser på at vedligeholde og styrke social retfærdighed som grundlag for vor retsordning. Der er grund til at pege på at vi i mange henseender, ikke mindst når det gælder socialt prægede retsregler, har været foregangslande i Europa og er det stadigvæk. Lad os heller ikke glemme vor retstradition og vor retshistoriske baggrund. Være dette sagt i de gamle loves land.

Og om mødets emner, der omfattede både menneskerettigheder, forurening af havet, bioteknologi, spirituskørsel, ombudsmandsinstitutionen, retsinformation, EDB og meget andet, fremhævede han deres aktualitet:

De fleste emner er af den karakter at de nu for tiden findes sat under debat på juristkongresser i Europa og Amerika. Dette viser at internationalt bedømt er vi på juridisk alfarvej.

Det er et godt sted at være for jurister. På juridisk alfarvej. Det var man også i København i 1993 med et program, der omfattede bl.a. EF-rettens indvirkning på lovgivningsmetode og retsanvendelse i Norden, miljøret, kollektive søgsmål, familiebegrebet, gruppe-

⁹¹ Hertil og til det flg. NJM 1990, bd. 2, s. 29 ff.

diskussioner om privatisering af offentlige funktioner, konkurs og ægtefælleaftaler. Der afsluttedes med en plenardiskussion om domstolenes og dommernes uafhængighed. Men ikke blot var man på alfarvej – nu var endnu en runde af møder overstået, og man var tilbage i København. Ármann Snævarr henviste i sin takketale til Københavns historiske placering i juristmødernes kollektive erindring: “Vi jurister står her på historisk grund, idet det første Nordiske Juristmøde blev afholdt her i København i 1872.” Så var det sagt igen, hvis nogen skulle have glemt det eller ikke kendte juristmødernes ABC.

Indledningsforedraget på mødet i København handlede om juraen under forandring og udvikling og blev holdt af den danske professor, dr.jur. Bernhard Gomard, der bl.a. talte om regler eller grundsætninger, navnlig om formueret, procesret og om de fundamentale menneskerettigheder som ytringsfrihed og retssikkerhed, der er dybt rodfastet i den vestlige kultur. Juraen rummer, sagde han, tillige en ideologi om retssikkerhed og retfærdighed, men har i øvrigt ikke et mål i sig selv. Den er en regulering af aktiviteter, som har hvert deres selvstændige mål, og må derfor ændre sig både med målet for de aktiviteter, den regulerer, og med udviklingen i teknik, erhverv og økonomi og i synet på offentlig styring og kontrol. Gomard betonedede vigtigheden af internationalisering og fremhævede især, at domstolene var så påpasselige, at de:

... på et tidspunkt kan have grund til at overveje, om det ikke er nødvendigt at skifte fra en meget tilbageholdende forsigtig indstilling på nogle punkter til en mere aktiv, dette tema møder vi også, når vi ser på Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis. Det startede i 1951 med en konvention, som mange opfattede som en konvention, der rettede sig mod helt elementære krænkelser (man må ikke have tortur, man må ikke have hemmelige domfældelser). Jeg husker, at jeg til en student allerede dengang har sagt, at det er en udmærket konvention, men det er jo ting, jeg ikke kan drømme om, at nogen mennesker ville foretage sig efter krigens frygtelige erfaringer, så lad det være en smuk

bekendelse, men ikke en praktisk realitet. Dette har jo udviklet sig ganske anderledes. Her er et område, hvor en samkøring og en harmonisering af fortolkningsstil utvivlsomt vil presse sig stadig mere på.⁹²

Som konklusion slog Gomard til lyd for, at vi i den juridiske uddannelse skal finde frem til, hvad der efter nutidens behov bør være fundamentet for juristers viden og kunnen, og han fremhævede både kendskab til andre lande og en bred forståelse af samfundslivet. Banalt måske, men stadig aktuelt.

På mødet i Stockholm i 1996 var der både idræt, senilitet og juristuddannelse på programmet, og hertil kom bl.a. koncertret, EU-ret, generationsskifte, bekæmpelse af kriminalitet, undersøgelseskommissioner, skat, børn, arv, voldgift og andre mere traditionelle emner. I alt seksten sektioner, to gruppediskussioner og en plenumdiskussion om miljø. Den islandske professor Björn P. Gudmundsson talte om juristuddannelse i en foranderlig verden. Hans pointe var, at de klassiske juridiske fag og den universitære uddannelsesform ikke slog til, og at de juridiske fakulteter burde udskilles af universiteterne og afløses af selvstændige *law schools*, som selv kunne udforme juristuddannelsen uden hensyn til andre akademiske traditioner. Under debatten, som ikke blev lang, var der til referentens udtalte skuffelse ingen, som rigtig kom ind på disse ideer.⁹³

Det sidste møde i det 20. århundrede afholdtes i Oslo i 1999. På mødet behandlede et stort antal emner i mere end tyve sektioner, der suppleredes af foredrag og gruppediskussioner og en plenardiskussion om strengere straf. Det meste foregik i velkendte former. Ved åbningen repeterede den norske formand, advokat Else Bugge Fougner, mødernes historik siden 1872 og betonede noget, som også er et gennemgående tema i denne bog:

92 NJM 1993, bd. 2, s. 37 ff.

93 NJM 1996, bd. 2, s. 105 ff.

En historisk vandring i de trykte beretningene viser at form og indhold i hovedsak har vært den samme fra starten og frem til i dag. I det felles nordiske styremøtet i Stockholm i november 1994 ble det bestemt at det ikke var ønskelig med endringer under møtet i Stockholm i 1996, men at vi nordmenn kunne få prøve visse justeringer, hvis vi absolutt ville, under Oslomøtet i 1999. Her står vi da. Mange av våre vel voksne medlemmer har møteprosedyren i blodet. Dere vil oppleve noen beskjedne forandringer. Deres trøst kan være at de øvrige lokalstyrer ikke har bestemt om det norske forsøk skal følges, eller om det velkjente skal trekkes frem igjen ved neste møte.⁹⁴

På åbningsmødet er der undertiden indlagt et foredrag, og ofte er disse foredrag mere læseværdige i dag end diskussionerne om dagsaktuelle emner. Det gælder i hvert fald sociologen og historikeren Rune Slagstads åbningsforedrag om rettens ironi⁹⁵, der inddrog både Søren Kierkegaard, de norske jurister A.M. Schweigaards og Frederik Stangs tanker, Højesterets "prøvningsrett", embedsmandsstaten, regimeskiftet i 1884, den deliberative politisk-retslige fornuft, Habermas, Ronald Dworkin, ytringsfrihed, nordisk retsvidenskab, som beskrevet i et værk af den finske professor Lars Björne, forholdet mellem ret og politik for at munde ud i en hyldest til den nordiske statsborgerlige humanisme og slutte med ønsket om en juriststand med større ambitioner i det offentlige rum og konstateringen af, at vi af det retlige normsystem lærer at leve med og håndtere uenighed, forskellighed og disharmoni på en civiliseret måde: "Deri ligger rettens ironi – dens evig oppdragende ironi." Lidt anderledes end de sædvanlige indledningsforedrag, men noget at tænke over. Foredraget rummede alt det, som juristerne ikke normalt taler om på juristmøderne. Juristmødernes ironi?

Bag de nordiske juristmødernes tilsyneladende ydmyge ydre gemmer sig vigtige diskussioner af både mere grundlæggende og

94 NJM 1996, bd. 2, s. 19 f.

95 NJM 1999, bd. 2, s. 23 ff.

mere forbigående juridiske problemstillinger. Juristmøderne binder den dag i dag nordiske jurister sammen i en ellers global verden, og de er samtidig et forum, hvor der fortsat holdes fast i faglig kommunikation på de nordiske sprog – og udelukkende på nordiske sprog. Juristmøderne indtager i dag rollen som en art alderspræsident blandt en lang række nordiske samarbejdsformer, og de har trods flere *ups and downs* vist deres overlevelsessevne i tidens undertiden ikke helt ukomplicerede løb. Der er stadig heller ikke noget, som tyder på, at møderne lider af alvorlig alderssvækkelse.

EFTER ÅRTUSINDESKIFTET ——— Der er noget overvældende ved indgangen til et nyt årtusinde. Meget at lægge bag sig og en vis bekymring for fremtiden. Én udbredt bekymring viste sig unødigt. Alverdens computere gik ikke i nul, og det gjorde de nordiske juristmøder altså heller ikke. Men på andre punkter var der sket vigtige ændringer siden 1990'erne, som har påvirket nordisk ret og dermed også juristmøderne. Siden 1995 var også Finland og Sverige medlem af EU, mens Island og Norge forblev i det mindre forpligtende samarbejde i EØS. Den øgede europæiske integration er en vigtig faktor i retslivet, som det understregedes på juristmødet i Oslo 2014 af indledningsforelæseren, professor Fredrik Sejersted:

De siste tyve årene har vi som nordiske jurister gjennomlevd et paradigmeskifte, som er mye større og mer dyptgripende enn de fleste av oss tenker over til daglig. På tyve år har vi gått fra å ha nasjonale rettssystemer til å bli deltagere i en felles europeisk rettsorden med klare føderale trekk – som fortsatt formelt bygger på de nasjonale grunnlovene, men der vi over nasjonal rett har et stadig bredere lag av felles europeiske regler, som ikke kan endres av nasjonal lovgiver og som gjør krav på direkte virkning og forrang fremfor nasjonal rett.⁹⁶

96 NJM 2014, bd. 2, s. 51.

Det har på juristmøderne også givet sig udslag i en øget interesse for, hvordan de nordiske lande skal se på internationale udfordringer. Vi sætter derfor et skel i juristmødernes historie omkring år 2000 og lader en ny tidsalder for juristmøderne begynde med det første møde efter årtusindeskiftet i 2002, selv om det meste på et formelt plan fortsatte så nogenlunde som hidtil, kun forstyrret af en verdensomspændende pandemi i perioden 2019-2021, som bevirkede en uregelmæssighed i møderækken. Juristmøderne er nu godt på vej ind i det nye årtusinde, hvor der allerede er afholdt syv møder med et ottende planlagt til 2024. Møderækken indledtes i Helsinki i 2002, og man mødtes igen i Reykjavik i 2005. Så igen i København i 2008, Stockholm i 2011, Oslo i 2014, Helsinki i 2017 og Reykjavik i 2022, et møde, som måtte udskydes to gange på grund af nedlukninger under covid-epidemien. På den måde passer det så nogenlunde, at 150-året for afholdelsen af juristmøderne fejres i København på Det 43. Nordiske Juristmøde i august 2024, to år efter mødet i Island og dermed 152 år efter afholdelsen af det første møde.

I juristmødernes optik findes der mange gode anledninger til at holde “jubilæumsmøder”. I 2002 var der gået 50 år siden grundlæggelsen af Nordisk Råd. Hundredåret for opløsningen af den svensk-norske union i 2005 blev diskret forbigået, men 2008 var igen et jubilæumsår, som professor Mads Bryde Andersen sagde i sin indledende tale:

Juristmøderne blev holdt første gang i København i 1872. Det var også i København, møderne blev genoptaget efter krigsårene, i 1948. Ved hvert københavnermøde begynder en ny juristmødecyklus. Denne er den 10. i rækken. Samtidig kan vi fejre 60-året for mødernes genoptagelse. For så vidt er dette et jubilæumsmøde.⁹⁷

97 NJM 2008, l.c.

I 2014 kunne man fejre den norske grundlov af 1814 og i 2017 tænke på, at det var hundredåret for Finlands selvstændighed. Og nu er møderne altså blevet afholdt i over 150 år.

Mødet i Helsinki i 2002 strakte sig over tre dage med en lang række temakredse på programmet og med Europa, ansvar og erstatning, familien, arbejde, den offentlige sektor, moderne forretningsliv, værdipapirer, proces, grundlæggende rettigheder og straf som overskrifter. Inden man kom så langt, havde formanden for den finske lokalstyrelse, Anja Tulenheimo-Takki, som vanligt givet deltagerne et historisk tilbageblik, der tog udgangspunkt i landets egen deltagelse i juristmøderne, men samtidig betonedede, at man ikke kan leve af historien. Der skal mere til:

De nordiska juristmötena har en ärevördig historia och många långa traditioner. Historia eller traditioner är dock inte något som håller en organisation vid liv i över ett sekel med enorma förändringar i världen omkring oss. Att ett stort antal nordiska jurister fortfarande samlas till dessa möten måste bero på något annat än historia eller traditioner. En orsak torde vara att man upplever mötena inte endast som professionellt givande utan också som trivsamma. Juristmötena har inte bara sakliga utan också sällskapliga element. Fack och fest har brukat karakterisera dessa möten.⁹⁸

Åbningsforedraget, inden selve arbejdet gik i gang, blev holdt af Finlands daværende præsident Tarja Halonen, der selv er jurist, og som talte om vigtigheden af at opretholde den nordiske velfærdsmodel og juristernes samfundsmæssige rolle. Begge temaer er vigtige almene træk af den nordiske jurists profil:

... det är antagligen ingen överraskning för er att jag bekänner att jag tillhör dem som stöder den nordiska välfärdsmodellen. Jag påstår till och med att det inte är fråga om huruvida vi har

⁹⁸ NJM 2002, l.c.

råd att upprätthålla välfärdssamhället, det är tvärtom – vi har inte råd att leva utan det. Välfärdssamhället är inte bara rätt med tanke på individen, det är också ett bra konkurrensmedel i vår globaliserade värld ...⁹⁹

I 2005 åbnedes mødet i Reykjavik af den islandske højesteretsdommer Guðrún Erlendsdóttir med et svar på spørgsmålet om, hvorvidt en så gammel institution som de nordiske juristmøder har overlevet sig selv. Det blev et klart nej, og særligt understregede hun mødernes evne til at udbyde mange slags emner og til at følge med tiden:

Det er en styrke ved de nordiske juristmøder at vi omfatter alle slags jurister: teoretikere, praktikere, de forskellige professioner, gamle og unge ... Europaret og europæisk retstænkning har fået en øget indflydelse på vor lovgivning og andre retsregler. Vort faglige program på dette møde er præget både af nordiske og internationale retsproblemer. Der er problemer som stort set er de samme i alle demokratiske lande, men det er iøjnefaldende at de nordiske folk med fællesskab i kultur og retstradition – en retstradition, som har fået udtryk i de gamle ord: Med lögum skal land byggja (Med lov skal man land bygge) – det er iøjnefaldende at vi har en særlig opfordring til at arbejde sammen når det gælder at finde en løsning på retsproblemer.¹⁰⁰

Efter åbningstalen kunne deltagerne glæde sig over et langt retshistorisk foredrag om “Lagbegreppet under medeltiden och dess inflytande på utvecklingen af europarätten i dag”. Denne bogs forfatter glædede sig over indslaget, mens andre fandt, at det var vel meget retshistorie. Ved det følgende møde i København forlod man i hvert fald retshistorien til fordel for et foredrag om forholdet

⁹⁹ NJM 2002, bd. 2, s. 29 ff.

¹⁰⁰ NJM 2005, bd. 2, s. 23 ff.

En af attraktionerne ved juristmødet i Stockholm i august 2011 var tilstedeværelsen af den svenske kronprinsesse Victoria, der repræsenterede kongehuset og her ved mødets åbning overrakte den nordiske juristpris til den finske professor Thomas Wilhelmsson. Bag kronprinsessen og prismodtageren anes konturerne af mødets præsident, professor Stig Strömholm. Foto: Familien Wilhelmssons arkiv.

mellem retsfølelsen og den faktiske strafudmåling ved domstolene. På mødet i Island behandlede mange temaer. Særlig stærkt i erindringen står nok den danske højesteretsdommer Børge Dahls ord om det nordiske lovsamarbejdes fremtid, som omtales senere.

Fra mødet i Stockholm i 2011 vil mange deltagere erindre den særlige virak omkring åbningsceremonien torsdag den 18. august i City Conference Center, hvor den svenske kronprinsesse Victoria repræsenterede kongehuset. Hende ville man gerne se. Mødets emner dækkede som vanligt store dele af privatretten, den offentlige ret og strafferetten, således *culpa in contrahendo*, integritetsbeskyttelse på internettet samt ligheder og forskelle i nordisk forvaltningsret, herunder synet på domstolenes rolle ved prøvelsen af forvaltningsmyndigheders skønsmessige afgørelser. Den afsluttende plenardiskussion tog et aktuelt emne op, nemlig den vægt, der i retspraksis bør lægges på tilkendegivelser fra lovgivers side, uden at de finder udtryk i lovgivningen f.eks. om strafniveau.

Mødet i 2014 i Oslo indledtes af professor Inge Lorange Backer i den nye norske opera, som kunne byde velkommen "i jubileumsåret for den norske Grunnloven av 1814". Han nævnte også, at et "nordisk juristmøde er til å kjenne igjen. Men det ene møtet er ikke det annet likt." Som noget særligt denne gang kunne han fastslå: "Dette er det første møtet der mer enn halvparten av deltakerne er kvinner – i tråd med utviklingen ved våre studiesteder og i profesjonen for øvrig." Han nævnte også, at det var "det første som forberedes etter illgjerningene i Norge 22. juli 2011," altså terroristen og masse-morderen Anders Breiviks bombninger i Oslo og massakren på Utøya, og rejste spørsmålet, om "de nordiske samfunn fortsatt vil være like fredfylte som de har vært." Netop terroraksjonen havde påvirket programmet og emnet for den afsluttende debat om "Åpenhet og trygghet i Norden etter erfaring med terrorhandlinger".

Det var 200-året for den norske grundlov, og åbningsforedraget, der blev holdt af professor Fredrik Sejersted, handlede naturligt nok om, hvorfor den norske grundlov – og netop grundloven selv og ikke dens betydning for Norges selvstændighed eller dens institutioner – var genstand for en så massiv hyldest og interesse. Han

fremhævede også, at trods mange ligheder mellem de nordiske lande, så var netop grundlovene fundamentalt forskellige i deres stil:

Sett utenifra fremstår Norden som et ganske homogent område. Vi er små, velstående og velfungerende stater oppe i hjørnet av nordvest-Europa, med felles protestantisk bakgrunn og pliktetik. Vi har frie og åpne samfunn, med stabile og styringsdyktige demokratier og trygge rettsstatstradisjoner, med fredelige maktskifter og effektivt vern for politisk opposisjon og borgerrettigheter. Dermed skulle man kanskje også tro at vi har de samme konstitusjonelle tradisjonene, med grunnlover som ligner på hverandre. Men det har vi jo ikke! Tvert imot. De nordiske grunnlovene er ved nærmere ettersyn svært ulike. Det samme er de statsrettslige tradisjonene. I et komparativt perspektiv er det ikke noen felles nordisk konstitusjonell modell. Snarere fremstår Norden mer som et konstitusjonelt laboratorium, der ulike modeller er testet ut ...¹⁰¹

Han sagde også:

Slik sett har vi i Norden langt på vei de samme konstitusjonelle dypstrukturene, selv om reglene på overflaten er til dels nokså ulike.

Blandt mødets mange emner kunne man notere bevaring af kulturminde som en nyskabelse. Hertil kom bl.a. folkets rolle ved forfatningsændringer, om undladt myndighedsudøvelse kan medføre erstatningsansvar, samboende retsstilling, "corporate social responsibility", princippet *ne bis in idem*, regulering af mineraludvinding, barnets bedste, digitaliseret forvaltning, håndtering af komplekse straffesager ved domstolene, regeringers ansvar, informationsteknologi, proportionalitetsprincippet i EU-retten,

¹⁰¹ NJM 2014, bd. 1, s. 37 ff.

dialogen mellem Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol og nationale domstole, erstatning for rent økonomiske skader og "injurieturisme".

Efter juristmødet i 1975 havde den svenske dommer Gustaf Petrén over for juristmødernes styrelse rejst spørgsmålet, om møderne i højere grad kunne munde ud i fælles tilkendegivelser af nordiske juristers opfattelse af vigtige aktuelle retsspørgsmål. Han pegede på, at når andre erhvervsgrupper afholdt lignende møder, var de mindre tilbageholdende med at søge at påvirke den almindelige opinion og relevante beslutningstagere. Forslaget blev drøftet i den svenske styrelse, men stødte på betænkeligheder omkring manglende repræsentativitet foruden bekymring for de tidsmæssige rammer for drøftelserne og det krævende redaktionsarbejde af tilkendegivelserne. Heller ikke den finske styrelse var dengang begejstret ved tanken om, at juristmøderne som sådan skulle tilkendegive en mening.¹⁰² Betænkelighederne var reelle nok, men diskussionen viste først og fremmest igen, at man på juristmøderne helst vil blive ved det tilvante.¹⁰³ Først på mødet i Helsinki i 2017 forsøgte man – om end forgæves – at få vedtaget en resolution om støtte til domstolene i Østeuropa, der er udsat for politisk pres.

Dette møde fandt sted i hundredåret for Finlands selvstændighed, hvilket blev betonet af indlederen, tidligere professor og dommer ved menneskerettighedsdomstolen og nu dommer ved den finske forvaltningsdomstol Matti Pellonpää, der i sin åbningstale undlod at repetere juristmødernes historie og som noget nyt i stedet kastede blikket ud i Europa, hvor der altså var iøjnefaldende demokratiske problemer, der kunne kalde på juristmødernes stillingtagen:

Under de senaste åren har man dock tyvärr i vissa länder – bland vilka Polen, Turkiet och Ungern kan nämnas – kunnat

¹⁰² Ref. september 1976 af møde i den finske lokalstyrelse.

¹⁰³ Sml. referat af møde i den svenske lokalstyrelse 24. februar 1976.

skönja tendenser till en utveckling som kan hota, och delvis har konkret försämrat, själva grundpelarna för en demokratisk rättsstat. Sådana grundpelare är domstolsväsendets oberoende och rätten till fritt meningsutbyte utan risk för repressalier ... Många av oss som deltar i det nordiska juristmötet omfattar oron över denna utveckling, och det har väckts en tanke om att mötet kunde reagera på nämnda utveckling genom en resolution eller ett motsvarande ställningstagande ...¹⁰⁴

Et af mødets emner var det retlige samarbejde i Norden: “En återgång till et proaktivt samarbejde – är tiden mogen?” Og ved afslutningsdebatten blev den nye mulighed for at stille spørgsmål via elektroniske medier afprøvet.

På mødet drøftedes også bekymringerne for domstolenes uafhængighed andre steder i verden, og om man burde vedtage en resolution i den forbindelse. Et svensk forslag til vedtagelse af en resolution gav anledning til en livlig debat, der dog endte med, at juristmødet undlod at tage stilling til spørgsmålet. Til gengæld besluttedes det, at domstolene og deres rolle i samfundet skulle være et gennemgående tema på det følgende møde i Island.

Efter nogle udsættelser på grund af pandemien afholdtes det 42. møde i 2022 i Reykjavik med omkring 1.200 deltagere og med god tid afsat til en diskussion og herunder den afsluttende debat om domstolene i Norden, men også til en række andre vigtige emner herunder ytringsfrihed og grundlæggende rettigheder.

Og så kunne nedtællingen til mødet i København i 2024 begynde.

¹⁰⁴ NJM 2017, s. 17.

IV

Samarbejdet

HVAD TALTE DE OM? ——— Emnerne, der er blevet behandlet på juristmøderne, er mangfoldige, men den foregående vandring gennem møderne har givet et indtryk af udviklingen fra spørgsmål af mere national karakter til spørgsmål om nordisk rets placering i Europa og andre internationale sammenhænge. På juristmødet i København i 1993 kastede – som det ofte sker i taler på juristmøderne – islandske Ármann Snævarr blikket tilbage og søgte at sammenfatte udvalget af emner i de forløbne år og sammenhængen mellem mødernes emner og lovgivningen:

Går man igennem de mange trykte forhandlinger fra alle disse nordiske juristmøder, er det kendetegnende, at såvel valget af diskussionsemner som drøftelsen af disse er præget af realismen, med en hovedvægt på synspunkter *de lege ferenda*. Det er behovet for lovreformer og for ny regulering, der her har været i fokus. Mangfoldigheden af emner og emnekredse har været imponerende. Udvalget gennem årene giver værdifuld indsigt i de til enhver tid aktuelle juridiske problemer i det nordiske samfund og i hvert fald i den nordiske juraverden. De trykte forhandlinger er uden tvivl vigtige bidrag til nordisk retstankegang. Juristmødernes formål har hele tiden været at fungere som et arnested for det nordiske lovsamarbejde til fremme af de nordiske retsidealer. Det er bemærkelsesværdigt, at de nordiske fælleslove dækker stort set alle de retsfelter,

der er kodificeret i de store europæiske lovbøger. Vurderet i nordisk perspektiv, så er disse blandt de allervigtigste bidrag til nordisk solidaritet. Som uforbederlig nordist håber jeg, at dette nordiske samarbejde vil blive bestyrket og intensiveret i den nye fremtid. Ansvar for det hviler ikke mindst på os nordiske jurister.¹⁰⁵

Fællesnordisk lovgivning var længe et hovedtema for de “nordiske jurister”, og det skal vi bl.a. se nærmere på i det følgende. I dag handler møderne dog ikke så meget om fælles lovgivning som at diskutere aktuelle emner i en nordisk belysning. Møderne afholdes som sagt hvert tredje år, og indimellem ligger arbejdet udadtil så nogenlunde stille, mens forberedelsen af næste møde foregår. Der er ingen permanent institution, der sikrer kontinuitet i debatten. Det savn omtalte Carsten Smith på åbningsmødet i Oslo i 1984:

... jeg nevner at bidraget fra våre nordiske møter kunne økes hvis vi fikk organer som arbeidet mer kontinuerlig også mellom de store sammenkomster. Da ville man til disse få dagers faglige skippertak få føyet mer av de mellom liggende års stille arbeid. Men så lenge vår organisasjon er som den er, er det grunn til å mane til en helhjertet utnyttelse av de muligheter som disse møtedager likevel byr.¹⁰⁶

Juristmøderne deler denne deres ret uformelle karakter med andre nordiske samarbejdsformer. Det nordiske juridiske samarbejde er ikke og har ikke været påtrængende eller tvingende i sin form, men har netop haft sin værdi – og oplevet sin succes – ved at pege på væsentlige spørgsmål og drøfte løsninger, som hvert land så selv har fundet den legislative løsning på under større eller mindre hensyntagen til, hvad der skete i de andre nordiske lande. Det

¹⁰⁵ NJM 1993, s. 34.

¹⁰⁶ NJM 1984, l.c.

uforpligtende er formentlig en væsentlig del af hemmeligheden bag det nordiske samarbejdes succes, både på det juridiske og på andre områder.¹⁰⁷

Vi samarbejder i de nordiske lande om det, som vi synes, at det giver mening at samarbejde om, vi lytter mere eller mindre til hinanden, men vi vil helst selv finde den rette løsning hver for sig i de enkelte nordiske lande. Der er langt fra Nordkap og den russiske grænse mod øst til København, og det er på mange måder forunderligt, at mennesker, som lever under så forskellige geografiske betingelser, kan finde sammen om en diskussion af juridiske emner af fælles interesse. At der faktisk er fælles interesser, og at det kan lade sig gøre at skabe et fælles diskussionsforum, som drives af en “Nordic spirit”, er formentlig juristmødernes egentlige berettigelse i dag.

De nordiske juristmøder er ingen tilfældig juristkongres. De har, som denne bog fortæller, en lang historie bag sig, og de toneangivende jurister på møderne er som regel mere end almindeligt bevidste om egen og i hvert fald mødernes betydning for nordiske jurister og nordisk ret. Særlig åbningsmødet er som regel præget af en højstemt retorik og af, at de talende hører til den juridiske elite, der har lov til at udtale sig i ofte stereotype vendinger om både juraen og de andre nordiske lande og deres særlige egenskaber på deltagerens vegne. Nok så vigtigt er det, at møderne samtidig er et forum for diskussion af de nyeste tendenser inden for retten og deres betydning for de nordiske lande.

Det var også temaet, da den norske højesteretspræsident Sverre Grette åbnede mødet i Oslo i 1954. Han talte optimistisk om juristmødernes rolle i dagens samfund og lagde afstand til tidligere tvivl om mødernes fortsatte værdi:

¹⁰⁷ Til det følgende kan især henvises til Johan Strang (red.): *Nordic Cooperation – A European Region in Transition*, Routledge London og NY (2016) med en lang række henvisninger og bidrag om nordiske samarbejdsformer inden for mange områder, herunder det retlige samarbejde (s. 93-108).

Jeg har sett at det en gang for mange år siden, det var ved åpningen av et juristmøte i 1890-årene, kom til uttrykk en viss resignasjon når det gjaldt vurderingen av juristmøtenes fremtidige betydning. Det ble riktignok sagt at juristmøtene fremdeles ville ha den oppgave å gå i spissen med forberedende diskusjoner i retning av å søke gjennomført en ensartet lovgivning i de nordiske land. Men samtidig ble det, eiendommelig nok synes vi idag, gitt uttrykk for den oppfatning at almene, vidt omfattende emner ikke lenger ville foreligge til behandling på juristmøtene i noen synderlig utstrekning. Slike emner var nå i det vesentlige utdebattert, bortsett fra detaljspørsmål som fremdeles var uløst og som det derfor nok kunne være av interesse å drøfte på fremtidige juristmøter.¹⁰⁸

Grette sigtede formentlig til den for lengst afdøde svenske jurist og politiker L. Annerstedts indledning ved mødet i Stockholm i 1896. Annerstedt talte om emnerne for juristmødet og mente, at man i fremtiden i høyere grad ville komme til at beskæftige sig med detaljspørsmål, mens de store emner var udtømt under de tidligere møder, og sagde:

Väl är det sant, att under fortgången af juristmötena de särskilda ämnen, som blifva föremål för mötets behandling, måste blifva i detaljgående frågor, och att allmänna, mera vidt omfattande ämnen i rikare mått stodo de första juristmötena till buds. Detta är en erfarenhet, som juristmöten i vida större länder, än våra fyra länder sammanslagna, hafva vunnit. Men sådant oaktadt ligger det i den juridiska verksamhetens natur, att intresse för detaljfrågor måste hos juristen förefinnas, och följaktligen kan man vara förvissad därom att våra öfverläggningar, äfven om de röra mindre omfattande ämnen, städse komma att mötas och följas med intresse af de sakkunnige.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Hertil og til det flg. NJM 1954, s. 15.

¹⁰⁹ NJM 1896, s. 2.

I 1954 kunne Grette i denne dialog med gamle Annerstedt afvise, at der ikke længere var større og mere almene juridiske spørgsmål at tage stilling til på juristmøderne:

Juristmøtenes senere historie viser at denne spådom, som i virkeligheten vidner om en svunnen tids syn på rettens liv, ikke har slått til. Under den fremadskridende samfunnsutvikling oppstår nye og vidtrekkende rettslige problemer, og beretningene fra De Nordiske Juristmøters forhandlinger vidner om en stigende erkjennelse av at det nettopp er slike spørsmål, spørsmål som har almen interesse, som i første rekke bør tas opp til behandling på juristmøtene.

Det kom også til at passe. Der har ikke manglet forslag til aktuelle emner at tage op.

Det hører til kulturen omkring juristmøderne, at man kan huske, hvem der sagde hvad på tidligere møder. Mødet i København i 1963 blev således bragt i frisk erindring i 1993, da landsretts-sagfører Kristian Mogensen, nu turen efter et par omgange igen var kommet til København, vendte blikket tredive år bagud, hvor indledningsforelæseren var professor Gomard:

Det er naturligt at mindes, at allerede for 30 år siden havde professor Gomard også den opgave at holde det indledende foredrag ved åbningsmødet. Det drejede sig dengang om "Den tekniske udvikling og retssystemet". Der er brug for, at nogen med gode evner og talent kan tage nogle overordnede overblik, således som professor Gomard i udpræget grad har gjort det ved denne lejlighed og tidligere.¹¹⁰

Der er mange måder at beskrive indholdet af juristmøderne på. Ved mødet i Oslo i 1984 mindedes Carsten Smith den selvtilfredse

¹¹⁰ NJM 1993, bd. 1, s. 45.

sammenfatning af indtrykkene fra mødet i Oslo i 1969, som dengang blev givet af den norske professor C.J. Arnholm:

Under Oslomøtet i 1969 sa møtets ordfører Carl Jacob Arnholm at hans tanker fra de juridiske forhandlinger var gått til den gang da Røde Orm holdt kristengilde for sin sønn. Det gikk så overdådig til at gjestene fikk både salt og honning til grøten. Denne henvisning gjaldt ikke grøten, men at diskusjonene var preget av at salt og honning hadde flytt sammen på en så sjarmerende måte og til en så velsmakende blanding.¹¹¹

Smagen synes at have holdt sig nogenlunde, men der er i tidens løb sket mindre nydannelser i mødernes struktur med et større antal af sektionsmøder placeret i søjler og dermed flere emner, mens antallet af plenarmøder er blevet indskrænket. Der er blevet indført mere forpligtende gruppediskussioner, hvor en mindre kreds af særligt interesserede kan diskutere mere specielle emner. Undertiden afholdes der også oplysende foredrag. Nogle lokalstyrelser har nok ønsket lidt flere reformer, men det grundlæggende skema er det samme – en række juridiske emner, der anses for aktuelle, tages op og diskuteres, og det er så det. Oprindeligt strakte møderne sig over tre fulde dage, men på de seneste møder er diskussionerne på møderne blevet koncentreret over ugens to sidste arbejdsdage.

OM NORDISK SAMARBEJDE ——— Juristmøderne er et af mange eksempler på et nordisk samarbejdsprojekt. Carsten Smith udtrykte det i Oslo i 1984 således:

Det at vi er samlet slik i disse dager, det er nordisk samarbeid. Og jeg legger til – det viktigste er i siste omgang ikke felles lov, men felles liv.¹¹²

¹¹¹ NJM 1984, l.c. Arnholms guldorn om Røde Orm kan læses i NJM 1969, s. 563.

¹¹² NJM 1984, l.c.

Omkring det nordiske samarbejde er der i dag stor international opmærksomhed, som ikke mindst hænger sammen med den succes, de nordiske lande har som stabile statsdannelser, hvor befolkningen respekteres, og hvor landene optræder i toppen af meningsmålinger om lykkefølelse og tilfredshed med tilværelsen. Den nordiske velfærdsmodel står stadig for mange som et ideal for indretningen af et menneskeligt samfund, der er en god ramme om livet for de fleste og tager hensyn til både stærke og svage. De nordiske lande rangerer højt på listen over de mest demokratiske lande i verden, som også indlederen ved juristmødet i Helsinki i 2002, Anja Tulenheimo-Takki, mindede om:

För ett par veckor sedan publicerades en årsrapport för Förenta Nationernas utvecklingsprogram (UNDP, Human Development Report 2002) med en "rangordning" av världens demokratiska stater. Alla våra nordiska länder stod högt på den listan. Fyra återfanns bland "the top ten".¹¹³

Samtidig kunne det meddeles, at de nordiske lande også hørte til blandt de mindst korrupte lande i verden.

Særlig siden Anden Verdenskrig er samarbejdet mellem de nordiske lande blevet intensiveret. Forsvarssamarbejde og tanken om en nordisk forsvarsunion har alt efter de ydre omstændigheder spillet en vigtig rolle. Det har været et af de felter, hvor samarbejdet mødte de største vanskeligheder, men som i dag fremtræder som særlig vigtigt. I 1949 tiltrådte Danmark og Norge efter sammenbruddet af forhandlinger om en nordisk forsvarsunion den såkaldte Atlantpagt eller NATO. Særlig Norge turde kun stole på en bredere baseret alliance, mens de neutrale Sverige og Finland mod øst stod udenfor, selv om de dog indgik i et vist forsvarssamarbejde under NORDEFKO. Sidenhen er det dengang utrolige sket, at også Finland og Sverige i hhv. 2023 og 2024 er blevet optaget i NATO, og dermed er et samlet Norden omsider blevet en del af det atlantiske

¹¹³ NJM 2002, bd. 2, s. 27.

Nordisk Råd er en central nordisk samarbejdsinstitution, som grundlagdes i 1971. Her ses rådets logo, der i dag symboliserer svanen som repræsentant for tillid, integritet og frihed. Det har fungeret som et symbol på det nordiske samarbejde i over tre årtier. Åbenhed over for nye tanker, ideer og partnerskaber er et af grundprincipperne i det nordiske samarbejde.

Illustration: pub.norden.org

forsvarssamarbejde. I 2024 ser verden med nordiske øjne derfor helt anderledes ud end under Den Kolde Krig og i årene derefter. Det er ikke Tyskland, som vi i dag skal hamle op med. Rusland har som en aggressiv og farlig nabo fremprovokeret en styrket følelse af sammenhold mellem de europæiske lande. Den samme følelse knytter Norden tættere sammen i et fællesskab som umiddelbare nabolande til den gamle Sovjetunion med territoriale krav, hvis genoplivelse – om nødvendigt med tvang – i dag helt åbenlyst er en russisk politisk ambition.

Nordisk samarbejde har et andet niveau i 2024 end tidligere, og set i det perspektiv er der god grund til at overveje det juridiske samarbejdes plads i et Europa, hvor de nordiske lande indtager en stærk stilling som demokratiske forbilleder. Da det første juristmøde fandt sted i 1872, var nordisk samarbejde endnu i sin vorden. Historisk var baggrunden imidlertid netop, at en nordisk politisk union ikke længere stod som en realistisk mulighed, og at man derfor måtte finde andre veje, hvis Norden skulle holde sammen. De nordiske juristmøder er i dag en del af et langt mere omfattende nordisk samarbejde end dengang, og de bygger som andre samarbejdsformer på en forestilling om, at der er knyttet en særlig værdi til netop samarbejde mellem de nordiske lande, men at det på den anden side også gælder om ikke at strække samarbejdet videre, end det kan bære.

De særlige nordiske samarbejdsinstitutioner i dag er Nordisk Råd, der blev oprettet i 1952 og er et parlamentarisk samarbejde, og Nordisk Ministerråd fra 1972, hvor samarbejdet foregår på regeringsniveau. Begge institutioner har spillet og spiller en vigtig rolle for det nordiske samarbejde. De kæmper i dag ofte med et imageproblem. De kan være ret usynlige for offentligheden og derfor give indtryk af ikke at have den store betydning i forhold til det større fællesskab i EU og EU's organisationer. Det er i hvert fald set fra et juridisk synspunkt en undervurdering af det arbejde, som foregår på bl.a. lovgivningsområdet i Nordisk Råds regi. Det var derfor helt med rette, at formanden for den finske lokalstyrelse, Anja Tulenheimo-Takki, ved indledningen af det 36. møde i Helsinki i 2002 mindede om, at Nordisk Råd samme år fyldte 50 år

og havde en vigtig funktion i forbindelse med fortsættelsen af det nordiske lovsamarbejde:

Därför kallas detta år det nordiska jubileumsåret. Nordiska Rådet har ju för sin del tagit över funktioner och fortsatt det arbete som 1800-talets framsynta jurister satte igång.¹¹⁴

Danmark har som allerede nævnt været medlem af EF/EU siden 1973, Finland og Sverige siden 1995, mens Norge og Island (samt Færøerne og Grønland) står udenfor. Et egentligt samlet nordisk samarbejde kan således ikke finde sted som en del af EU. Nordisk samarbejde har på den anden side heller ikke vist sig at være et alternativ til EU, og i dag bliver megen af den lovgivning, som tidligere ville have været nordisk lovgivning, gennemført i henhold til EU-regler. Vigtig for følelsen af Norden som en særlig geografisk enhed, hvor man uden videre kunne passere grænser, var den nordiske pasunion fra 1950'erne, men med indretningen af det europæiske Schengen-samarbejde er betydningen af pasunionen naturligvis blevet mindre set med nordiske øjne. Tankevækkende var det i hvert fald, at der blev lukket grænser mellem de nordiske lande under COVID-nedlukningerne i 2020-2021, og at man ikke førte samme politik for at begrænse epidemien.

Allerede i indbydelsen til juristmødet i 1872 omtaltes betydningen af fælles regler på handelslivets område, og netop jurans opgave i forbindelse med lettelsen af handelen på tværs af landegrænser er et tema på møderne. Det forhandlede man især om i begyndelsen af 1960'erne. Projektet om nordisk økonomisk samarbejde kaldtes Nordek, men det måtte opgives, da Finland i sidste øjeblik sprang fra. På juristmødet i Helsinki i 1987 omtalte højesteretspræsident Curt Olsson det fejlslagne Nordek-projekt om økonomisk samarbejde fra 1960'erne:

114 NJM 2002, bd. 2, s. 23 ff.

Någon juridisk ersättning för Nordek har visserligen inte skapats men man kan säga, att Nordek fått en faktisk ersättning. Jag avser här den nästan lavinartade ökningen under det senaste decenniet av den internordiska handeln och överhuvud samverkan inom näringslivet. Detta har i sin tur lett till att de legala hindren för ekonomisk verksamhet över gränserna i Norden nedbrutits och att många sådana liberaliseringstankar som för 15 år sedan tedde sig utopiska i dag har förverkligats. En fortgående samordning av lagstiftning och praxis på näringslivets område betraktas i dag i våra länder såsom naturlig och inte med den likgiltighet och t.o.m. misstänksamhet som tidigare ofta präglade inställningen.¹¹⁵

Det hører med til historien om nordisk samarbejde, at der i en periode, særlig umiddelbart efter Sovjetunionens opløsning og de baltiske staters (Estland, Letland og Litauen) selvstændighed, var tanker fremme om et bredere samarbejde i Østersøregionen eller med inddragelse af de baltiske stater i det nordiske samarbejde. Man talte om Østersøregionen eller – med en ilde klang særlig i danske øren – om et Hanse-område med reference til den gamle sammenslutning af bystater, som i middelalderen konkurrerede med de nordiske nationalstater om magten i Østersøområdet. På juristmøderne afspejles disse bestræbelser i en vis samtidig resignation med hensyn til det nordiske samarbejdes livskraft. De mange skåltaler om nordisk prægtighed og samfølelse på De Nordiske Juristmøder skal derfor tages med et gran salt. Det drejer sig ikke om en politisk union eller om forpligtende og omfattende fællesskaber på linje med EF/EU eller NATO. Juristerne ved godt, at vi er forskellige, taler hvert sit sprog, der bliver stadig sværere at forstå for andre end indfødte, og at der er en grænse for, hvor langt argumentet om, at en bestemt foranstaltning er fællesnordisk, kan bære. Mest synligt blev det nok i den tidligere omtalte diskussion af familielovgivningen på juristmødet i Helsinki i 1972, men

115 NJM 1987, bd. 2, s. 34 ff.

denne realistiske tilgang til samarbejdet er i det hele taget alment accepteret. På den måde er juristmøderne repræsentative for en bredere indsigt i, at der skal tænkes i tvangfri fællesskabsbaner, som bygger på et værdifællesskab omkring velfærdsstatsmodellen. Man har nu en efterhånden lang tradition for fred mellem landene samt en vilje til at nedtone grænserne og finde fælles løsninger og samarbejde inden for mindre forpligtende områder som netop velfærd, lov og ret og kunst og kultur. Også her er netop juristmøderne et godt eksempel på, hvor langt man vil gå. De er forankret i en juridisk (og i begyndelsen også politisk) elite, men samtidig har de det begrænsede sigte at diskutere, ikke at vedtage.

Inden for de felter, hvor det nordiske samarbejde faktisk er lykkedes, gælder der flere forskellige former for motiver og rationaler. På flere områder har løsninger i ét nordisk land været en model for andre af de nordiske lande. Det kan skyldes et genuint reformønske, men indimellem kan selve behovet for at styrke det nordiske samarbejde som sådan også bruges som argument. Samarbejdet mellem de nordiske lande møder i dag pres udefra, men er også vigtigere end nogensinde. Måske er den "kan selv"- eller "EU er et større forum"-mentalitet, som har præget de seneste årtiers nordiske samarbejde, ved at blive afløst af en fornyet interesse for de øvrige nordiske lande og det nordiske fællesskab.

HELSINKIAFTALEN AF 1962 ——— Det fortsatte nordiske retlige samarbejde fik et grundlag i Helsinkiaftalen fra 1962. Kort efter Anden Verdenskrig i februar 1946 afholdtes et møde i København med deltagelse af justitsministrene fra Danmark, Norge og Sverige. Man drøftede en fortsættelse af det nordiske lovgivningsarbejde, som var indledt i de sidste årtier af 1800-årene og fortsat op i 1900-årene.¹¹⁶ Der nedsattes et udvalg af to delegerede fra hvert af de tre lande med henblik på at udarbejde et program for det

¹¹⁶ Dette arbejde omtales i beretningen fra juristmødet i 1948 af V. Topsøe-Jensen, se bilag 10.

fortsatte arbejde, som derefter blev diskuteret på et møde i Oslo i november 1946 mellem de tre justitsministre og de seks udvalgsmedlemmer. Det blev i første omgang vedtaget at indlede med en revision af loven om afbetaling og at nedsætte et nyt udvalg nu med medlemmer fra hvert af de fem nordiske lande med henblik på at sætte rammerne for det nordiske lovsamarbejdes fremtid. Siden da har nordiske justitsministermøder været en krumtap i samarbejdet på det retlige område.¹¹⁷

Særlig vigtigt var det grundlag og de rammer for det retlige samarbejde mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige, som blev fastlagt med den såkaldte Helsinkiaftale af 23. marts 1962.¹¹⁸ Ifølge aftalens art. 1 skal den – med et ordvalg, der minder om grundlaget for det første juristmøde i 1872 – "fremme det nære fællesskab, der i kultur samt i rets- og samfundsopfattelse består mellem de nordiske folk og yderligere vil udvikle samarbejdet mellem de nordiske lande," og der fortsættes med at fremhæve intentionen om "at gennemføre ensartede retsregler i de nordiske lande i så mange henseender som muligt".

Samarbejdet finder først og fremmest sted gennem Nordisk Ministerråd, der blev oprettet i 1971, og det har resulteret i en lang række aftaler, love og konventioner mellem de nordiske lande. Helsinkiaftalen er hovedgrundlaget for det nordiske samarbejde, men det er sigende, at kun få kender til aftalens eksistens eller er klar over dens betydning. Bestemmelsen om fremme af samarbejdet i Helsinkiaftalen er senere i 1993 præciseret som art. 1 om,

¹¹⁷ Hertil kritisk Thomas Wilhelmsson: "Det bristfälliga nordiska lagstiftningssamarbetet och Helsingforsfördraget", i: *Festskrift tillägnad professor Edward Andersson på hans 70-årsdag den 31. december 2003*; Juridiska Föreningen i Finland 2003, s. 429-440.

¹¹⁸ Samarbejdsoverenskomsten mellem Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige blev undertegnet den 23. marts 1962 og trådte i kraft 1. juli samme år. Teksten er ændret flere gange siden i årene indtil 1996. Se hertil Inge Lorange Backer: *Styrket nordisk lovsamarbeid – Muligheter og utfordringer*, Nordisk Ministerråd 2018. Siden 2023 er forhandlinger i gang om en opdatering af aftalen.

at parterne skal bestræbe sig på at bevare og yderligere udvikle samarbejdet mellem landene på det retslige, det kulturelle, det sociale og det økonomiske område, og det understreges, at parterne bør rådføre sig med hinanden i spørgsmål af fælles interesse, som behandles i europæiske og internationale organisationer. På det retlige område, som er det, som nævnes først, indebærer aftalen, at man tilstræber at gennemføre ensartede retsregler i de nordiske lande i så mange henseender som muligt, og i art. 4 tales der om, at “de kontraherende parter skal fortsætte lovgivningssamarbejdet med henblik på at opnå den størst mulige overensstemmelse på privatrettens område.” I art. 5 tales særligt om samarbejde inden for straffelovgivning, og art. 6 om at tilstræbe indbyrdes samordning af anden lovgivning, hvor det findes hensigtsmæssigt. Selve det tekniske lovsamarbejde sker først og fremmest gennem lovkontorerne i de respektive landes justitsministerier, der samarbejder intensivt og sørger for regelmæssige justitsministermøder.

Det var netop til de juridiske praktikere, der i ministerierne står for lovgivningen på nordisk plan, at Carsten Smith i 1984 sagde:

De nordiske juristmøter har en funktion som en clearingssentral for rettsidéer, som en kraftkilde for nordisk rettsideologi, som en transformator for omdanning av nye rettsstrømninger til praktiske handlingsregler, som en observationspost for justisdepartementer og som en katalysator for lovgivningsarbeidet.¹¹⁹

Netop det samarbejde om forberedelse af lovgivning, som foregik på ministerplan, talte den danske højesteretsdommer Jørgen Gersing om på juristmødet i Helsinki i 1987, hvor han omtalte de ændrede forudsætninger for nordisk lovsamarbejde siden 1960'erne. Tidligere opererede man, sagde han, med den “klassiske model med parallelle udvalg og efterfølgende møder mellem

¹¹⁹ NJM 1984, l.c.

departementernes folk”. I slutningen af 1960'erne skete et brud med dette mønster:

Det huskes sikkert af mange af de tilstedeværende, at det var revisionen af ægteskabslovgivningen, der brød sammen i slutfasen. Det førte i første omgang til – kan man sige – en farverig diskussion i Nordisk Råd, og det var vel også denne begivenhed, der sammen med Danmarks og Norges ansøgninger om medlemskab af De europæiske Fællesskaber gav anledning til, at den nordiske retsenheds problem blev taget op og så indgående drøftet på jubilæumsmødet her i Helsingfors for 15 år siden.¹²⁰

JURISTMØDERNE OG NORDISK RETLIGT SAMARBEJDE — På det nordiske juristmøde i 2017 var et af emnerne: “En återgång till ett proaktivt samarbete – är tiden mogen?” Under denne overskrift drøftedes først og fremmest mulighederne for separat nordisk samarbejde på det retlige område inden for rammerne af EU. Referenten, den finske professor Päivi Leino-Sandberg, rejste her spørgsmålet: “Finns det en framtid för nordiskt rättsligt samarbete?” Spørgsmålet kom helt naturligt i forlængelse af hendes gennemgang af de bindinger, som følger af medlemskabet af EU for regionalt samarbejde. Samtidig var spørgsmålet helt naturligt at stille på et juristmøde. Konklusionen var:

Tanken om att ge upp det nordiska samarbetet ter sig onödigt pessimistisk. Det finns även aktuella förslag att utveckla nordiskt samarbete vidare: Det är dock tydligt att möjligheterna till nordiskt samarbete minskar i och med att EU-rätten utvecklas och EU-lagstiftningen utvidgas till nya områden.¹²¹

¹²⁰ NJM 1987, bd. 2, s. 57.

¹²¹ NJM 2017 (2018), s. 52.

Juristmøderne og det retlige samarbejde, som de allerede i de første år gav anledning til, hører til de allervigtigste resultater af nordisk samarbejde. En væsentlig motivation til at sætte møderne i gang var et behov for at drøfte fællesnordisk lovgivning, og møderne i de første årtier er i høj grad præget af denne bestræbelse. Historien om juristmøderne er derfor andet og mere end historien om jurister, der mødes, snakker og diskuterer lov og ret. Det er samtidig en vigtig del af historien om nordisk samarbejde i det hele taget og om, hvordan de nordiske lande retligt tilnærmede sig hinanden så meget, at de i et internationalt perspektiv ofte ses som en enhed. Det ved nordiske jurister godt, og de er vel også lidt stolte af, at netop de nordiske lande i dag kan fremstå som en model, når det gælder om at harmonisere lovgivning og finde frem til fælles løsninger på det retlige område. Det er ikke altid let og heller ikke altid ønskværdigt. Vi taler her ikke om en retsenhed, altså en fuldstændig overensstemmelse i lovgivningen, men netop om et harmonisk samarbejde om løsningen af nogle store og undertiden mindre opgaver, som tidens gang stiller juraen over for, sådan at det letter samfundslivet og det internationale samkvem. Og på det punkt har meget af det, som på møderne og senere på papiret tager sig ud som snak eller utopiske forestillinger, faktisk vist sig at kunne bære og at føre til ensartede løsninger. Måske netop fordi drivkraften er ønsket om den bedst mulige lovgivning for hvert land – og netop ikke et forceret fællesskab om en ensartet retspraksis endsig et ønske om at etablere overnationale organer, der kan fastsætte fælles regler.

Selv om dele af lovgivningen i de nordiske lande udspringer af fælles bestræbelser på at finde løsninger, er der ingen fælles øverste nordisk domstol eller nogen forpligtelse for nationale domstole til at dømme og fortolke lovene på samme måde. Der er ingen nordisk ret, kun nordiske løsninger. Det betyder ikke, at der ikke i de enkelte nationer er interesse for domspraksis i andre nordiske lande. Efter anbefaling fra Nordisk Råd er der siden 1958 regelmæssigt blevet udgivet en *Nordisk Domssamling* som et vigtigt bidrag til en nordisk retskultur, med korte referater ordnet efter emne af relevante afgørelser fra de nordiske højesteretter.

retter. Ligeledes mødes nordiske højesteretsdommere og højesteretspræsidenter for at drøfte emner af fælles interesse med regelmæssige mellemrum i intervallerne mellem juristmøderne.

Det fælles historiske udgangspunkt og de fælles interesser er i dag grundpiller i det samarbejde mellem nordiske jurister på tværs af landegrænserne, som blev indvarslet med det første juristmøde. På endda ikke så langt sigt var resultaterne af drøftelserne på møderne med til at skabe sådanne overensstemmelser i nordisk ret og retsopfattelse, at såkaldte komparatister, retssammenlignere, der godt kan lide at sætte retssystemer i bås, i dag betragter de nordiske lande som en egen såkaldt "retsfamilie" eller retskreds. Den står i modsætning, eller snarere som en egen retstradition parallelt, til verdens store retssystemer: den engelsk-amerikanske *common law* og den kontinentale såkaldte *civil law* i Tyskland, Frankrig og en lang række andre lande verden over.¹²² Der er dog enighed om, at nordisk ret er nærmere knyttet til kontinental-europæisk retsopfattelse og *civil law* end til engelsk-amerikansk ret. Ikke desto mindre er ordet "retsfamilie" et godt udtryk for samhørighedsfølelsen på De Nordiske Juristmøder.

I de første år var en bærende tanke bag juristmøderne som sagt ønsket om at skabe en i det væsentlige ensartet lovgivning på en række områder. Et initiativ til lovsamarbejde fremkom allerede på det første møde i 1872 med et forslag fra den danske højesterets sagfører A. Hindenburg om udarbejdelse af fælles nordiske regler for vekslere, det dengang så vigtige betalingsmiddel inden for handlen. Det udmøntede sig kort efter i konkret lovgivning. Veksellovene efterfulgtes efterhånden af en række andre fællesnordiske love, især efter at lovsamarbejdet blev intensiveret i årene umiddelbart efter 1900 på et tidspunkt, hvor juristmøderne ellers

¹²² Hertil stadig Zweigert og Kötz: *Einführung in die Rechtsvergleichung*, 3. udg., 1996 (findes også i engelsk oversættelse). Ordet retsfamilie er i dag omtvistet, og den form for taksonomi, som ordet dækker over, anses ofte som delvis forældet. Men det er stadig et nogenlunde velegnet udgangspunkt for en inddeling og rubricering af retssystemerne verden over, når man forstår dets begrænsninger.

var lammede af politiske grunde. Den dag i dag er der stadig en vekselvirkning, således at emner af betydning for lovsamarbejdet først er blev drøftet på møderne. Det skal i øvrigt bemærkes, at altså såvel juristmøderne, det intensiverede lovsamarbejde såvel som genoptagelsen af møderne efter den første krise skete på svensk initiativ.

Blandt de emner, der i denne tidlige fase har været behandlet på de nordiske juristmøder og senere har givet anledning til fælles nordiske love, kan nævnes checklovgivning, sølovgivning, love om firma, handelsregistre og prokura, patentbeskyttelse og varemærkebeskyttelse. På det fjerde nordiske juristmøde i 1881 i København fremførtes igen ønsket om at tilvejebringe ensartethed i de tre nordiske rigers lovgivning om statsborgerretten. Resultatet af et udvalgsarbejde om dette ganske komplicerede emne blev i det væsentlige ligelydende love i Sverige (1894) og Danmark (1898), som senere erstattedes af ensartede love i Sverige (1924), Danmark (1925) og Norge (1925). På det sjette nordiske juristmøde i Oslo i 1887 drøftedes "kortere frister for præskription (forældelse) af fordringer", og dette emne blev da også genstand for lovgivning, således en norsk lov af 1896 og en dansk lov af 1908, men ikke en svensk lov.

På mødet i København i 1890 drøftedes emnet betingede domme, som var en nydannelse inden for strafferetten. Nu var en ny kreds af jurister ved at tage over. Veteranen A.F. Krieger måtte melde afbud på grund af svækkelse (han døde i 1893), og da man i 1896 efter seks års forløb mødtes igen i Stockholm, var det dansk obligationsrets kommende lys, den danske professor Julius Lassen (professor ved Københavns Universitet 1881-1918), der talte om fælles checklovgivning. På det niende nordiske juristmøde i Oslo i 1899 diskuterede man fælles nordiske lovregler om kontrol med livsforsikringselskaber. Det resulterede i, at der i de enkelte nordiske lande blev sat et forberedelsesarbejde i gang i kommissioner, hvor jurister og forsikringseksperter i forening blev sat til at udarbejde et fælles lovforslag. Resultatet blev omtrent ligelydende love om livsforsikringsvirksomheder i Sverige i 1903, i Danmark i 1904 og i Norge i 1911. Men som nævnt ovenfor var det især, efter

at den svenske rigsdagsmand Carl Lindhagen i 1901 havde taget initiativ til igangsættelsen af et intensivt lovsamarbejde, at en række vigtige love blev gennemført inden for særlig obligationsretten.

Netop i året 1919, da juristmøderne efter 17 års pause blev genoptaget med et møde i Stockholm, talte en af nordisk rets daværende grand old men, nordmanden professor Francis Hagerup¹²³, om juristmødernes betydning og sammenlignede forholdene før og efter 1872. Han fremhævede det nu udstrakte videnskabelige samarbejde og ikke mindst lovsamarbejdet:

Ser vi på den anden side hen til, hvorledes forholdet i de her berørte henseender stiller sig i vore dage, møder vort blik først og fremmest de imponerende resultater af det fælles lovgivningsarbejde, som, begyndende med de fælles veksellove af 1880, stadig har været udstrakt til flere og flere områder, ikke blot inden for de mest internationale dele af retssystemet, handels- og obligationsret, men endog til vigtige dele af person- og familieretten.¹²⁴

Hagerup nævnte dog også, at lovsamarbejdet ikke direkte hang sammen med juristmøderne, men tværtimod havde opnået store resultater netop i den periode, hvor juristmøderne havde ligget stille. Indirekte havde møderne dog haft betydning ved at styrke den fællesnordiske retsbevidsthed. Og når det gjaldt mødernes fremtid, turde han "vove den påstand, at det retslige kulturliv i Norden ville have været fattigere uden de personlige bånd, som har været knyttet ved disse møder." Hagerup nævnte også betydningen

¹²³ Francis Hagerup (1853-1921) var en af sin tids mest fremtrædende norske jurister og konservativ politiker. Han var juridisk professor i 1887-1906 samt statsminister i 1895-1898 og igen i 1903-1905. Hagerup var stærkt engageret i folkerettens udvikling og en fremtrædende røst for kvinders valgret og kvinders rettigheder. Hagerup omtales af den finske professor Martti Koskenniemi i åbningsforedraget på Det 41. Nordiske Juristmøde i Helsinki i 2017, se NJM 2017, s. 26.

¹²⁴ Se artikel trykt i Svensk Juristtidning 1919, s. 227 ff.

af, "at der gives et fælles organ, hvorigennem en autoritativ fællesopinion på det retslige område kan komme til udtryk," og han så "en overmåde væsentlig opgave for juristmøderne deri, at de ved et hensigtsmæssigt valg af forhandlingsemner og foredragsholdere kan virke oplysende på den juridiske almenhed, vække interesse og forståelse i videre kredse for vigtige og aktuelle retsspørgsmål ..." Som eksempel fremhævede han diskussionerne i sin tid på juristmøderne i 1890 og 1896 om betingede straffedomme. Her skabtes en forståelse for en sådan reform, som ikke førte til ensartet lovgivning, men som påvirkede den almindelige opfattelse af fordelene ved en sådan reform, der ellers umiddelbart kunne virke som noget nyt og fremmed. Endnu på juristmødet i København i 1928 erindrede den danske professor i proces H. Munch-Petersen Hagerups indlæg om betingede domme på mødet i 1890 i København, hvor han som studerende havde været med for første gang:

Fra dette møde bevarer jeg navnlig et uforglemmeligt minde om Francis Hagerups glimrende, åndfulde og begejstrede indlæg for de betingede straffedomme.¹²⁵

Den danske professor Viggo Bentzon, hvis fagområder foruden den almindelige retslære og søretten var ægteskabsretten, havde til juristmødet i 1919 udarbejdet en rapport om den nordiske fælleslovgivning, hvor han fremhævede:

... ægteskabsloven er den af alle fælleslovene, som mest bærer den omfattende kodifikations præg, om end både købe- og aftaleloven også i væsentlige dele er en kodifikation. Nærmest ved ægteskabsloven ligger i så henseende søloven. Denne lov, hvis vigtigste del er handelsretlig, omspænder retsregler af meget forskellig art. Den giver på sit særlige område ligesom et prøvekort på civil, administrativ og strafferetlig lovgivning ... På et tidligt stadium af fælleslovgivningen er det her lykkedes at

¹²⁵ NJM 1928, s. 604.

skabe tre meget ensartede love, hvis indhold og form har vakt beundring og tilfredsstillet retslivet.¹²⁶

Bentzon hørte til dem, som havde mod på etableringen af mere permanente nordiske institutioner til varetagelse af lovgivningen:

Hvad man har savnet, er imidlertid en fast institution, der kan planlægge og overvåge hele den samlede nordiske fælleslovgivning: såvel værne om den allerede vundne overensstemmelse, som arbejde på dens udvikling i de rigtige retninger og i det rette tempo. Alt synes at tale for at få oprettet en sådan 'fællesnordisk lagberedning' og at gøre dette snarest muligt.

Og han ville i virkeligheden gå videre endnu og i forlængelse af tanker, som professor Julius Lassen havde givet udtryk for i 1899, foreslå en fælles nordisk civillovbog:

En nordisk civillovbog, gennemført med fornøden kraft og grundighed ud fra en velforberedt plan, ville kunne sætte kronen på den nordiske fælleslovgivning og på værdig måde hævde Nordens plads mellem de latinske, germanske og angelsaksiske lovgivningsområder.

Dette emne blev igen diskuteret på juristmødet i Oslo i 1922, hvor en fælles lov bog var et af blot fire emner, som blev diskuteret. Tanken havde og har sine tilhængere, men det er, som om opgaven opfattes som for stor og vanskelig, hvad den nok også er. Og grundlæggende er der tilfredshed med den fleksibilitet, som enkeltlove giver fremfor en samlet lov bog, hvor ændringsprocessen kan være tung. Det nordiske lovsamarbejde fortsatte derfor med udarbejdelsen af enkeltlove om mere specifikke emner, og dermed er fraværet af en lov bog fortsat et kendetegn for nordisk ret. En særlig vigtig lov for

¹²⁶ NJM 1919, s. 143 ff.

jurister er den, som blev resultatet af arbejdet med fælles regler om gældsbreve. På det nordiske juristmøde i Helsinki i 1925 blev "huvudgrunderna for en eventuel nordisk lagstiftning om skuldbrev" drøftet, og resultatet blev love om gældsbreve, således i Danmark i 1938.¹²⁷

På juristmødet i København i 1948 diskuterede man igen en nordisk lovbog, og den danske jurist Frederik Vinding Kruse havde til mødet udarbejdet et forslag til en sådan, som han publicerede som *En Nordisk Lovbog* (1948), men mere er der heller ikke kommet ud af det. I det meste af det øvrige Europa er lovbøger grundlaget for privatretten. Den franske Code civil og den tyske BGB er dele af den nationale identitet. Sådan er det ikke i Norden, og det har juristmøderne ikke kunnet ændre. På mødet i 1922 sammenfattede den danske professor Munch-Petersen det nordiske syn som en modvilje mod en systematisk kodifikation som i det kontinentale Europa, men et ønske om en høj grad af lovgivning:

Vi vil nøjes med den langt mere beskedne og begrænsede opgave at søge privatretten kodificeret i så stort omfang, som tiden er moden til, og at få så megen systematik i arbejdet, at der kommer orden og sammenhæng i dette i stedet for det kaos, som de spredte lovgivningsbestræbelser så ofte fremkalder. Vi ønsker en sådan kodifikation, fordi vi anser lovene for de fuldkomneste og mest afklarede udtryk for ret, den form hvori retten bliver det mest håndterlige redskab i samfundets husholdning.¹²⁸

¹²⁷ Samtidig blev vedtaget konventioner mellem de fem nordiske lande om internationalprivatretlige bestemmelser om ægteskab, adoption og værgemål (1931), om inddrivelse af underholdsbidrag (1931), om anerkendelse og fuldbyrdelse af domme (1932), om konkurs (1933) og om arv og dødsboskifte (1934).

¹²⁸ NJM 1922, s. 87.

De Nordiske Juristmøder er ikke sammenfaldende med det nordiske lovsamarbejde og andet retligt samarbejde, som har ført til en så høj grad af retsenhed. Lovsamarbejdet har fulgt sine egne veje, men har i tidens løb modtaget mange impulser fra juristmøderne. Det er som allerede nævnt en del af historien, at netop i den periode i de første tiår af 1900-årene, hvor juristmøderne af politiske grunde var i krise, indledtes den mest frugtbare fase af lovsamarbejdet mellem de nordiske lande på svensk initiativ og med bl.a. de nordiske købelove, aftalelovene¹²⁹ og de familieretlige love som markante og vigtige resultater. Men det hører til blandt klassikerne i debatindlæg og festtaler på møderne at fremhæve forbindelsen til lovsamarbejdet. Denne forbindelse blev særlig fremhævet i 1919 i Stockholm, på et tidspunkt hvor lovsamarbejdet havde nået nye højder, af den danske professor Viggo Bentzon, som særlig var engageret i lovsamarbejdet på familierettens område:

De Nordiske Juristmøder har, lige fra først af, gjort et betydningsfuldt arbejde til gunst for den nordiske fælleslovgivning. Man har direkte taget ordet herfor, og man har forhandlet om flere af de emner, som denne lovgivning har taget og kan komme til at tage op, f.eks. læren om konnossementer, om grundbøger, om vindikation af løsøre, om ægtefællers formueforhold og indbyrdes arveret, om umyndiges retsstilling og om statsborgerforholdet. Enhver tankeudveksling ved disse møder har fremmet den indbyrdes forståelse, som er en uundværlig betingelse for en frugtbar fælles lovgivning ...¹³⁰

Langt senere, i sin åbningstale på mødet i Oslo i 1984, vendte Carsten Smith tilbage til juristmødernes betydning for lovsamarbejdet i Norden med metaforer hentet fra den norske og anden litteratur:

¹²⁹ Hertil artikler i Mads Bryde Andersen m.fl. (red.): *Aftaleloven 100 år*, 2015, Djøf.

¹³⁰ NJM 1919, s. 143 ff.

Den fellesnordiske lovgivning ble opprinnelig skapt på de nordiske juristmøter. Men hva utad tapes, det må innad vinnes. Møtene viser sin livskraft ved stadig å vokse i emnenes antall og faglige spennvidde. Det nordiske rettssamarbeid hviler både på ideelle hensyn og reelle overveielser ... Den enkelte nordiske stat er på så mange måter for liten. Men verden er på så mange måter for stor. Norden er en enhet hvor vi kan bruke kjenningsordet fra jungelboken, “vi er av samme ætt, du og jeg”, men hvor samtidig – jeg siterer fra et tidligere møte – samarbeidet blir fruktbringende fordi “vi er så velsignet ulike.”¹³¹

Han erindrede ved den lejlighed fra det forrige møde “her i Oslo”, altså Oslo-mødet i 1969, at der “ble det utmyntet den setning at det nordiske rettssamarbeid ikke bare har behov for harmonisering, men også for hormonisering.”¹³² Om det er mandlige eller kvindelige kønshormoner eller bare en almindelig styrkelse af de fysiske kræfter, der sigtes til, skal her være usagt, men det er nu nok det sidste, den norske professor Torkel Opsahl havde i tankerne, da han først gang benyttede ordet ved mødet i 1969. “Hormonisering” er nu ikke senere blevet en fast del af juristmødernes vokabular, selv om det egentlig med sin sproglige kraft og antydning af, at der altid med held kan strammes lidt op, er ganske velegnet som udgangspunkt for overvejelser over både det juridiske samarbejdes og juristmødernes betydning og fremtid.

På mødet i Reykjavik i 2005 blev fremtiden for det nordiske lovsamarbejde på ny et vigtigt tema. Det fremgik tydeligt, at de nordiske juristmøder må forholde sig til, om de er andet og mere end et helt uforpligtende diskussionsforum, som nu endda også er truet af øgede indbyrdes sproglige forståelsesproblemer og

¹³¹ NJM 1984, l.c.

¹³² NJM 1984, l.c., med henvisning til slutsætningen i professor Torkel Opsahls foredrag ved åbningen af juristmødet i 1969, NJM 1969, s. 36: “Juristene har bidratt mye til å harmonisere nordisk lovgivning. Idag kan vi kanskje også gjøre noe for å harmonisere selve det nordiske samarbeid, for ikke å si hormonisere det. Det kan også trenges.”

svækket indbyrdes interesse. Den danske højesteretsdommer Børge Dahl rejste spørgsmålet:

... om de nordiske juristmøder går en fremtid i møde, der indeholder nye udfordringer, eller må se i øjnene, at de er på vej til at blive et nostalgisk selskab til minde om fortidens bedrifter.¹³³

Børge Dahl fastholdt i sine teser relevansen af nordisk samarbejde, “der har alle politikeres tilslutning, men ingens særlige bevågenhed,” og han lagde ikke skjul på, at der ikke var samme drivkraft som tidligere: “Måske er ny energi det allervigtigste,”¹³⁴ konkluderede han. Det samme spørgsmål kan rejses om lovsamarbejdets trofaste ledsager, juristmøderne. Har de en fremtid? Er der behov for ny energi? Er det blot en kreds af mere eller mindre velformulerede jurister, der mødes og diskuterer – og glæder sig over selskabet og den nordiske stemning – eller forventes der resultater i form af lovgivning eller i det mindste operative ideer på områder af fælles interesse? Og måske kan der især samarbejdes om sådanne emner, der ikke umiddelbart har politisk interesse? De spørgsmål er flere gange blevet stillet på de seneste juristmøder, og de er fortsat relevante her i året 2024.

EN NORDISK UNION? ——— Der er dem, som stiller spørgsmålet om, hvorfor det nordiske samarbejde ikke går langt videre og i virkeligheden tilstræber en art forbundsstat, sådan som der var tanker om det i 1800-tallets skandinavistiske bevægelse, eller som den gamle Kalmarunion, der med store vanskeligheder holdt sammen på en union af de tre lande med fælles regent fra 1397-1523. Norge har desuden været i union med først Danmark (1380-1814) og siden

¹³³ NJM 2005, bd. 2, s. 437 ff. Indlæg på plenarmødet under overskriften: “Har det nordiska lagstiftningssamarbetet spelat ut sin roll?” Sml. referatet, l.c., bind 1, s. 157 ff.

¹³⁴ NJM 2005, bd. 1, s. 173.

med Sverige (1814-1905), med henholdsvis Danmark og Sverige som den dominerende part. Om noget gav det dog i sammenhæng med juristmøderne og det nordiske lovsamarbejde, særlig i de første år, grundlag for en vis norsk skepsis over alt for bombastiske forslag, som i Norge kunne opfattes som "stormagtsdrømme".

Juristmøderne handler om jura og ikke om politik, men alligevel har møderne indimellem dannet ramme om foredrag og indlæg af mere almen art. Nogle af dem har peget på den styrke, som et samlet Norden kunne have i en international sammenhæng. Et eksempel fra de senere år er den svenske historiker, økonom og diplomat Gunnar Wetterbergs forslag om en nordisk union, som han fik lejlighed til at præsentere på mødet i Stockholm i 2011. Hans bog om *The United Nordic Federation* var blevet udgivet af Nordisk Råd året forinden. Det er et godt eksempel på juristmødernes rummelighed, at mødedeltagerne fik mulighed for at opleve forfatteren, der med stor begejstring fremførte sine i teorien overbevisende tanker om især de økonomiske fordele ved en nordisk union i forhold til de mere uforpligtende samarbejdsformer:

Ja, men då räcker det väl med fördjupat samarbete? blir ofta invändningen. Eller: varför bry sig om Norden, när integrationen inom EU omfattar så många fler? Men så är det inte. 'Fördjupat samarbete' är väsensskilt från förbundsstat. I det fördjupade samarbetet förhandlas varje enskilt projekt för sig. Om inte alla fem länderna ser tillräckliga fördelar blir förslaget inte av. Så har det varit med många angelägna förslag genom åren. Om 'samarbetet' blir framtidens lösning är risken stor att Norden glider allt mer isär. I en förbundsstat, däremot, kommer det hela tiden nya frågor att hantera ... Den gemensamma federationen skapar en helt annan ram och förutsättning för uppgörelserna än det lösliga samarbetet. Norden står inte alls i motsats till EU. Tvärtom kan Norden stärka EU. Förbundsstaten skulle höra till de fyra-fem tyngsta medlemmarna i unionen ...¹³⁵

135 NJM 2011, bd. 1, s. 320 ff.

I kraft af foredragsholderens engagement hører oplægget til mødernes mere underholdende indslag, men de, der som denne bogs forfatter overværede det, vil også erindre, at vi var en meget lille kreds af mødedeltagere, som havde lyst til at høre om visionerne om et forenet Norden. Juristmøderne handler om jura og ikke om drømme.

FREMTIDEN? ——— De Nordiske Juristmødernes essens udgøres på én gang af deres reelle betydning for retten i Norden, deres plads som en del af nordisk samarbejde og samhørighed og så den særlige stemning, der gør dem til de pejlemærker i en jurists "livsseilas", som Carsten Smith så begejstret talte om. Set i det perspektiv er der sket meget siden 1872. Møderne ligner i det ydre sig selv, men konteksten er en anden. Det er forfatterens udgangspunkt, at vi med fejringen af juristmøderne samtidig fejrer en bærepille i nordisk samarbejde. Møderne har stadig en vigtig funktion som et mødested for nordiske jurister, hvor der principielt kun tales om jura på nordiske sprog. På den anden side er det også vigtigt at overveje, om møderne er tidssvarende, og i hvilken form de med deres universelle sigte skal fortsætte, hvis de vil bevare deres betydning som et mere generelt forum for drøftelse af aktuelle juridiske spørgsmål i forhold til andre mere specialiserede juridiske debatfora på nordisk og internationalt niveau.

De Nordiske Juristmøder har som institution bestået tidens prøve. Mere end 150 år er en betragtelig alder, der vidner om en vis sejhed og overlevelsessevne, men det er samtidig en alder, der rejser spørgsmål om fortsat bæredygtighed og holdbarhed. Høj alder er ingen garant for udødelighed, og både mødernes aktualitet og deres fremtid er en konstant udfordring. En fremstilling af juristmødernes historie, der medtager de seneste 50 år, følger naturligvis tråden fra tidligere fremstillinger op med en redegørelse for hovedpunkterne i juristmødernes virke i de mellemliggende år og for de vigtigste emner for drøftelserne og deres sammenhæng med andet retligt samarbejde. Det drejer sig om juristmødernes

plads i juraens udvikling i Norden til nu og ikke mindst om deres fortsatte betydning i et mere europæisk orienteret Norden, hvor et vigtigt emne netop er værdien af nordisk samarbejde, bærekraften i dette samarbejde og dets fremtidsudsigter. Hidtil har der være optimisme, når det gælder juristmøderne. Deres islandske *primus motor* dengang, Ármann Snævarr, sagde herom på mødet i Island i 1990:

Selv er jeg optimistisk når det gælder de nordiske juristmøders fremtid – disse møder som har virket som en sprudlende Geysir for gode juridiske tanker, hvorved man erindrer sig den danske digters ord om de gode tanker, der 'kan slet ikke dø før endnu bedre tanker er spiret af deres frø.' Vort mål er at befæste grundlaget for nordisk ret som kendetegnes ved høje retsprincipper, retsstatens idealer, retssikkerhed, lighed for loven og social retfærdighed ...¹³⁶

En helt anden udfordring er spørgsmålet om, hvorvidt det nordiske som sådan er interessant nok på længere sigt. Altså om juristmøderne i længden er relevante, og om de kan samle tilstrækkeligt mange interesserede og byde på tilstrækkeligt interessante diskussioner. Lige nu er interessen der, men det er heller ikke til at komme uden om, at antallet af deltagere langt fra vokser i et omfang, som er proportionalt med antallet af jurister. Jurister er i dag langt mere berejste end tidligere, og mange har internationale kontakter i et helt andet omfang. For de jurister, som stiftede juristmøderne, var et nordisk forum i sig selv internationalt, og de jurister, som var drivkræfter bag møderne op igennem 1900-tallet, havde de nordiske lande som deres referenceramme og kun sjældent kontakter i det øvrige Europa eller USA.

I dag er det formentlig især inden for de klassiske discipliner i lovsamarbejdet som familieretten og formueretten, og så blandt dommerne, at det nordiske prioriteres højt som epistemisk fælles-

¹³⁶ NJM 1990, l.c.

skab. Det er påfaldende, at netop dommerne i dag udgør en meget stor andel af juristmødernes deltagere. Det hænger formentlig sammen med juristmødernes almene karakter. Det er karakteristisk for nordiske domstole, at specialiseringsgraden – i modsætning til advokater og akademiske jurister – er ringe, således at de fleste dommere behandler et ret vidt spektrum af sager, hvor juristmøderne er et relevant forum, der giver mulighed for en opdatering om de nyeste juridiske tendenser. Til gengæld prioriterer mere specialiserede akademiske jurister ofte et mere internationalt forum eller et nordisk forum inden for eget fag.

Værdien af det nordiske fællesskab fremhæves ofte på møderne, men hvad det egentlig indebærer set fra et juridisk synspunkt, er ofte mindre klart. Juristmøderne hviler på den måde stadig i sig selv og til en vis grad på laurbærrene fra fortidens juridiske landvindinger i form af ensartede love. Blandt deltagerne hersker der stort set konsensus om, at de nordiske lande har megen ret og mange retlige forestillinger til fælles, og at det derfor i sig selv er værdifuldt at mødes. Spørgsmålet er imidlertid, om det uforpligtende samvær, udvekslingen af information på en række retsområder og muligheden for at lytte til jurister fra de andre nordiske lande er tilstrækkelig til at motivere folk til at deltage. Juristmøderne afspejler på den måde den fase i det nordiske samarbejdes historie, som vi er nået til i det 21. århundrede. Det er rart at vide, at vores nabolande ofte har lignende regler og samme type af interesser, som vi har, og det kan være nyttigt og stimulerende at høre, hvordan de griber nye spørgsmål i juraen an. Samtidig er der en erkendelse af, at det nok er enklest, at hvert land på egen hånd tager stilling til og finder en løsning på udfordringerne, og at Norden i dag spiller en mindre rolle i forhold til det øvrige Europa og fællesskabet der. En væsentlig udfordring for møderne i dag er derfor at fastholde og gøre netop den nordiske diskussion relevant for nye generationer af nordiske jurister. Men måske kan netop de nordiske værdiers stabilitet i en ret kaotisk verden styrke betydningen af det nordiske i netop disse år. Og måske ville det styrke møderne, at man ikke frygtede at tage stilling eller at tage kontroversielle emner op til drøftelse.

Måske er mødernes let klubagtige og indforståede atmosfære i denne sammenhæng både et aktiv og en hindring for udbredelsen af mødernes budskab. Det er simpelthen hyggeligt – for nu at bruge et dansk ord, der er gået verden rundt – at møderne fastholder en 150-årig tradition, og at man stadig bruger en retorik om nordisk fællesskab, som deltagerne i 1800-tallets studenterskandinavisme ville nikke genkendende til. Med den position, som Norden i dag har i verden, burde det da også kunne lade sig gøre at holde fast i det nordiske som relevant i sig selv. Det kræver imidlertid en indsats og en besindelse på, at selv om verden er stor og byder på mange fristelser, så har den tillidsfulde nordiske samfundsmodel og måde at gøre tingene på meget at byde på, og at det giver mening, inden for de trygge rammer, der blev skabt for nu 150 år siden, at mødes hvert tredje år og diskutere, hvad vi jurister inden for vores felt kan gøre for, at vores verden bliver bedre. Men måske skal man turde gøre rammerne lidt mindre trygge og diskutere lidt mere og vise den uenighed, der jo faktisk er om mangt og meget. Det er ikke længe siden, at de nordiske lande valgte hver sin måde at håndtere pandemien på. Meget handler på møderne om juridiske detaljer, men bag diskussionen af dem er der en fællesnordisk tanke og en grundopfattelse af, at vi er en “retsfamilie”, som efter denne forfatters mening i høj grad er værd at bevare og gerne pifte lidt op med et eller flere skud væksthormoner. For nu at slutte i yderkanten af juristmødernes som regel højstemte toneleje og let nostalgiske retorik.

Aagesen, Andreas 28
 Adlercreutz, Axel Gustav 21, 27f
 Afzelius, Ivar 78
 Algreen-Ussing, Tage 27
 Almén, Tore 63
 Andenæs, Johannes 66f
 Andersen, Mads Bryde 37, 62, 67, 107, 137
 Andresen, C.W. 28
 Annerstedt, Ludvig 28, 118f
 Anttila, Inkeri 60
 Arnholm, Carl Jacob 120
 Aschehoug, Torkel Halvorsen 24, 28, 34, 37ff, 63
 Aubert, L.M.B. 28

 Bachke, Ole Andreas 28
 Backer, Inge Lorange 12, 111, 127
 Beckman, Sigrid 58
 Bentzon, Viggo 63, 134f, 137
 Berg, C.J. 28
 Bergh, Johannes 28
 Bergström, P.A. 26, 28
 Björne, Lars 105
 Bouchts, Johan 74
 Bremer, Olga 60
 Brock, G.E. 27
 Bull, Olaf 18

 Carlén, Richard 28
 Carleson, Eduard 26, 28
 Casse, A.L. 27
 Christian IX., konge af Danmark 33, 36
 Dahl, Børge 12, 111, 139
 Ekeberg, Birger 63, 82, 84, 90
 Erlendsdóttir, Guðrún 109
 Falsen, J.C. 28, 37
 Finsen, V.L. 27
 Fougner, Else Bugge 60, 104
 Frederik IX., konge af Danmark 64, 84
 Gederberg, Lauri 63
 Gegerfelt, Herman von 28
 Gersing, Jørgen 128
 Gomard, Bernhard 46, 67, 103f, 119
 Goos, Carl 27, 38ff, 63
 Grette, Sverre 117
 Grønn, H.C.H. 28
 Gudmundsson, Björn P. 104
 Hagerup, Francis 37, 133f
 Hallager, G.F. 28
 Hall, C.C. 27
 Halonen, Tarja 108
 Hamilton, Gustaf 26, 28
 Hidén, Mikael 100f
 Hindenburg, Arthur 77, 131
 Hjejle, Bernt 51, 62, 64f
 Hurwitz, Stephan 84
 Jensen, Erling 96
 Karl X. Gustav, konge af Sverige 43

Karl XV., konge af Sverige 14, 19, 21
 Klein, C.S. 28, 35
 Knoph, Ragnar 63
 Krieger, A.F. 20f, 25f, 28, 36f, 39, 63, 132, 152

 Lárusson, Ólafur 91
 Lassen, Julius 63, 77, 132, 135
 Lasson, P.C. 24, 28
 Leino-Sandberg, Päivi 129
 Lemchen, Johan Åke 28
 Lidbom, Carl 92, 98
 Liebe, C. 28
 Liebe, Otto 79
 Lindhagen, Carl 77, 80, 133

 Madsen, Niels 53, 95
 Manthey, A.W. 28
 Marks von Württemberg, Erik 63
 Mogensen, Kristian 57, 65, 119
 Mourier, C.F.L. 28
 Munch-Petersen, Hans 80, 134, 136

 Naumann, Christian 26, 29
 Nellesmann, Sophus Scavenius 28
 Nordström, J.J. 26, 29

 Olesen, Niels 63, 65
 Olivecrona, Knut 26, 29
 Olsson, Curt 25, 45, 65f, 86, 91, 93, 124
 Oscar II., konge af Sverige 36, 38
 Paulsen, P.I. 63
 Pellonpää, Matti 113
 Petré, Gustaf 113
 Ploug, Carl 35
 Quensel, J.A.C. 26, 29

 Rosenschöld, Thomas Munck af 29
 Rydin, H.L. 26, 29

 Scheel, A.W. 28
 Schweigaard, Christian Homann 28
 Schweigaard Selmer, Elisabeth 60
 Sejersted, Frederik 106, 111
 Sevón, Leif 67
 Sipilä, Helvi 58ff
 Slagstad, Rune 105
 Smith, Carsten 17f, 25, 33, 37, 55, 58, 66f, 75, 98, 116, 119f, 128, 137, 141
 Snævarr, Ármann 54, 65, 67f, 101, 103, 115, 142
 Spang-Hanssen, Aage 46
 Sparre, Eric Josias Filip 17, 19, 22, 25, 27, 36, 54, 152
 Stang, Emil 28
 Stang, Frederik 24, 28, 37, 81, 105
 Stenberg, C.E. 29
 Strömholm, Stig 66f, 97, 99, 110
 Sydow, J.L. von 29
 Tamm, Henrik 10, 33

Topsøe-Jensen, V. 63, 74, 84, 86

Torp, Carl 40, 50

Tryggvason, Árni 90f

Tulenheimo-Takki, Anja 108,
121, 123

Ussing, Henry 63

Ussing, W.J.A 28

Victoria, kronprinsesse af
Sverige 110f

Vinding Kruse, Frederik 84,
136

Westring, Hjalmar 63

Wetterberg, Gunnar 140

Wrede, Fabian 29

Ørsted, Anders Sandøe 41ff

Ørsted, H.C. 42

Søndag den 22. August 1872 Kl 10 Sovm. saaledes
de Velagene i et fjerde nordisk. Jiviskueat: Salta.
Kvisejalen og Kristiansborg Klak.

for Indbyrdes Nyege aduere forstjofet Nat.
Lumam. Nædet og opfordret Næstamener til at
nolpe nu Sovmand, for til Indbyrdes forstjofet Simantoni.
videre Kvisege.

Effekt Sæmtingen ~~med Adhærens~~ forstjofet
Mr. Sæfleg, indstog Simantoniisten Kvisege Sovmand.
Klasken, og opfordret Sæmtingen til at nolpe til Micafer.
uend Jiviskueat-Natoniisten Adhærens og Klostord Fælle
samt til Kændeens Jiviskueatadakat Kæmigeand, for-
stjofet Bræmme og forstjofet Næstam, forstjofet Sæmtingen
gen ^{helligere} ~~med Adhærens~~.

forstjofet Næstamener indstjofet Nyege Kvisege.
maalt og Mændligst: Lissilværestjofet, og Kæmige den
Sovmand videre Sæmtingen Næstamener Næstamener Lissilværestjofet

Det første Nordiske Juristmøde fandt sted i København i august 1872, hvor der samtidig afholdtes en stor industrikonference. Ideen til et sådant møde stammede fra den svenske rigsdagsmand og landshøvding, grev Eric Josias Sparre (1816-1886), som dermed er mødernes første “Founding Father”.

Den 19. marts 1872 skrev Sparre fra Stockholm til den fremtrædende danske jurist og politiker A.F. Krieger (1819-1893) og fortalte, at han og en række prominente svenske jurister ville komme til København samme sommer, og at de dér gerne ville møde danske og norske jurister til en drøftelse af juridiske emner. Om Krieger ville bære mødet med sin tilstedeværelse? Det ville Krieger gerne, og også i Norge var der tilslutning til ideen.

Mødet blev med 397 nordiske deltagere en succes, der kaldte på fortsættelse. Rammerne for det første møde – en højtidelig åbning, plenumsessioner og afslutningsdebat foruden et selskabeligt program – blev normgivende for fremtidige møder.

En tradition var grundlagt.